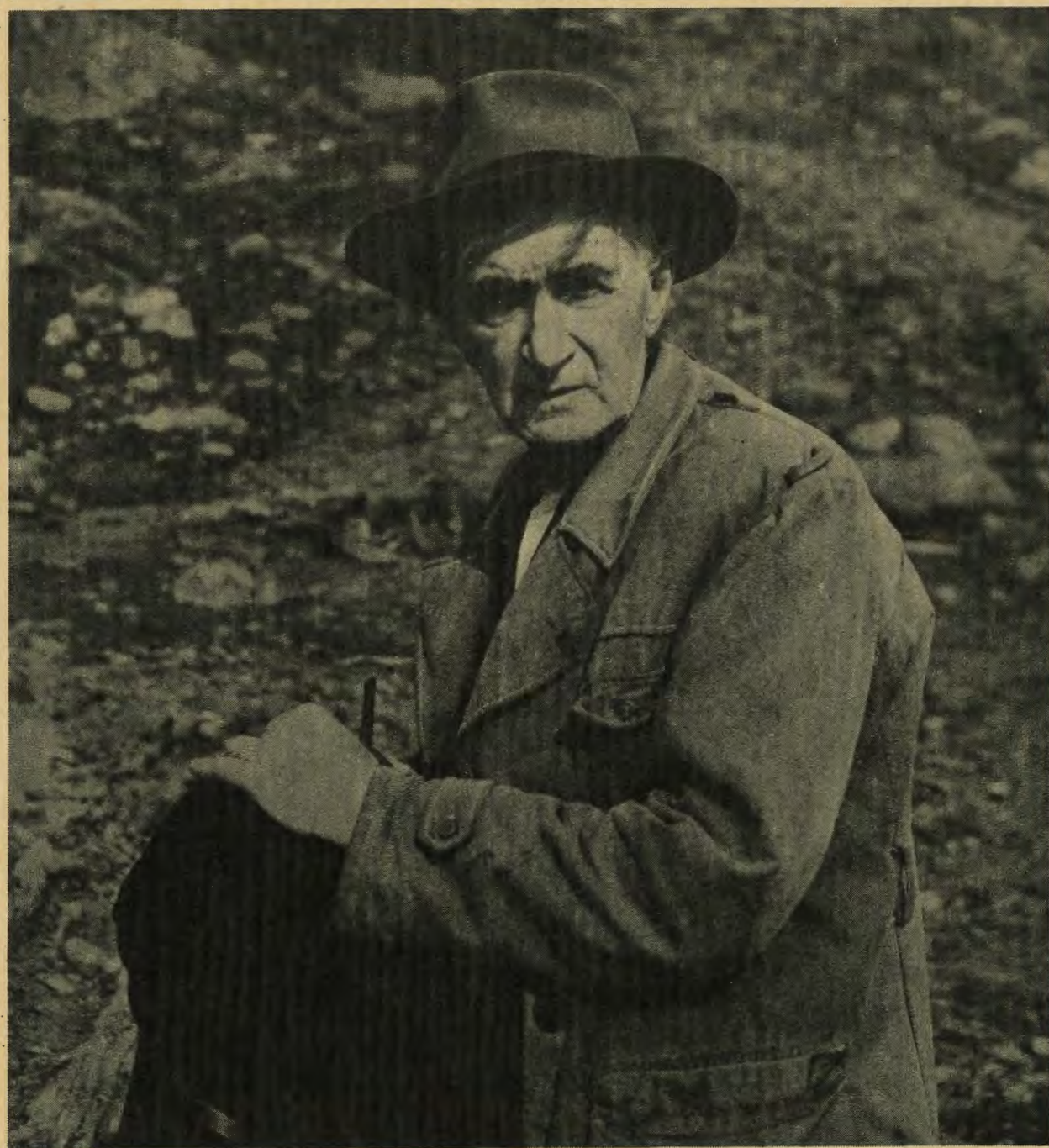

FJELL-FOLK

ÅRBOK FOR RØROSTRAKTENE FRA RØROS MUSEUMS- OG HISTORIELAG

JOHAN FALKBERGET

SPESIALNUMMER AV FJELL-FOLK UTGITT I ANLEDNING AV
100-ÅRSJUBILEET FOR JOHAN FALKBERGETS FØDSEL, 30. SEPTEMBER 1979

JOHAN FALKBERGET

SPESIALNUMMER AV **FJELL-FOLK**

ÅRBOK FOR RØROSTRAKTENE
FRA RØROS MUSEUMS- OG HISTORIELAG.

UTGITT I ANLEDNING 100-ÅRSJUBILEET
FOR JOHAN FALKBERGETS FØDSEL, 30. SEPTEMBER 1979.

REDAKSJON: SVERRE ØDEGAARD, ASTRID NYHUS
OG TOR INGE MØLMANN

INNHold:

<i>Med de tre hundre års følge</i>	
Av Nils Johan Rud	3
<i>Sambyggingen Johan Falkberget</i>	
Av Ottar Bj. Dahlen	7
<i>Johan Falkberget som kristen og medmenneske</i>	
Av Kaare Granøyen Rogstad	9
<i>Sosiale og religiøse motiv i «Sol» sett i sammenheng med de samme motiv i «Brennoffer»</i>	
Av Britt Håvik	12
<i>Virkelighet og myte</i>	
Av Klaus Langen	15
<i>Ved et kors på vidden</i>	
.....	22
<i>Stilen i Johan Falkbergets tidligste diktning</i>	
Av Arnfinn Brean	25
<i>Johan Falkberget og Røros Kobberverk</i>	
Av Karl Ingvaldsen	30
<i>Johan Falkberget på Stortinget</i>	
Av Haakon Odd Christiansen	33
<i>Om fjellets felespillere i Johan Falkbergets diktning</i>	
Av Sven Nyhus	37
<i>Studenten Johan Falkberget</i>	
Av Per Amdam	39
<i>Johan Falkbergets Bergstadskart</i>	
Av Kristen Aspaas	41
<i>Den fjerde nattevakt</i>	
(Ukj. forf.)	44
<i>Bergmann og «de elendiges advokat»</i>	
Av Arne R. Dahl	47
<i>Karikaturer av Johan Falkberget</i>	
.....	54

FJELL-FOLK

kommer med ett fast nummer i året.
Ettertrykk tillatt for artikkelstoff når kilden oppgis. Tillatelse gjelder ikke illustrasjoner.

Adresse:

Rørosmuseet, 7460 Røros.
Telefon: (074) 11285.
Bankgiro: 4280.05.22794.

Falkbergetnr. 1979:

Løssalg kr 20,00.

Tidligere utkomne nummer:

Fjell-Folk nr. 1/1976: Kr 10,00

Fjell-Folk nr. 2/1977: Kr 15,00

Fjell-Folk nr. 3/1978: Kr 15,00

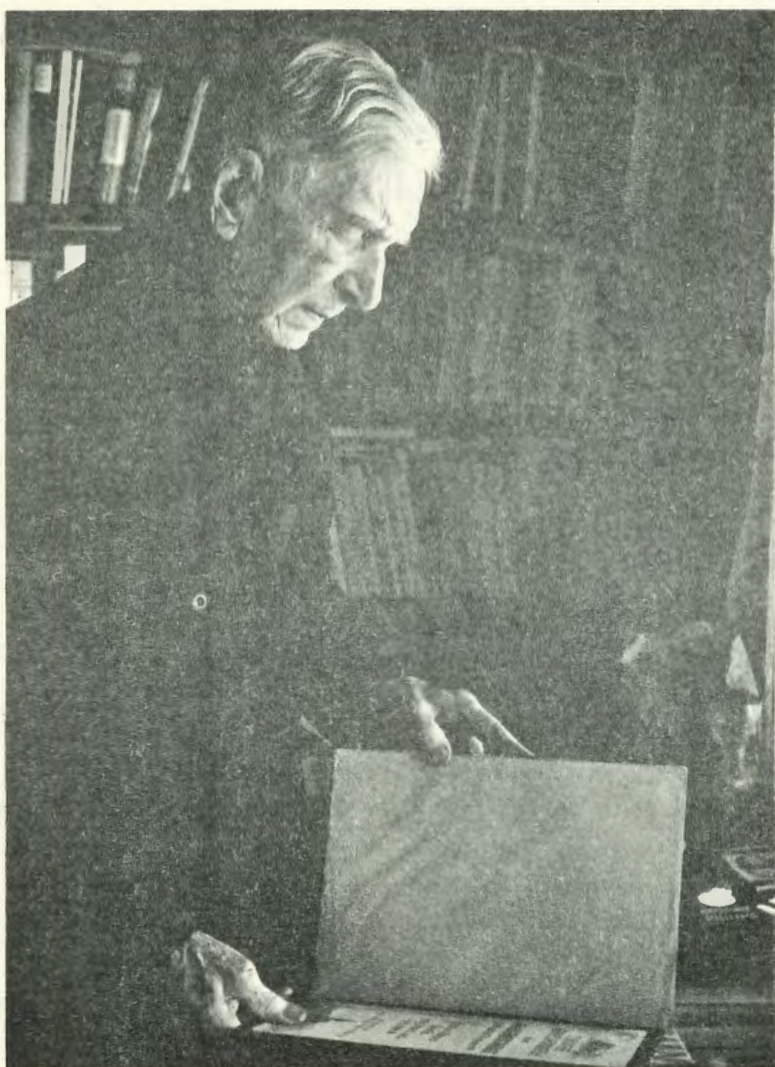
Heftene kan kjøpes i bokhandelene på Røros,
og bestilles direkte fra Rørosmuseet.

Trykk:

Røros-Trykk A.s, Røros

Forsida:

Ved Christianus Sextus 1953. (Foto: Nils Johan Rud)

På Ratvollen 1964.
(Foto: Fritz Solvang)

JOHAN FALKBERGET 1879 - 1979

Vi skal ikkje bruke mange, store ord, og nemne alt som Johan Falkberget har gjort av uvurderleg arbeid. Alle veit at vi har mykje å takke «Falken» for. Vi må berre nemne at han også var ei sterk kraft i Røros Museums- og historielag, bl.a. som styremedlem. Han var ein av dei som stod bak grunnlegginga av Rørosmuseet.

Røros Museums- og historielag vil vera med på å markere 100-årsminne for Falkberget, og vi har valt å gjera det med å gi ut eit eige hefte av årboka Fjell-Folk.

Vi vil samstundes takke alle forfatarane som har vore med på å laga heftet. Vi vil også takke Undervisningsleder *Haakon Odd Christiansen* og Universitetslektor *Ove Bakken*, som bl.a. har skaffa oss kontakt med skribentar og gjennomgått manus.

Vi vil også takke alle som har kome med billettmaterial; — Forlagssjef i Aschehoug *Iens Ludvig Høst*, Fru *Bergliot Forbregd*, Fotograf *Fritz Solvang*, grafikaren *Terje Grøstad*, Falkbergets næraste familie og alle andre i Rugldalen og på Røros, som har gitt oss billettstoff og anna hjelp.

Nils Johan Rud:

Med de tre hundre års følge

Sommeren 1953 gjestet Nils Johan Rud Johan Falkberget og fikk vandre med ham på dikterens vei og sti. Denne beretningen stod samme året i «Magasinet for Alle».

— Jeg tror nok at jeg er kommet virkeligheten så nær som det går an.

Han sto under det grønskevåte lyset som strømmet ned gjennom røyksjakten. Lyset kom fra kilden høyt oppe, det vesle glimtet av viddas himmel, og slik hadde de rettet ryggen og latt tankene løfte seg akkurat her, de som gjennom århundrene hadde vandret opp med sitt nattens brød fra denne gruvegangen i Christianus Sextus.

Over dem var lysningen, som håpet, når de arbeidsslitte vendte tilbake fra mørket. Over ham var dette lyset, bekkedalmt ned etter bergmosen, fantasiens hellige ånd.

Og her er virkeligheten, slik harde hender hadde åpnet fjellet for den, slik kobberets ild i steinen hadde lyst dem fram under jorden. Johan Falkberget har levd begge dimensjoner i sitt bergmannsliv, både virkelighetens og fantasiens rom. Det spør om verdenslitteraturen har et helere eksempel på enhet mellom sannhet og dikt enn i romanverkene «Christianus Sextus» og «Nattens brød». Denne kunst er gjort av det samme fjell som den har sin evige grunn på.

Det er snart hundre år siden han selv gikk med far sin ned i gruva for å få de første blodige rift i hendene og det første mørkemot i øyet. De såre hendene heldte

Falkberget, tegnet av Bjarne Lund, 1921.

de brennhett bek i, en rask og nådeløs herding. Øyet tok nok lengere tid før det kunne se uten lampe.

Vi går med ham ut igjen i dagen, og han peker ut tufter og husrøyser på det svovellevrete berget. Lik en skrift i malmgrunnen tyder han det fram slik at vi ser det: her stod bordet, der stod fars seng, og min. Men skriften er eldre enn ham: der stod smiene og jåntenes hus, her var en slags gang hvor gampene hadde litt nattely. Og overstigerens hus, for seg selv, høyere opp; her stod han på dørhella, bergløytnant Adam Salomon Dopp, over to meter høy, med malm og musikk i tankene.

Tre hundre år ligger der med sine mennesker, sin rikdom og sin fattigdom, og vær og vind skal aldri slette det ut, fordi en dikter har bundet disse maktene på dette sted.

— For et stoff! sa en litterat i litterært lag en gang. I laget satt også Nils Collet Vogt. Han sprang opp i vrede og sa: — Stoff? Det finnes ikke et stoff uten en dikter. Der hvor det ikke er noen dikter, er det heller ikke noe stoff!

Men Johan Falkbergets inspirasjonsvei har vært lang, han fikk neppe sitt geni i voggegave. Han fikk først og fremst arbeidsmannens kår, i berget. Siden ble han også litt dikter, inntil videre. Inntil han på fullstendig uakademiske måter var blitt alt det andre som akkurat i hans tilfelle skulle til: politiker, teolog, geolog, metallurg, arkeolog og ikke minst, historiker. Geni er kanskje mye av en gave, men da han for alvor fikk det, var han et voksent menneske og hadde tjent bistre år for å få det, «tatt de nødvendige nødsår» som

han selv har skrevet et sted om en annen. Så ble han dikter.

Utenfor det eldste innslaget i Sextus, som etter sagn-overleveringen er et halvt tusen år, finner vi en steinblokk med et borehull i. Et borehull fra den tiden de heldte vann i, sponset hullet, og brente varme mot berget til det sprenget av damputvidelsen.

— Den første dampmaskin, sier Falkberget om det, og her stod han sine tolv fjorten timer i døgnet over det grove boret av veikt jern, han som ville lenger og lenger inn i fjellet. Smeden måtte like jevnt og trutt kvesse bor for ham.

Slik nådde slitet og tålmodet mil inn i steinmørket. Og det var med tålmod borjernet ble borstål også, som det var med tålmod driftsmidlene ellers vant seg til teknikk og lettelse for mennesket. Det ligger ras av stein i hellingene utfor Sextus, hver eneste stein i dem tatt av hender. Høgder av stor stein, bygget av voksne hender, åsrygger av små stein, gjort av barnehender, dem de ga arbeidshansker av smeltet bek.

En utenlandsk turist som beskuet disse masser av fast og løst Stein-Norge, sa:

— Kunne ikke dere nordmenn som har så mye fjell selge noe av det til oss som lite har?

— Jo, men bare i kilovis, svarte Johan Falkberget ham.

Det måtte bli stor pris på steinkiloen her ved Sextus,

særlig på småsteinen. Om den hadde hatt verdi for andre enn diktere. Men den kommer neppe noen gang på stangvekta, iallfall ikke på den gamle, der den står som en galge mot vatnet ved gruvehytta. Vi går transportveien tilbake over moltemyrer og bjørkerabber, og vi får liksom større og større følge etter hvert. Av arbeidere, bønder og kondisjonerte, mange med svartbrente ansikter, liksom litt lyssky her i soldagen, og flokker av bønder med hestehår i klærne, men også noen med parykkpudderet i et dryss over panne og kinner. Folk av alle aldre og tider, oksekjerren dundrer i veien med våre skritt. Det blir et tog over viddene, mot de svovelbrente myrene, mot røsslyngflammene høyt oppe i det fri og urørte, mot Årsvjøn der An-Magritt dro over isen med hungerfølgget sitt, da kaldsnoen løftet manen på fire hundre hester.

De er her alle sammen hos oss fordi de er hos ham. Årvedals gruver lå som et nedasket ildsted på vidda, stein og slagg og svovel, forlatt av kobberlyset, med fallende menneskeverker. De grå, lave husene som står tilbake bare gjør ødet mere øde.

Virkeligheten ligger der ram og naken i høyfjellsnaturen. Her er ikke lenger annet enn død og forfall. Naturen revet opp av grådige hender, plyndret og forlatt. Men ennå er der malm i dypene, og kanskje vårt gjenferdfølge vender tilbake for alvor en gang og

sprenger seg videre mot skattene med ny teknikk. De lever i diktet til så lenge.

An-Magritts oksedoning ble borte for meg, isteden kom en bil med molteplukkere humpende i de svovellokrede hjulsporene.

Ved stangvekta med steinloddene merker i stanga, kan de gamle manes fram igjen, om vi kaller på malmkjørernes vrede over alle de gangene vekta bedro dem. Men de har tilgitt i sin evighet for den lyse An-Magritts skyld, hun lot seg ikke snyte på stangvekta.

Johan Falkberget har gjennom sin forskning i kildene, i dokumenter og overleveringer, gjenoppvekket dem slik at vi vet de har vært til. Og når dikteren i utålmod over historikerens langsomhet rett og slett har funnet dem opp, så har det ved senere oppdagelser i stoffet vist seg at han fablet sant, at også de diktete personer var av virkelighet. Det har hendt at han har funnet sine fantasifigurer igjen i annalerne, og han hadde bare gjort en stavfeil ved deres sanne navn.

Vi vil si at han er synsk. Han ser et menneskeliv ut av et eldet skjote på en Kiempeplass, han ser en skjebne av et mørkent og forvitret stykke redskap. Men jeg tror på mer: jeg tror at de kommer til ham og står ham bi hver enkelt av dem den time det gjelder.

Av en kraft fra historien har et nådens menneske levd tre hundre år og erfart dem. Og enda lenger. Som Johannes V. Jensens Nornegæst. Som Falkbergets egen Hedstrøm, predikeren til hest. Hedstrøm rir fredløs over de forlatte gruvefjell og venter på sin nådetime, kanskje den dagen borstålet synger i berget på ny. Vi møter ham både ved Årvedals og ved Sextus, og hans kappe skygger som en sky over den forblåste kirkegården på Røros. Der hvor de fattigste hviler under selve monumentet, den øvre kirkegård. Denne gravplassen på snauhøgda over bergstaden, med de grå skiferhellene felt ned i torva, og navn og år hogget inn med den enkleste kunst, er et epos til å vekke oss levende med. Også her står den samme både ydmyke og stri bjørka som over de lukkede som de åpne metalldrømmene på de trønderske fjellviddene.

Vi går videre på tuftene, i det utbrente Årvedals Verk, med taubanestillasene i sprang over høgden mot Kongens gruve. Der står likevel noe tilbake med åndedrett i, gjort av værbrent tømmer med solvarme i for hender som søker over det. Storbrakka står som før. Og vi minnes fra en av de unge bøkene, var det «Mineskudd»? — hvor den famlende poeten sitter over papiret om nettene og banner sin nød over at pennen ikke makter å løpe like fort som tanken.

Johan Falkberget har heller ikke glemt det.

— Brakkekompisene likte ikke at jeg brant lys og skrev nattetid. Dagen hadde vært hard nok. Du forlorar din forståing, Johan! sa en av dem. Men mange år senere traff jeg en av dem igjen, og da sa

han: Det er ikke så rart at du ble dikter, Johan, for du hadde så vakker en håndskrift.

De finner jo en naturlig årsak til sist, men folk flest liker ikke begynnende diktere. Da Falkberget var blitt journalist i «Social-Demokraten» og det ble avslørt for redaktøren at han også ville bli dikter, fikk han avskjed på grått papir. Jeg har gått ut fra at du ville arbeide for sosialismen, og så vil du dikte! Jeg steiler! sa redaktør Jeppesen. Men han lot seg ikke merke med at synderen fikk skrive for honorar i bladet også etter utkastelsen.

Vi vender hjem den røde veien mellom gruvefjellet og Ruglsjøen. Veien virker blodflekkete av svovelkisen, og her gikk malmveien.

— Jeg skulle ha skrevet en roman om denne veien, sier Falkberget, — og ingen liten roman! legger han til.

Men han tror ikke på det. Når han får fullført «Nattens brød», er det vel ikke mer tid igjen til dikt for ham, mener han. Men nå vet vi det, han har den i tankene og i de ting han gjør, en roman om malmveien.

Så forteller han like godt en stubb under veis noe av en folkevis.

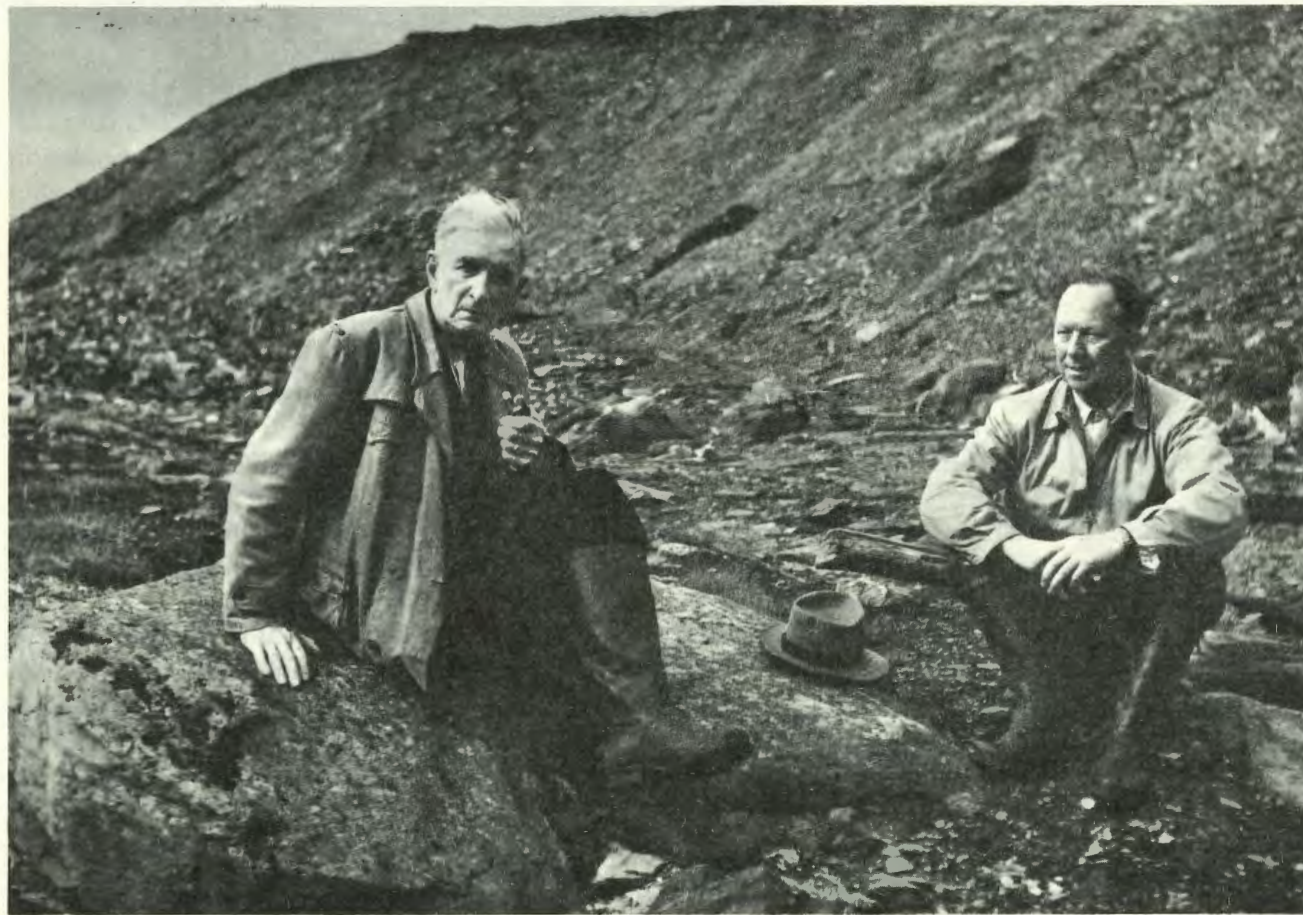
— Der lå ei stugu da jeg var gutt og begynte ved gruva. Et ungt par bodde der, barn hadde de ikke. Hun var så skjønn at ingen ville tro at hun elsket bare ham, og det gjorde hun kanskje heller ikke. Han elsket henne over all forstand. Men hver morgen måtte han forlate henne for å gå i gruva, og hun ble ensom med sin skjønnet. Hver morgen kom han ut på veien her med en fele under kinnene, og tidlig måtte han gå for å kunne spille undervies. Og hele veien fram gikk han og spilte og gråt, spilte og gråt.

En dag var de begge borte. Jeg vet ikke hvor det ble av dem. Falkberget finner dem kanskje igjen. De ville komme til ham, om han en gang får tid på seg til romanen om denne veien som det har falt både blod og tårer på.

Siden vandrer vi stien over engslåttvollene gjennom bjørkekrattene mellom Ratvollen og Falkberget, her har han størst følge når han går alene til verkstedet.

— Du har så mange hus, her er jo et hus bak hver busk! Det er sant, han bor langs halve Ruglsjøen, fra det moderne skifertekte nyhuset til alle de andre med grastorv eller bare trellis på takene, store og små, krypinn for alle årstider og folk og dyr, ikke minst for gjester.

— Jo, jeg har visst hatt det med å bygge hus. Min mor hadde det med å tegne hus. Kanskje er det derfor. Hun var så glad i å tegne hus, alle slags hus, men hun fikk aldri bygget dem. På det gamle Falkberget, en halv kilometer eller så fra Ratvollen hvor han egentlig bor, sitter han i et lite rom i andre høgda når han arbeider på de store tingene. Et nakent rom, fullt av lys fra tre kanter, fra vinduer uten gardiner. Ikke na-

Johan Falkberget og Nils Johan Rud ved Christianus Sextus, 1953.

kent likevel, ikke mer enn et verksted er nakent. Fra arbeidsbenken ser han ut på vollen til den vesle stua hvor han ble født, og mot himmelen står tett innpå den bergprofilen som har døpt ham: Falkberget.

På veggene bøker, bruksbøker, og bilder: slekten og den litterære samtid. En lav ovn i kroken, og det tar tid for den en vintermorgen å få tint opp i blekkhuset og varmet opp den steinhella som dikteren da må ha under føttene. Gamle Falkberget er et kaldt hus om vintrene.

«Nattens brød», der vi ennå ikke kjenner romanen, ligger i løse manuskriptark på bordet, i en orden som bare han selv måtte vite om. Tett ved skrivestolen en krakk for oppslagsverker, med en gammel tysk bibel og en latinsk ordbok.

Det har rent mye vann i de gamle gruvegangene siden han forsøkte å selge sitt skaperverk «Når livskvelden kjem» til kjentfolk og andre. Førte øre var prisen for heftet, og salget gikk elendig.

Hvorfor skal vi gi førte øre for heftet ditt når vi kan få almanakken for tjue øre, sa folk.

I dag blir det betalt flere hundre kroner for dette heftet, når det dukker opp på bokauksjonene.

— Ellers er folk ikke blitt så mye annerledes, sier Falkberget, de vil helst ha noe annet for pengene.

Og han smiler av en historie, aktuell for mangt i tiden.

— Det var en som holdt tale for ungdommen i et lokale på bygda. Det var tynt besatt. De fleste sto utenfor og ventet på noe annet. Det skulle vel være dans etterpå. Det var forresten meg som holdt tale. Og en kjenning fortalte meg siden at da han måtte utenfor før jeg var blitt ferdig, møtte han en som kom og hadde hastverk. Er det slutt? spurte han anpusten. Neida, han holder nok på en stund til. Da er jeg nok kommet for tidlig likevel! sa han. Så rart det er, har Falkberget kunnet den vanskelige kunsten å samle lokalet fullt, også til dans. Han skrev en gang noen

føljetonger som ble like folkekjære som Prøysen-visene er blitt siden. De var etter det han selv dømmer dem et litterært nødsarbeid han den gang måtte ta på seg. Det kan ikke være helt rett dom om dem, slik som disse fortellingene er gjort med en fabuleringsglede og et humør som tidens tann ikke har greid å gnage ut av dem. Og de er mer, når vi finner dem fram igjen mellom hefter og bøker som var virkelig elsket av den alminnelige leser, er de livslevende på flere måter enn humorens. Her kan vi finne hans dikteriske skikkelser igjen, de første små som ble de siste store. I hver enkelt av dem er en spøk som ble et alvor. Det er sammenheng i det mangfoldige verk, langs den lange og bratte diktervei som er Johan Falkbergets. Hans føljetongfigurer er som de første grove trekk i treet, dristig men usikkert skåret, lik karrikaturer, til de fullbragte romanpersonene slik mesterhendene har gitt dem varig liv gjennom et livs arbeid med dem.

Som Hedstrøm. Han er der hele tiden, er med fra begynnelsen. Er det noe annet eller mer enn det enfoldige som eier en evne i seg til å bli det store?

Det er kanskje ingen av Falkbergets mennesker som står ham nærmere enn Hedstrøm, denne vandrer gjennom hele hans forfatterskap. Hedstrøm eksisterer i kraft av at han aldri har eksistert, sier Falkberget om ham.

Det er en gåte, som diktningen er en gåte for og i den virkelighet som har stanset opp, som forfaller lik den smeltehytta som ikke lenger kaster sin ild mot fjellhimmelen.

— Mennesket dør så altfor ungt, sier Johan Falkberget, det dør da det er blitt gammelt nok til å utrette noe med forstand i.

Så måtte Hedstrøm og hans dikter bli de tre hundre år og leve dem i fantasien.

På ny og på ny har det hendt dem under veis det samme, som det blir sagt om Johannes konstknekt i «Nattens brød»: — Igjen unte Gud ham å entre et tårn.

Johan Falkberget møter fram på Rugldalen stasjon med «Brunen».

Våren 1922 — det var da det store eventyret begynte i Rugldalen.

Johan Falkberget kom tilbake. At han skulle begynne å bygge på Ratvolden, skapte liv og røre i bygda. Det kom jernbanevogner med byggematerialer som ble lesset av ved planovergangen et par hundre meter sør for Tyvold stasjon, som det het den gangen. Flere hestekarere kjørte lass på lass oppover den nedlagte Arvedalslina, som fra da av tjente som gårdsvei til Ratvollen.

I de milde vårdager, til langt på kvelden, bar lyden av saging og spikring bud om nybygg, og stuebygningen kom opp tidlig nok til at det ble innflytting allerede før sommeren kom for fullt.

Johan Falkberget selv, og hele familien forøvrig, kom som et friskt vindkast inn i det vel avbalanserte bygdemiljøet. Dette var før janteloven, og det å være «litt annerledes» ble godtatt fordi den dagligdage livsrytmen ikke hadde motforestillinger. Betegnelsen PR var ikke oppfunnet enda. Og om de mange uvante påfunn han satte ut i livet helt sikkert ikke ble iverksatt med det for øye å skape blest om ham selv, så gjorde de det allikevel. Mye av dette, som fikk varig verdi, er i dag talende hjelpemidler til å gi interesserte besøkende nærbilde av bergmannen, fjellbonden og dikteren. Som for eksempel minnesteinen som står like ved veien idet vi kommer inn på vollen.

Selv om han hadde en masse andre jern i ilden disse

Sambygdingen Johan Falkberget

Av Ottar Bj. Dahlen

hektiske vårukene, så lå det ham tungt på hjertet å få reist et verdig minne over de to trauste slitere, morfar og morbror som: «ryddet denne vold. Fredet og æret være Eders minne.»

Hva som lå bakom dette tiltaket, kan vi nok tenke oss var spesielt det at morbroren ble blind etter et minneskudd på gruen. Og at han selv nå sto på livets middagshøyde, i høyeste grad seende og klarsynt, i ferd med å rotfeste sin fremtid i den blindes fotefar og på den jord som morbror og morfar hadde lagt til rette for ham.

Her lå det høyt og fritt med utsyn over grenda og nabogårdene, sjøen og bjørkeliene omkring. Her hadde han trivdes helt fra guttedagene da han ruslet den romantiske kjerreveien fra barndomshjemmet Trondalen og hit i vår- og sommerkveldene. Og de første små litterære blomstene spiret fram mellom stakkveggene i den gamle høyløa borte på vollen hvor flaggstangen står nå.

Det var klart at det måtte bli her han ville bygge opp sin fjellgård. Han så nok for sitt indre øye hvordan han ville den skulle bli, med stue, fjøs, sommerstue, stabbur og smie. Det ble et levende gårdsmiljø, i stadig utvikling i årene framover, hvor nye særegenheter kom til etterhvert. Blant dem den gamle malmklokka fra Muggruva, som han fikk av Røros Kobberverk etter at gruva ble nedlagt, og som han lot bygge inn i et klokketårn i tradisjonell stil borte på vollen. Det hører

dessuten med til historien om denne at han pleide å stå barhodet ved tårnet med fast grep om klokkesnoren og ringe julen inn i bygda.

Sør for gården, på en idyllisk liten haug i skogkanten, ligger smia. han syntes vel den hørte til på en velutstyrt gård. Enskjønt det var vel like mye en blanding av romanfikk og vørnad for smedyrket. Bergsmeden er plassert ganske høyt på rangstigen i Falkbergets gravemiljø. Dessuten hang det sammen med hans spesielle arbeidsmåte. Gikk det litt vrangt og på tverke ved skrivebordet, så var det en utvei å bare bryte av og ta på den gamle slitte vindjakken som han trivdes så godt i og sixpencelua med trykknappen åpen og luepullen trukket godt bakover. Og så ta en tur i smia. Kølroken fra ljoren og klangen fra ambolten bar bud om fortrolighet med et tradisjonelt håndverk. Stemningen inspirerte, og problemene løste seg. Han brukte ofte billedspråk fra smia i andre sammenhenger. For eksempel om noe han hadde skrevet men som var blitt lagt til side fordi han selv ikke fant det godt nok. Det var jern som hadde vært i essen og blitt varmt men ikke glødet.

Stoffet tumlet i hans tanker også utenfor skrivebordet. På hans turer oppover lia og ofte til fjells, om vinteren på sine tradisjonsrike langski, som hadde gått i arv fra far til sønn i generasjoner før ham. Og om sommeren med skeidehammeren i hånden. Da var det nok «grovarbeidet» med modelleringen av typene og hendelsesforløpet foregikk. Så kom arbeidet med stilen og finpussen ved skrivebordet. Det var nok en innforlivelse i stoffet som gjorde det så naturlig for

ham å skape illusjon av omgivelser og miljø som mest mulig kunne minne om den tid han skulle beskrive.

Dette kom også så fargerikt til uttrykk i peisestuen om kveldene over kaffekoppen og med fyr på pipa. Når han hadde mange omkring seg, og det var det som oftest, kunne han legge for dagen en fortellerevne som fikk oss til å leve med bakover igjennom hundreårene.

Det var så selvfølgelig for ham å gli naturlig inn i bygdemiljøet. Han var opptatt av arbeidet i ungdomslaget i bygda og trivdes blant ungdommen. Han gikk så visst ikke rundt og demonstrerte sin berømmelse. Han prøvde å være på like fot med de han omgikk. Brev til gode venner ble ofte undertegnet med bergmann eller fjellbonde.

At han var klar over den tyngde hans navn hadde utover landet, er det vel ingen tvil om. Det ble ikke så rent få tilfeller hvor han bevisst utnyttet sin betydning. Men det var aldri til egen vinning. Nei, det skjedde bare der hvor alle utveier syntes stengt for andre som trengte hjelp.

Han var i grunnen en spaltet personlighet, denne mannen med det varme hjertelaget og et lunt glimt av humor alltid på lur i øyekroken. Han kunne være nesten uoppslitelig pågående når det var noen han brant for.

Det var alminnelig forundring over hvordan han kunne rekke å overkomme alt han fikk gjort. For det virket jo alltid som han hadde god tid. Dette var et spørsmål som også Aasta stilte en svensk venn av hennes far. Og svaret var: «Han var av dom som går med vinden.»

Johan Falkberget på «Rypa», hesten han fikk av Anton B. Nielsen (alias Elias Kræmmer), og Ole Olsen Skjølvold. Bildet tatt på Saks-Ryen i 1925 — på Skjølvolds sølvbryllupsdag.

Kaare Granøyen Rogstad:

Johan Falkberget som kristen og medmenneske

Støtte som Johan Falkberget reiste til minne om morfaren, Jon Olsen Jamt og morbroren Ole Jonsen Jamt, som rydda Ratvollen. Reist 1922, etter at Falkberget flyttet tilbake til Rugdalen.

Johan Falkberget var Åndsgigant i norsk litteratur samstundes som han var odelsmann og berg-gesell på Ratvollen. Han var æresdoktor frå Uppsala, medlem av «Videnskabernes selskab» og æresborger av Norge, samstundes som han var nabo og arbeidskamerat i småbrukarsamfunnet «På Rugeldala». På eit forunderleg vis kunne han sameine dette å vera med i toppskiktet i norsk åndsliv og å ha livnær interesse ilag med sambygdingane i alt som hadde med fjellsamfunnets liv og virke. Mest forunderleg var det for mange at han kunne vera radikal og kristen samstundes. I trettiåra var det så uvandt at det vart tolka som noko tvifelt i hans personlegdom. Men Falkberget var vel eit av dei mest heilstøpte menneska ein kunne treffe. Med begge føtene sto han planta i det gamle, grunnfeste bygdemiljø. Dette bar han med seg heile livet igjennom og det vart ryggfestet og grunnvollen hans i alt han dikta og elles tok del i.

Falkberget var ein ættekjær mann som kunne alt om sine fedre så langt attende som det var mogeleg å vita noko om dei. Han brukte å segja at han hadde tre ætterøter: Den norske bonde, den svenske jarnbrennar og elgjeger og den tyske berg-gesell. «Eg er sanneleg ikkje viss på kva for ei rot eg er mest stolt av», kunne han ymte. Når vi snøgt tenker igjennom hans diktning, så kan det være at bergmannen først vil bli ståande i sentrum for tanken, men i neste augneblink så veit vi at han også skreiv om den herjedalske karoliner og bergmann med stor kjærleik. Attom alt veks likevel fjellbonden og den norske ætta fram og ingen er vel i tvil om at «Dråka» og «Ann-Magritt» er runnen av norsk fjellbonderot. Kanskje kjende Falkberget det sjølv slik også, da han i 1922 flytte attende frå Oslo til Ratvollen at det var bonden i han som var sterkast. I alle fall omtalar han hovudstadsåra som

«mine utlendighets år». Han kjende det som fedrane ropa på han, og at han laut heim att. Då hadde han vore «ute» i 15 år. Dei fleste litteraturkritikarar er einige om at skulle han ha vorte «ute», hadde han aldri blitt den Falkberget vi no kjenner. Det var i fedretroskapen og i det rotekte miljø han skunne verta «stor». Som fjellbonde på Ratvollen assosierte han seg heilt med nabolag, grend og bergstad. Aldri ein dag kjende han seg som noko anna enn fjellbonden ilag med andre fjellbønder. Han var og ville vera som ein av dei andre rugeldøler. At han likevel var noko meire og større, kjentes vel av alle andre, men om han sjølv ansa det, var det som han bad om orsak.

Av natur var han blyg og var. Som oftast når ein traff han var han i godlune. Men hadde han høyrd om nokon som leid urett — var han kvass. Ei verseline av Bjørnson siterte han sjølv ofte:

Elsk din neste du kristensjel
 tred ham ikke med jernskodd hel
 ligger han enn i støvet.

Truleg var dette verset rettesnor for hans eige livsførsel. Det var også i nestekjærleikens sinn han dikta, i den same nestekjærleik som den store Meister sjølv var føredøme for. Om det kristne livssynet sitt har Falkberget sjølv skreve slik:

«Egentlig fant jeg ikke frem til det (det kristne livssynet). Jeg har nemlig vært en kristen hele livet. Naturligvis har jeg hatt mine vanskelige stunder da fristeren lokket, men i slike øyeblikk har Mesterens ord: «Vik bort fra meg Satan», vært mitt beste verge. Vi må imidlertid ikke forveksle kristendom med religiøsitet. Det siste er for meg nesten verdiløst — blir ofte ord uten tilsvarende livsførsel.»

I et intervju Einar Døhl i 1955 hadde med Falkberget, fall desse orda: «Juleevangeliet er like

skjønt og herlig for meg no, som da min far — ertzsheideren — leste det attmed bordet julekvelden, og mor med sin herlige sangstemme sang salmen før og etter. Jeg minnes hvor ung og vakker hun satt der. Hvis den julekvelden kommer at ingen mer leser juleevangeliet, senker det store og evige mørket seg over Norge. Jeg vil ikke unnlate og legge det til.»

At heimen har vore med og forma for han eit kristendomssyn som bar igjennom dei harde — radikale trettiåra, har vi mange vitnemål ifrå han sjølv om. I ei kringkastings tale i 1948 sa han:

«Min far, bergmannen, fortalde meg under vår gang til og fra Sextus gruve om Zola og Hugo — om deres kamp for et bedre og mer rettferdig samfund —, Far mente at bøker helst burde handle om mennesket og dets lagnad. Han la alltid til: Bibelen er Bøkenes Bok.»

Falkberget fortel også om morfarens død da han sjølv var 14 år — slik:

«Den gamle kjempe lå med foldete hender — de trofaste og strevsomme hender som hadde løftet titusener av skippund malm, kvarts og gråberg i synker og orter. Han lå der og leste med blek munn sin konfirmasjonssalme:

Idag er nådens tid,
Idag er Gud at finde.
Nu kan alvorlig flid
Hans milde hjerte vinde.
Op, op til bedrings graad
og efter Jesus jag,
men snart, det er mit raad.
Nu heder det: idag.

Og så lukket Jamt-Jo sine øyne og sovnet inn. Ole (Falkbergets morbror) bøyde seg over sin døende far og prøvde å tilrope ham trosbekjendelsen, mens søsteren Gunhild Johnsdatter falt på kne ved sengen. Ropet nådde ikke frem. Han var på den andre siden alt.»

Enda ei slik oppleving fortel Falkberget om. Det er nokre år seinare da mormora Olav Pedersdotter f. Koch døyr. Som kista er attspikra og dei skal til å bære kista ut, så går son åt den døde — Ole — burt åt kista og seier:

«No skal Dokk ha takk for alt det goe Dokk har gjort mot oss, mor» og så song han:

«Skriv deg Jesus på mitt hjerte,
O, min konge og min Gud»

«Han sto slik at lysskjæret fra de to rykende talglys falt på hans forklarede ansikt — de kruttbrendte kinder og det lukkede øye minnet igjen om de eldste fyrhauere fra Storwants og Arvedal. Hans klare og skjønnestemme grep alle. Og det alvorsfulle og oppreiste fjellfolket foldet hendene og bøyde hodet — som sto de i en kirke. Hans sang var en lovsang på berget.»

La oss så berre få med oss eit sitat til i denne

sammenheng. Det er eit inserat av Falkberget som sto i «Brorskap»:

«Den kristne juls budskap: EDER ER IDAG EN FRELSER FØDT», kan ingen solfest gi oss. Valhall og Himmelen har intet med hverandre å gjøre og tåler heller ingen sammenligning. Valhall var et nokså nifst tilholdssted for drapsmenn. Himmelen er de saliges bolig. De arme mennesker som i samsvar med Asatroen ikke bent fram var hugget ned med sverd og myrdet, ble uvergelig bytte for Hel. Hedningejulen knytter seg til en redselsreligion, en manndraperideologi av reneste vann. Vår jul er en stille og skjønn fest for Kristus. Ole Vig kalte ham «historiens sol» — og med rette. Foreldre og andre som våger å fordunkle for sine barn den store begivenhet på Bethlehems marker julekvelden, for den art fornektare ville det være bedre om det ble hengt en kvernsten om deres hals.»

Underskrevne fekk den store opplevinga i mi første prestedid på Røros å bli invitert til å bu på Ratvollen frå laurdag til måndag de helgene det skulle vera gudsteneste i Rugldalen skole. Det vart rike kveldar. Både Falkberget sjølv og kona hans var glade i å samtale. Falkberget var den som førte samtalen — men Anna stødde oppunder. Begge hadde dei evnen til å halda samtalen på det ein kunne kalla eit lærenivå. Det var altså noko meire enn det daglegdagse det skulle samrødst om. Tema og emneval gjorde at ein heile tida laut skjerpe tanken og bryne minnet. Ein ung nyutdanna hjelpeprest fekk sanneleg læra seg til å ha tenkt igjennom sakene sjølv og ikkje berre visa til andres tankar i kommentarer og lærebøker. Sjølv var diktaren vel inne i den nytestamentlege forestillingsverda. Han leste mykje både i Nytestamentet og i Bibelen elles. Johannes og Petersskikkelsen vart han aldri trøyt av å tale om. Etter ei gudsteneste kunne han på ein ytterst følsom måte gjeva sin kritikk, men aldri slik at hjelpepresten kjende seg illsvien. I tida da 3dje bindet av «Nattens brød» — «Johannes» var under korrekturlesing spurde eg han om kvifor han hadde valgt Johannesnamnet på hovudpersonen. Da svara han omlag slik: «Du som er prest veit vel at Johannes var namnet på den læresvein som Jesus elska mest, og så veit du vel at Johan berre er ei forkorting av Johannes.» Det var altså seg sjølv han hadde lagt inn i denne romanfiguren — eller rettare sin eigen natur. Det andre spørsmålet eg sat og brann med — fekk eg meg ikkje til å bære fram. Det ville vera formasteleg å spørre om årsaka til at den kvinnelege hovudfiguren heitte «Ann-Magritt» når kona hans gjekk ikring og hadde namnet Anna Margrete. Det var nok med sin eigen og konas natur og lynne han hadde farga hovudpersonane.

Same kvelden sa han også: «No er Johannes kome opp av gruva — opp i dagen. Men enno er han i skyggen av lia. Han skulle helst ha fått kome opp på

Johan og Anna på Ratvollen, omkr 1958. (Foto: Forbregd)

«Forklarelses berg». Da hadde han kanskje «Johannes» slik vi kjenner han fra «kjærlighetens veier» i tankane.

Når ein les Falkbergets bøker med ettertanke og brått kjenner at nestekjærleikens ide strømer igjennom det heile, så har ein ei kjensle av at Falkberget sjølv nokon gong må ha stått på «Forklarelsens berg». Han skriv nok om mykje stygt i bøkene sine og hans personar nyttar seg av råde og bannande vendingar. Men alltid viser diktaren oss kvar det gode har sitt opphav og kvar det vonde kjem ifrå.

Ein dag Falkberget var i Trondheim og nett hadde tatt imot hyldest i studentersamfunnet etter ei premiere på Trøndelag teater og ein skulle tru at han var opptatt av å vera midtpunkt, så snudde han heile samtalen med å spørre ein som var tilstades: «Hvordan står det til med N.N.», — ein misjonær som hadde vore sjuk ei tid. Med ein einaste setning vann han å snu tanken burt frå blomar, telegram og andre helsingar, burt frå seg sjølv og brått var eit misjonsland og ein misjonsstasjon midtpunkt for samtalen. Det var så absolutt i pakt med hans menneskesyn — det kristne menneskesyn. Ein slitar på den ytterste forpost i åndskampen — fortente å verta omtala, ihugkome og tenkt på med hjartevarme.

Til Falkbergets 75-årsdag i 1954 kom det eit høgtidelig brev til han frå biskop Arne Fjellbu — skreve på pergament. I dette brevet utnevner Fjellbu i humoristiske ordelag Falkberget til «hjelpebiskop over Rørosfjellene». Dette gledde Falkberget mykje og mange gonger seinare omtala han seg som Rørosbisp. Han vart også invitert av Fjellbu til å vera med ved to presteordinasjonar i Røros. Ved den første av desse som var min, heldt han hovudtalen ved middagen og tala da om det store ved å få være menneskefisker. «Bli aldri trett av å kaste garnet på ny», sa han til den unge ordinanden.

Til slutt vil vi ta med at ved hustruens gravferd la han selv på kransen frå familien. Han slutta kransetalen slik: «Jeg legger denne kransen over dine foldete og velsignende hender. Døden er ikke alt. Du var skjønn i livet, du er skjønn i døden. Velsignet være dine foldete hender.»

For dei som var i kyrkja den dagen — var det ei sjeldan høgtid. Aleine — i traust ro — sto den aldrende dikter der utan den minste skjelving i målet, men med tårer på kinn, og ga sin hustru dei kjæraste ord. Han ga eit vitnemål om trufast kjærleik i meir enn 60 år mot eit menneskje ein er gla i. Men samstundes sette også diktaren eit høgrest minne over seg sjølv — Kjærleikens — nestekjærleikens diktar.

Britt Havik:

Sosiale og religiøse motiv i «Sol» sett i sammenheng med de samme motiv i «Brennoffer»

De to romanene utkom med et års mellomrom, «Brennoffer» i 1917, «Sol» i 1918 (dog var «Sol» skrevet noen år før og offentliggjort som føljetong under tittelen «Fjellsjøhedningen» i vittighetsbladet Hvesen.)

Ved første øyekast virker de to romaner svært forskjellige. «Sol» kan karakteriseres nærmest som en idyll, mens «Brennoffer» er en krass sosial roman om menneskelig fornedrelse og korrumpert. Likevel vil jeg forsøke å påvise at vi i de to romaner finner at forfatteren gir uttrykk for de samme livsverdier, og at vi til dels finner igjen de samme motivene, selv om utformingen er forskjellig. Jeg vil også prøve å påvise at Falkberget i «Brennoffer» lodder langt dypere enn i «Sol» både når det gjelder problemstilling og personskildring.

Da plasshensyn ikke tillater noe omfattende innholdsreferat, velger jeg å betrakte innholdet av bøkene som kjent.

Jeg vil nå ta for meg en sammenligning mellom de enkelte motiv i «Sol» og «Brennoffer» og gjøre rede for likheter og forskjeller. Jeg velger å begynne med de sosiale motiv som står ganske sentralt i begge bøkene. I «Brennoffer» finner vi en skarp konflikt til dels mellom bonde og husmann, men særlig mellom kapitaleier og industriarbeider, en konflikt som var blitt skjerpert på grunn av nye tanker og ideer som var i ferd med å trenge inn i et samfunn som til da hadde vært nokså statisk, men som på grunn av industrialiseringen etter hvert førte flere og flere bort fra det gamle bondesamfunnet og mot byene.

I «Sol» finner vi motsetninger som først og fremst har sitt opphav i sammenstøtet mellom to kulturer — bergmannskulturen og samenes eldgamle levevis. Men parallelt med denne konflikten går i «Sol» også en motsetning mellom gruvearbeidere og verksledelse som rent ytre kan minne meget om den i «Brennoffer».

Men når dette er sagt, må en legge til at Falkberget bruker de sosiale motsetningene på ulik måte i de to verkene. I «Brennoffer» stilles det stadig spørsmål ved de sosiale forskjeller. Ildri, og særlig Jon, begynner mer og mer å spørre seg selv om det ikke er urettferdig at noen få skal ha alt, mens andre må slite for å holde

fattigdommen unna. I «Sol» registreres de sosiale ulikheter mellom finner og bergmenn, mellom gruvearbeidere og ledelse, men det er kun én mann — Skalmelblåsarn — som stiller spørsmål ved rettferdigheten av dette systemet.

Sammenligner vi følgende sitater av Embret i «Brennoffer» og Skalmelblåsarn, finner vi mange likhetspunkter, men Skalmelblåsarns utsagn står svært isolert sett i sammenheng med hele romanen «Sol». «Brennoffer, side 44:» — Men! Var det større synd av en byselmann å ta en husbonds liv i et sett enn det var av en husbond å ta en byselmanns liv i langdrag med stramme vilkår og snau daglønn?»

Og her er hva Skalmelblåsarn sier om direktør Jürgens («Sol», side 260): «Har han rett til å ta livet vårt, så har vel vi rett til å ta hans også?»

Denne problemstillingen peker framover i forfatterskapet, mot høyden av Falkbergets produksjon. Men i «Sol» blir det, bortsett fra denne ene gangen, ikke stilt spørsmål verken ved diskrimineringen av samene eller ved arbeidernes usle kår. Selv Brodd-Sølle bryr seg ikke om de kår Siris folk lever under. Han elsker henne, men skjebnen til hennes folk er ham totalt likegyldig. På samme vis merker vi liten virkelig interesse hos ham for arbeidernes kamp, det er hele tida utenforliggende motiv som får ham til å handle som han gjør.

Når det gjelder Siri, som blir hånet fordi hun er av finneætt, og Ildri, som blir hånet for sin trefot, ligner de to kvinnene hverandre i det at de begge blir dels såret, dels harme og ønsker oppreisning for uretten. Det vokser også fram i dem en stolthet og følelse av å være like meget verdt som de som trakasserer dem.

Imidlertid er det en vesentlig forskjell mellom Siri og Ildri. Siri føler seg personlig krenket over spott og hån, men hun er ikke videre opptatt av all den urett hennes folk er utsatt for. Når det gjelder Ildri, har hun evnen til å føle at den urett som rammer andre krøplinger, også angår henne. Hun viser solidaritet med andre som lider. «Brennoffer», side 39: «Hun blev stående på sitt ene kne og be for alle som var krøplinger og tilovers — for alle som blev hånet og tilsidesatt og spyttet på og ledd til. Hun stred for deres rett på jorden, og

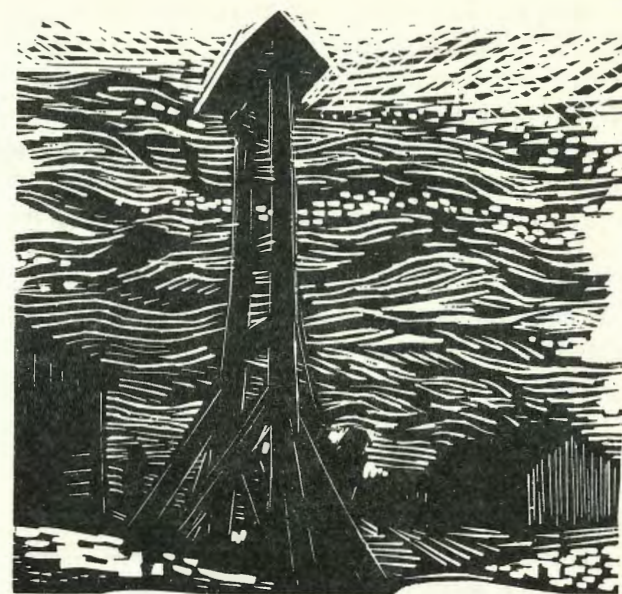
glemte nesten at hun selv var en av dem.» På mange måter kan Siri i «Sol» sammenlignes med Embret i «Brennoffer». Begge kan nok ønske hevn over den som håner eller utplyndrer dem, men fra det til å ønske oppreisning for alle undertrykte, når ingen av dem.

Solidaritetstanken er altså langt mer fremtredende i «Brennoffer» enn i «Sol». Falkberget berører solidariteten i opprørsscenen i «Sol», men han forlater emnet, og romanen går igjen over fra det allmenne til kun å interessere seg for den enkelte menneskeskjebne. «Sol» blir i grunnen en roman om kjærligheten mellom Brodd-Sølle og Siri, hvor sosiale konflikter er med som bakgrunn for deres kjærlighetshistorie. I «Brennoffer» er perspektivet atskillig videre. Der blir enkeltmenneskene Ildri og Jon satt inn i en større sosial sammenheng, og forfatteren klargjør på en helt annen måte sammenhengen mellom samfunn og enkelt-skjebne. Man kan si at «Sol» beveger seg på overflaten der «Brennoffer» lodder atskillig dypere.

Som jeg i et senere avsnitt skal komme tilbake til, er drømmen og lengselen mot lyset en forutsetning for An-Magritts livsverk. Også Jon og Ildri har lengselen i seg, men de er ikke sterke nok til å få den realisert. Likevel ligger det noe positivt i den. For noen kan den kanskje bli bare en «sovepute», en dagdrøm, men uten drøm om noe bedre er all forandring umulig, lyder Falkbergets ord. På side 121 i «Brennoffer» er det en indre stemme som sier til Jon: «Vær glad for drømmen og gjøglespillet. Takk din Gud for det. Engang dør drømmen. Og gjøglespillet i ditt sinn er borte. Og dine ben visner. Og din sjel dør, Jon Jernblåstr.»

Det religiøse motiv har fått en langt mer dyptpløyende og kompleks utforming i «Brennoffer» enn i «Sol». Berggesellen Brodd-Sølle har et forhold til Gud som virker ureflektert og mer bundet av konvensjon enn av inderlighet. Han leder arbeiderne i bønn og sang, men han henvender seg aldri til Gud med sine egne personlige problemer; likevel er vi aldri i tvil om at han er en from mann etter den tids målestokk. Hans gudsforhold er klart og greit. Det er en selvfølge for ham å godta Guds eksistens, og med den samme selvfølgelighet putter han en sølvkule i børseløpet i «Guds og jomfru Marias navn» før gruvearbeiderne går til storm «mot direktør Jürgens bolig». Noen selvstendig vurdering av Guds ord finner vi ikke hos Brodd-Sølle.

Siris kristendom er mer komplisert enn Brodd-Sølles. På overflaten kan nok hennes vakling mellom troen på den kristne Gud og på finneguden Horagales minne litt om Ildris og Jons vakling mellom tvil og tro i «Brennoffer», men, som vi senere skal se, er nok ulikhetene vel så store som likhetene. Hos Siri står kristendommen i skarp motsetning til Sevrille's finnetro — den første representerer for henne lyset og kjærligheten, den andre mørket og hatet. Siris kristendom er på mange måter svært enkel, men den

Ill. av Terje Grøstad til «Den fjerde nattevakt».

har likevel et langt mer personlig preg enn Brodd-Sølles. Er hun i vansker, ber hun Gud og jomfru Maria om hjelp, og hun tror fullt og fast at hun vil bli bønhørt. Hun har festet seg ved bibelstedet: «Beder så skal eder gives, leder så skulle I finde, banker på så skal oplades for eder» («Sol», side 305). Men Siri ikke bare tror at hennes bønn vil bli hørt, hun bent fram forlanger det. Hvis Gud ikke lenger bønhører henne, kan hun heller ikke lenger tro på ham. Da må hun igjen vende seg til Horagales, Sevrille's gud. Jesu ord til Gud i Getsemane: «dog skje ikke min vilje, men din!» er totalt fremmed for Siri. Når hun føler at hun har syndet mot Guds bud, ber hun om tilgivelse — og venter automatisk å få den. Den gammeltestamentlige tanke om Guds straff over menneskene for deres misgjerninger, er helt fremmed for Siri. At Gud skulle ville ta Brodd-Sølle fra henne som straff for hennes synd, streifer henne aldri. Den kristne Gud står for Siri som et symbol på barmhjertighet og tilgivelse, mens Horagales synes å representere hatet og hevngjerrigheten.

Mens Siris og særlig Brodd-Sølles kristendom virker ureflektert, møter vi hos Ildri og Jon i «Brennoffer» en langt mer kritisk holdning til Guds ord. Begge er de klar over de mange motsetningene som finnes i Bibelen og strever med å forene gammeltestamentets straffende Gud med det kjærlige og barmhjertige gudsbilde som presenteres i nytestamentet. De vil nok begge helst tro på kjærlighetens Gud, men tvilen på hans eksistens blir stadig større, næret som den blir av all den lidelse de selv må gjennomgå og av den urettferdighet og meningsløse lidelse de ser omkring seg. De makter ikke forene Guds endeløse godhet med den menneskelige fornedrelse og ulykke — en fornedrelse som skyldes at noen får alt, mens andre må nøye seg med smulene fra de rikes bord.

Ildri prøver lenge å holde skjult for den unge Jon de

partier i Bibelen hvor vi møter en refsende Gud. Bare de lyse sider ved kristendommen vil hun fortelle sønnen, men etter hvert gir hun opp sitt forsett, og Jon får høre om motsetningene Ildri har funnet i Bibelen. Etter hvert svinner troen på den barmhjertige Gud, og tvilen på om det eksisterer noen høyere makt, blir sterkere. Likevel kan verken Jon eller Ildri helt fri seg fra den lære som har vært en sannhet for generasjoner før dem. Men den Gud de nå møter, er den hevneende og refsende. Om dagen føler de seg fri, men om kvelden møter de en Gud som krever dem til regnskap for syndene deres. Utover i romanen er Jon stadig opptatt av sitt gudsforhold. Han synes å mene at grunnlaget for hans elendighet ble lagt da han i sine yngste år sa seg fri fra Gud. Likevel makter han ikke, som Siri, gjennom bønn om tilgivelse å finne tilbake til sin barndoms Gud. «Brennoffer», side 141: «—— først hadde han mistet troen på Gud og det evige og uforgjengelige liv ——— så troen på fremtiden ——— og troen på menneskene og til slutt troen på sig selv.» Hadde han hatt sin gudstro i behold, ville han ha overlatt sin vanføre datter Sjurine i Guds varetekt. Det ser ut som forfatteren her gjør et forsøk på å løse problemet med den uskyldiges lidelse; for bak Jons ønske om å kunne overlate datteren til Guds omsorg, ligger vel tanken på at hun skulle få lønn og oppreisning i himmelen for alt ondt hun måtte gjennomgå på jorda.

Det ser ut som Falkberget postulerer at Jon ved å si seg fri fra Gud, uunngåelig går en dyster skjebne i

Ill. av Terje Grøstad til «Den fjerde nattevakt».

møte. Den mulighet han kunne hatt til å ta opp kampen mot nød og undertrykkelse, forspilte han den gang. Hans religiøse tvil og splid med seg selv gjorde ham ikke lenger sterk nok til å ta opp kampen og vinne den. Hans nederlag i kampen mot de indre krefter, gjorde at han også ble dømt til å tape i striden mot de ytre.

Den mulighet forfatteren hele tida holder åpen om at Jon med Guds hjelp kunne ha blitt en modig og rakrygget arbeiderleder, viser oss klart at boka ikke er noen naturalistisk roman. Dette kommer også tydelig fram helt på slutten hvor den enkle Embret, som hele tida har stilt seg negativt til Jons og Ildris bibelgrublerier, framsier et bibelsted som med ett makter å tenne et nytt håp om nåde og tilgivelse hos den blinde og fengslede Jon. At forfatteren har lyktes dårlig i å sannsynliggjøre denne slutten, er en annen ting, men Falkbergets budskap blir ikke mindre klart av den grunn. Det er en enkel og udogmatisk kristendom forfatteren vil formidle. En kristendom som bygger på barmhjertighetens og nådens evangelium og står langt fra den offisielle kirkes dogmatisme.

Selv om «Sol» gjennomgående har en lys tone og «Brennoffer» en dyster, til dels med uhyggelige scener, er Falkbergets budskap på mange måter det samme i de to romaner, men han lodder langt dypere og har en større inderlighet i «Brennoffer» enn i «Sol» som til dels kan virke noe overfladisk.

Klaus Langen:

Virkelighet og myte

Denne artikkelen er egentlig ein del av innleiinga til ei utrykt avhandling som Klaus Langen let etter seg: Hyttesmedens livsdrøm. En undersøkelse av virkelighetsopplevelsen i den anskuelsesverden som foreligger i Falkbergets skjønnlitterære tekster. Manuskriptet er på 400 sider.

I innleiinga bruker Langen andre ord om den oppgåva han har sett seg: «En kunne kanskje si det slik: Nærværende undersøkelse har som mål å finne regler for det «livsanskuelsesspill» som Falkbergets forfatterskap som helhet representerer.» Det er altså eit spel Langen vil avdekke i Falkbergets romanar og forteljingar. Utgangspunktet hans er «at der gies en virkelighet utenfor verket som oppleves i det og gjennom det. Men fordi opplevelsen på denne måten blir indirekte og verbalt formidlet, er den et forsøk på å tolke en egentligere virkelighet...», dvs. at

vi har med ei ontologisk (metafysisk) problemstilling å gjere.

Dette utdraget drøfter langt enklare problem. Langens grunntanke er her at den «virkelighet» som Falkbergets diktning referer til og reflekterer, langt på veg er skapt av Falkberget sjølv, og er det Langen bruker ordet «myte» om. Ei viktig oppgåve for han blir å skale av det mytiske, så «virkeligheten» bak myten kjem fram. Eller for å bruke Langens ord: å «avmytologisere» Falkbergets diktning, — «en avmytologisering som sannsynligvis Johan Falkberget selv ikke ville ha vært bare begeistret for,» meiner han.

Fru Lilli Langen har gitt løyve til at utdraget blir trykt.

Universitetslektor
Ove Bakken

Den som skal oppleve Falkbergets diktning, må rive ned en del av de kulisser fra miljøet som så mange — inkludert Falkbergets selv — har stilt opp foran den verden som skriver seg fra dikteren. Myten om det verdiskapende konkret-faktiske Rørosmiljø må rives ned, forat ikke altfor mange utenforstående assosiasjoner skal gripe forstyrrende inn i opplevelsen av diktverket. Og her må vi gå hardt og kynisk til verks og ikke la oss villedes av demokratiske folkeskolefordommer når det gjelder synet på «folket». Det er nå en gang ikke slik at det bor en «Platos sjel» i hvem som helst — heller ikke i en hvilken som helst rørosing.

Mangen rørosing har nok solt seg en smule i å være sambygding, ættfelle og arbeidsfelle av Falkberget. Men jeg er ikke så sikker på at Røros-dikteren blir og ble lest så mye av sambygdingene som en skulle tro. Og jeg er slett ikke sikker på at lesere som lever i det miljø som er bakgrunnen for Falkbergets forfatterskap, leser med større forståelse enn andre.

Erkjennelsen av et slikt misforhold mellom myte og nøktern virkelighet når det gjelder miljøet, har Johan Falkberget sannsynligvis fortrenget mest mulig. Hans ideal var nok å være den folkekjære dikter som skriver på en sann måte at hans diktning blir forstått og avholdt av det brede lag — og ikke bare av de enkelte. Det er karakteristisk at Falkberget hadde trang til å

overvurdere Jacob Breda Bull (og til å overse den nokså eksklusive Olaf Bull), — ja, til og med «folkebokdiktere» som Rudolf Muus. Men samtidig har han også prøvd å lage en myte om at hans samtidige arbeidsfeller ved Rørosgruvene fortrinnsvis holdt seg til så anerkjente forfattere som Victor Hugo og Émile Zola! En undersøkelse av rørosbefolkningens «lesevaner» både nå og den gang Falkberget levde sine velmaktsdager som forfatter, ville sannsynligvis ha vist at betydelige verker som DEN FJERDE NATTEVAKT, CHRISTIANUS SEXTUS og NATTENS BRØD bare rent unntakelsesvis ble og blir lest av gruvarbeideren og hans etterkommere.

Nær kontakt med det lokale miljø som har vært motiv for Falkberget, betyr sannsynligvis svært lite for forståelsen og opplevelsen av hans diktning. Dikteren skriver nemlig et språk som går på tvers av både bygdegrensene og landegrensene. Første betingelse for å forstå Falkbergets diktning er jo ikke at man er rørosing, men at man er glad i diktning i det hele tatt. Hvis man ikke er glad i diktning, vil man kritisere på feil grunnlag. Leseren vil ikke forstå diktningens virkelighets — diktningens verden forveksles med hverdagens verden. Den mest fordomsfulle Falkberget-leser er derfor helst å finne blant dem som er velkjent i den hverdagens verden som det faktiske Røros-

og gruvemiljø representerer. Leserens forhåndsidé om virkelighet og sannhet gjør ham til en dårlig leser.

FORFATTERENS TOLKNING AV MILJØET

Med «forfatter» mener jeg her den skrivende samfunnsborger Johan Falkberget. Selv om denne forfatteren historisk er identisk med mennesket Falkberget og med dikteren Falkberget, er det i denne sammenhengen nødvendig å avgrense disse tre virkelighetsopplevere i forhold til hverandre.

Mennesket er en nutidsopplever som er mer eller mindre reflektert i sitt forhold til seg selv og verden — han drømmer, han erindrer, han har planer, han har fysiske fornemmelser, han snakker slik som et menneske snakker for å klare seg i denne verden, det kreves av ham at han må prate om ett eller annet til de mange tilfeldige medmennesker han treffer på i hverdagen. Dette mennesket lever stort sett umiddelbart — når det reflekterer, tenker det ikke på å holde fast ved sine refleksjoner, og det har små bekymringer når det gjelder den verbale artikulering.

Forfatteren er en ganske annen reflektert person. Han ser på verden som noe utenfor sin egen momentane opplevelse av den, og han ser på seg selv som noe i denne verden. Denne reflekterte opplevelsen vil han i artikulert form meddele sine medmennesker. Han har kanskje til og med en bevisst reflektert hensikt med å artikulere verbalt: han vil tjene penger, han er blitt bedt om å skrive noe, han vil gjennom agitatorisk påvirkning forandre noe i det ytre miljø, og han skriver på bakgrunn av bestemte private impulser og intensjoner som er ham mer eller mindre bevisst.

Dikteren er skaperen som artikulerer sin fiksjon. Han lar seg sannsynligvis i liten grad forstyrre av det hverdagslige momentane miljø, av prat og nære omgivelser — han er borttrykket i sin fiksjon. Men han reflekterer heller ikke nevneverdig over sin egen situasjon som dikter.

Selvfølgelig er denne distinksjonen mellom de tre personer i Falkberget kunstig, selvfølgelig flettes de 3 virkelighetssfærer inn i hverandre, og det er ikke gitt noe menneske å kunne rekke opp trådene i vår kompliserte virkelighet. Men distinksjonen er praktisk for vårt formål. De gamle litteraturhistorikere brukte et slags metaspråk i sin tolkning av virkeligheten. De lot mennesket i sin momentane virkelighetssituasjon, forfatteren i sin reflekterte, og dikteren i sin skapende gå sammen i et mixtum compositum. Litteraturhistorikeren var som medlever en slags skaper, som forfatteranalysator en slags psykolog og som verkskildrer en slags estetiker og kritiker. Hos den nye generasjon av litteraturforståere er som kjent denne litteraturhistoriker kommet i vanry — kanskje med urette. Det var i hvert fall mulig å lese hva han skrev.

Mennesket Falkberget er det psykologens og legens sak å ta under vitenskapelig behandling. Forfatteren

er historikerens sak. Dikteren blir overlatt til kritikeren. Dikteren er her den som ytrer seg gjennom et faktisk foreliggende fiksjonsstoff. Alle lesere av det samme stoff kan kontrollere kritikeren virksomhet — strengt tatt er alle noter og henvisninger til kilder utenom den foreliggende tekst som skal behandles, unødvendig.

Borgeren Falkberget var ikke bare dikter, han var også forfatter. Han drev en utstrakt journalistisk virksomhet i rørosavisa «Fjell-Ljom», og han gav ut artikkelsamlinger. Denne virksomhet kunne falle enkelte kritikere tungt for brystet. Mest kjent er Alf Larsens angrep i «Spektrum» 1949. 1). Den historiske Falkberget ville ikke selv godta denne kritikken, og han ville vel sannsynligvis heller ikke ha godtatt vår distinksjon mellom de tre personer; fjellbonden, journalisten og dikteren var én og samme person.

Forfatteren Falkberget skrev gjerne om dikteren og hans miljø. Dikteren var nemlig bestemt av miljøet. «En kan falle i staver over fremmede egnes skjønnhet, men vi elsker bare den plett der vuggen sto.» 2) Historikeren Falkberget tolket dette miljøet slik:

I tre hundre år har vi vært et lite bergmannsfolk som ble nødt til å skrive historie med arbeidets nådeløse griffel. Lagnaden tilmålte våre fedre en utmark i kongeriket Norge. (...)

Ved inngangen til de milelange gruveganger reiste de sine høgsetestolper. I dem hugg de nesten bokstavelig talt inn Pauli ord: «Guds frykt med nøydsomhet er en stor vinning.» Intet ordtak høver bedre for et særegent og tradisjonsbundet samfunn i en streng og ugjestmild natur. (...)

Vår saga er skrevet med blod og svette i gruver og berghaller — og på store steingjerder rundt velstelte fjellgårder. Her er bergesellenes vitnemål og karakter tegnet. (...) 3)

Dette trellbundne og fromme folk er begavet på mange områder:

Bergmennene gikk for å være rene reknemestre, det var intet usedvanlig å se dem sitte med en stenhelle over knærne fremfor skorsteinen etter endt schicht om kveldene og kapprekne brøk. 4)

De fleste er «musikalsk begavet». Men særlig har de en sterk sans for historie og tradisjon, selv om det nok kan innrømmes at i Falkbergets egen tid er det gått tilbake med den:

Det gamle tidkort å fortelle fra Kåppårverkets første tid om kammertjener Jochum Jürgens, hans kojøske kjæreste, den stenrike fru Cornelia Bickers, hungeroppstanden høsten 1670, folkehelten Spell-Olas eventyrlige reise til København og foretrede for kong Christian V, den dramatiske edsavleggelsen, salmesangen og opplesningen av korbønnen på Hittersjøen i den grå novembermorgen, ikke å forglemme den fruktsommelige frue som frelste sin herre og husbond for de

rasende opprørere nede på Bergstaden — dette tidkort og den levende fremstilling av opptrinn og begivenheter holdtes fremdeles i hevd; nå er det forbi! 5)

Tross sin fromhet og ydmykhet og sterke solidarisering med Kåppårverket eier disse mennene en radikal politisk klassebevissthet:

Ole og Peder drøftet både ofte og inngående unionen, Eidsvold og mennene der, unionskongene og deres minneverdige reiser gjennom landet i store og lakkerte karosser, majestetenes kammerherrer og lakeier med lange snyteskaft og gulltresser, dronningene i silke og lin — og de fortalte om fogder, stiftamtmenn og andre standspersoner under opptogene; de siste storheter forhånte de med sin godslige latter for at de satt så gebrekkelig på hesteryggen, disset i vommen og vred sin fete podeks i salene; nei, de var ikke ryttere, men komedianter og hoffnarrer; de syndens plageånder! Og så gled talen gjerne over på Kåppårverkets navnkundige betjenter og partipanter. Da ble tonen brått respektfull og ordene fikk et islett av beundring. 6)

Disse menn hadde ikke bare «inngående kjennskap til politikeren Bjørnson» eller til bondeførere som Søren Pedersen Jaabæk og Ole Gabriel Ueland og leste «Verdens Gang», «Norske Intelligenssedler» og «et par andre aviser», de hadde også sans for skjønnlitteraturen. At de leste GJEST BAARDESENS LEVNETS-LØP og «Tynset-boka» av Nicolai Ramm Østgaard, er kanskje ikke så underlig. Men Falkberget kan også fortelle om dem som kunne «lange partier utenat av Dickens' «Oliver Twist». Riktignok er det så at opplysningene om slik lesning er knyttet til skildringen av utvilsomme enere i dette samfunnet, og en aner jo at Falkbergets egen familie og slekt på mange måter har avveket fra gjennomsnittet. Men disse opplysningene blir likevel lagt fram på en slik måte at de kommer til å karakterisere hele miljøet: «Her samledes alle intellektuelle arbeidere — det fantes mange av dem — (...) 7) Velkjent fra den biografiske Falkberget-litteraturen er farens høytlesning på Kongens gruve:

I min barndom fantes ikke annen skjønnlitteratur, hverken heime eller i gruvebrakkene, enn indianerbøker og romantisk folkelesning som omvankende skreppekarere solgte for en ½-krone og mindre pr. bind.

Da begynte kolportørene å komme med halv-danske oversettelser av russiske og franske forfattere. Verden slo opp dørene. Og et nytt lys strømmet inn. Min enda nokså unge far kastet seg over Zola, Hugo og Balzac. Her vant Zola gruvearbeidernes «Nobelpris». Far leste høyt for et halvt hundre mann «Faldgruben» og «Germinal» til øynene ikke lenger så bokstavene under den rykende og glassløse parafinlampen. 8)

Bergmannen eier også moralske kvaliteter som ligger atskillig over gjennomsnittet. Human ærbødighet preget de unge gruvearbeiderne: «I en minerer som haltet og gikk inntilbens — skjev i rygg og aksler — så vi en tapper grenader.» 9) Og:

— — — — mer enn andre folk var de sterke i vrede og strid — og milde som barn overfor den svake og hjelpelause, et felles karaktertrekk — — — for hele almuen og til en viss grad patrisierne med. 10)

En gang i blant hender det likevel at det dukker opp noen skjønnhetspletter på dette heltebilde av gruvearbeideren. Vi aner analfabetisme og råskap: «(...) ikke alltid utpreget fintfølelse forsamling», 11) noe som «skyldtes slett tradisjon og mindre god oppdragelse». 12) Eller: «Han hørte til de ytterst få som lærte seg å gi uttrykk for sine tanker og kjensler på papiret og skrev ned en del (...) 13)

Sannsynligvis ville det la seg gjøre å kontrollere nokså mange av Falkbergets utsagn ved empiriske midler. En historisk-sosiologisk undersøkelse kunne sannsynligvis gi svar på hvordan livet blant gruvearbeiderne var i Falkbergets ungdom, deres lesevaner, politiske interesser, regneferdigheter, moral, gudfryktighet osv.. Og nokså lett vil det være å kontrollere hva som fantes av fransk litteratur oversatt til dansk-norsk før århundreskiftet. Slike undersøkelser ville likevel for dette formålet være nokså overflødig. At det ikke er den nøkternt positive virkelighet som forfatteren Falkberget refererer, er nokså opplagt. Hele fremstillingsformen er så lik den vi finner hos dikteren Falkberget, at vi uten videre skjønner at den patetiske og presiose stil omformer hverdagsvirkeligheten. Her vrirler av retoriske metaforer: «bergmannsfolk», «griffel», «våre fedre», «høgsetestolper», «blod og svette» osv.. Epitetene forstørre alle forhold: «arbeidets nådeløse griffel», «en unders pen jente» f.eks. Ordvalget gir patetisk tyngde: «lagnaden «Pauli ord». Ja, selve granskningsteknikken er den samme som hos dikteren av de historiske romanene: Først presenteres den historiske levning, derpå skapes fabelen og menneskeskildringen i forfatteren visjon. 14) Falkberget legger vel heller ikke skjul på dette visjonære draget: «Vi går alle med et merkelig «fata morgana» fra de fjerneste tider». 15) Men han gjør dette til noe allment, og tillegger visjonen nesten objektivitet: «Når alt kommer til alt hadde vel hans rike ikke vært av denne verden.» 16) I Falkbergets historiske essays finner vi den samme stil som i diktverkene: Via de karakteristiske tre tankestreker f.eks. jumper vi fra den positive hverdagsvirkelighet til den visjonære, den moralske konflikt opptrer som en indre dialog hvor de evangeliske «ja-ja» og «nei-nei» utkjemper sin kamp i samvittigheten. 17) At denne tilsynelatende stilistiske eiendommelighet dekker et dypt etisk alvor fremgår av følgende utsagn: «Hans tale var ikke utover skriftens

ja, ja, nei, nei.» 18) Etske kompromissløsninger er umulige. Lyset i sitt metafysiske aspekt har den samme realitetsverdi for historikeren som for dikteren:

Han søkte i den evige natt hans liv nå var blitt innviet til, å nå lyset og naturens røster ved hjelp av sine andre sanser — og å se med åndens indre øye som ble salvet og seende i tankens vide verden. Nå skimtet han et nytt lys, en vidunderlig stjerne: Guds allvise styrelse! 19)

Stiller vi *det* krav til historikeren at han mest mulig nøkternt og objektivt skal gjengi den positive virkelighet, holder ikke forfatteren Falkberget mål. Hans overdrivelser er mange ganger nesten til å ta og føle på. De sitatene som følger, er alle fra hans alderdomsbok JEG SÅ DEM — (1963), som nok bærer preg av forfatterens fremskredne alder. Men det er vel med Falkberget som folk flest, at mange av de trekk som blir svært merkbare i deres alderdom, har vært karaktertrekk også i deres manndom, selv om de ikke har vært så iøynefallende. Ikke alle sitatene angår direkte Falkbergets syn på det lokale Rørosmiljø, men disse urimelige eller overdrevne eller usannsynlige utsagn bidrar til å svekke tilliten til Falkbergets utsagn om miljøet i sin alminnelighet, *dersom* nå hensikten er å oppleve miljøet og historien gjennom positivistiske briller.

Kommenterte sitater:

Det er underforstått at ved Røros middelskole har det gått spesielt mange vordende vitenskapsmenn: «I skolens matrikkel finner vi navn på flere vitenskapsmenn.» 20)

Det vanlige, ukjente menneske kan ofte gjøre en innsats som overstiger det superlativ: «Nå er det mange måter å bære en merkestang på. De mest entusiastiske — som i øyeblikket gjorde seg sterkest bemerket — bar den ikke alltid lengst fram. De tause og stille i landet gjorde det — og vel så det — men fikk lønn i kleineste laget.» 21) Om en amtskolebestyrer heter det at han «talte og skrev *flytende* ni språk» 22)

Om anleggsarbeidet skriver Falkberget uten videre dokumentasjon at «det kunne bare liknes med den franske galeitjenesten» 23) og at «Ennå var kroppsarbeid ved anleggene det rene slaveri og dårligst betalt, nest tausert og drenger hos de såkalte proprietærer.» 24).

Det er ingen grunn til å tro at gruve- og fjellbonde-tilværelsen før århundreskiftet (og senere for den saks skyld) var noen dans på roser. Men det umenneskelige slit, som Falkberget beretter om, er alltid et slit som hører spesielt *hans* miljø til — det har skapt en bestemt mennesketype. Det sannsynlige er imidlertid at livsformen og forestillingen om livsformen tross alt ikke var så forskjellig fra mange andre lokale miljøer i den tids Norge. Det er dikteren Falkberget som har

skapt myten om Bergstaden, ikke miljøet Bergstaden som har skapt Falkbergets diktning.

Det hadde ikke vært nødvendig å ofre så mange innledende bemerkninger på Falkbergets miljø og det lokale subjett, dersom myten om subjettet og miljøet bare hadde forekommet i Falkbergets eget essayistiske forfatterskap. Men interessen for miljøet og subjettet har dominert alt som har vært skrevet om Falkbergets diktning — i alle fall inntil Kristian Magnus Kommandantvolds sentrale verk JOHAN FALKBERGETS BERGMANNsverden kom i 1971.

Ill. av Terje Grøstad til «Den fjerde nattevakt».

MYTEN OM SUJETTET SOM DET TEMABÆRENDE

I 4. utg. av Ascheougs konversasjonsleksikon skriver A. H. Winsnes om SVARTE FJELDE at «her har han (Falkberget) funnet sitt egentlige område: gruvearbeidernes og fjellfolkets liv». Falkberget representerer «en ekte folkelig fortellerkunst med god gammel tradisjon». Ved siden av dette sosiale og lokale fundamentet for Falkbergets diktning pekes det på at hans livssyn er «inspirert av kristne livsverdier». A. H. Winsnes formidler i NORSK LITTERATURHISTORIE myten om det spesielt karrige og herdende Rørosmiljø som kulturskapende:

De små fjellbygdene ligger så høit, at det bare er med nød og neppe en kan berge livet. ... Tross ødsligheten og karrigheten har hele fjell-landskapet omkring og nord for Røros sitt historiske preg, og en tydelig og egenartet sammenheng med fortiden. Overalt er der spor etter mennesker, nedlagte setervoller, urgamle jeger- og fiskerbuer, finnekoier, gamle «bersrom» og «bergstugur», nedlagte gruver og kobberfelter, gruver i drift og eldgamle stier, hvor det gjennom århundrer har vandret folk, pilegrimer til Nidaros, soldater, berser, rallare, jegere, fiskere og rydningsmenn. 25)

Det høyt utviklede kultur- og opplysningsnivået i bergmannssamfunnet blir heller ikke glemt:

Hver kveld lestet han høit for sine kamerater aviser som «Verdens Gang» og «Norske Intelligenssedler» og romaner som Victor Hugos «De elendige» og Zolas «Fallgruben».

Ovenstående er så å si det autoriserte litteraturhistoriske syn på Falkberget og hans diktning, og det er ikke vanskelig å finne kildene til dette synet: det er forfatteren Falkbergets syn på dikteren Falkberget.

Falkbergets biografier er selv født og oppvokset i Rørosstraktene, de er personlige venner av Falkberget, og en skal ikke fortenke dem i at de formidler vennens syn på seg selv. De identifiserer seg på mange vis med ham — de har jo den samme miljøbakgrunn og eier den samme verdiskapende tradisjon. At dette miljøet har skapt dikteren, og at dette lokalbestemte subjettet er det vesentlige i diktningen, fremgår av boktitlene: BERGSTADENS DIKTER (Einar Døhl 1936, 1947) DIKTEREN FRA GRUVENE (Jon Kojen 1949). Jon Kojen skriver:

De mest utpregede karaktertrekk blant folket som er vokset fram under disse forholdene, er nøysomhet, ordholdenhet, slagferdighet, hjelpsomhet — og ikke å glemme en enestående renslighet. I løpet av vel tre hundre år har fjellet med de strenge livsvilkår skapt av de forskjellige folkeslag og samfunnsklasser et kultivert bergmannsfolk med rike tradisjoner som blir nøye etterlevd. Det er nok sikkert at det miljøet de evnerike og årvåkne bergmenn gjorde levende for Johan, først i barndomsheimen og siden i gruvebrakka, fikk grunnleggende betydning for hans utvikling. 26)

De to nevnte biografene gav seg heller ikke ut for være «litteraturgranskere». Men heller ikke spesialistene har lett for å løsrive seg fra et nokså dominerende miljøsyn. I årene før Kommandantvolds verk var Rolv Thesens JOHAN FALKBERGET OG HANS RIKE (1959) tilsynelatende den grundigste analysen av Falkbergets diktning. Dessverre er denne boka stort sett et innholdsreferat satt inn i en ramme av litteraturhistorie, og denne litteraturhistorien er helt i overensstemmelse med den vi kjenner fra forfatteren selv og hans lokalbegeistrede biografier.

Hos Rolv Thesen stanser motiv- og stilanalysen i tilløpet — han holder ikke helt det han lover i forordet:

Jeg har da prøvd å følge hovedmotivene i denne diktningen og vise hvordan dikteren ved å behandle dem kaster lys over livet, jeg ville finne fram til livsbelysningen og livstolkningen i den. Hovedmotivene kunne jo samles under titelen «Dagen og drømmen», fordi de stadig blir hentet fra hverdagens grå slit og sinnets drøm og lengsel mot sol og dag.

Selve diktningen ble da hovedkilden. (...)

I titelen «Johan Falkberget og hans rike» betyr riket både naturen og bergmanns- og fjellmannsmiljøet, men først og fremst diktningen. 27)

I følge Rolv Thesen har temaet nær tilknytning til det faktiske miljø som omgir Falkberget — han blir nærmest heimbygdsskildrer og historisk forfatter.

Men også det sosiale motivet blir sterkt presisert. Om CHRISTIANUS SEXTUS skriver Thesen: «Motsetningen mellom krigen med dens ødeleggende hat og det byggende arbeid er hovedmotivet over alle hovedmotiver i verket. Og dette hovedmotiv henger på det nøyeste sammen med det han kaller forbrødrings-tanken.» 28) Spenningen mellom «hverdagens grå slit og sinnets drøm og lengsel mot sol og dag» blir nok berørt i Thesens bok, men noen hel analyse blir det ikke utav det. Merkelig er det at han ikke knytter denne lyslengselen og lysdrømmen sammen med «Eros-motivet». Rolv Thesen snakker nemlig til stadighet om «Eros, den veldige, som hos Falkberget er en uovervinnelig naturmakt — «eldingen», lynet som slår ned». Når en ser Falkbergets diktning i sammenheng, som en enhet, måtte det være nærliggende å oppdage at det er ingen «uovervinnelig naturmakt» som er den egentlige kjærlighetskraft hos Falkberget — det er snarere en immanent platonisk skjønnetlengsel eller kanskje simpelthen et umotivert kristent agape-nedslag som er hovedelementet i hans livstolkning. Uten en litt dypere tolkning av *kjærligheten* blir også Thesens påstand om at *hatet* «er et hovedmotiv, i hans livsbelysning og livstolkning», hengende i luften.

Det kan også diskuteres om Thesen har rett når han karakteriserer Falkberget som en impresjonistisk naturskildrer. Hans landskap er vel så ofte av en generell «platonisk» art — tross detaljiakttagelsen. Hans stil er neppe så sterkt preget av sanseopplevelsen som av det transcenderende sprang fra den naturlige verden til en oversanselig. Foreløbig vil vi bare ha slått fast at Falkberget *ikke* er erotisk dikter eller naturskildrer — i vanlig positivistisk forstand. (...)

Den angivelig impresjonistiske stil hos Falkberget kaller Thesen også «kamerateknikk». Rent teknisk er uttrykket muligens dekkende, selv om det kanskje er større grunn til å se dette stildraget i sammenheng med den novellistiske komposisjonsformen som preger enkeltkapitlene i de større romanene. Det ser ut som om Falkberget opplever sin fiksjon i sprang — det er da rimelig at «kameraet» ofte kan skifte retning.

Både «impresjonismen» (fra malerkunsten) og «kamerateknikk» (fra filmkunsten) er betegnelser for persepsjonen av bestemte lysvirkninger. Dersom en hos Falkberget ensidig vender oppmerksomheten mot den rent tekniske siden ved hans lysarrangementer, har en lett for å overse den fundamentale rollen «lys» spiller i hans diktning. Her er det nærliggende å tenke på den platoniske lysopplevelse og lystolkning (som vi særlig finner i «Staten»; «aletheia» som avdekkes, er jo forsåvidt også noe som dermed belyses) og de platonisk-påvirkede lysmetaforer i Johannes-evangeliet. Det naturlige lys i den positive verden har til syvende og sist mindre interesse i Falkbergets fiksjon.

Fordi man uten videre går ut fra at Falkberget er en

tro naturetterligner når det gjelder det lokale og sosiale miljø («bergmanns- og fjellmannsmiljøet»), og fordi man tror at det forfatteren Falkberget forteller om dikteren Falkberget, nødvendigvis må være objektivt sant, vil ord som «idyll», «romantikk», «realisme» og «naturalisme» være svært intetsigende betegnelser:

Om han i sine naturskildringer kan være impresjonist og i slékt med nyromantikerne, så er han i skildringene av gruvelivet og bergstuene både realist og naturalist — han er ikke for ingenting vokst opp med Zola. 29)

Rolv Thesen er i det hele tatt tilbøyelig til å legge klart definerte *meninger* inn i diktningen. At Falkberget er pasifist f.eks. er et postulat som går igjen gang på gang. Dette hindrer ham i å se at *dikteren* i sin heltekultus bruker iallfall nokså krigerske bilder for å glorifisere den sterke personlighet. I *den* forbindelse tillater Thesen seg å polemisere mot forfatteren Falkberget:

Når en leser om krigens og krigsminnenes virkning på Pelles sinn, kan en undres over at dikteren senere har tatt avstand fra synet på krigen i «Eli Sjursdotter» og kalt det romantisk, et illuminert historiesyn. Her er da så menn også realisme, som vi har sett. 30)

Det kan se ut som om Rolv Thesen vender oppmerksomheten bort fra det miljøbestemte subjett og mot temaet, de mer dikteriske motiver. I «Slutt-ord» viser det seg likevel at Rolv Thesen ikke kan frigjøre seg fra det tradisjonelle syn — at tema og motiver først og fremst bestemmes av det subjett som miljøet har skjenket dikteren. «Tradisjonen i bergmannskulturen og tradisjonen i norsk historie» blir integrert i motivkretsen. Men diktningen bestemmes ikke bare av det lokale og nasjonale, den bestemmes også av det temporale, av «tidsbølger». Og de to tidsbølgene som har betydd mest for Falkbergets diktning, er «arbeiderrørsla» og «arbeiderdiktningen» samt de to verdenskriger. Thesen prøver nok å sprengne den lokale begrensning og vise Falkbergets allmenngyldighet, men det skjer bare ved en utvidelse av det miljøbestemte motiv:

Men en kan vel se både «Christianus Sextus» og «Nattens Brød», særlig det siste verket, i et enda videre perspektiv. Handler de i grunnen ikke om hele verdens treldom, fattigdom og nød — denne tredoble elendighet ter seg vel om lag på samme måten og har om lag samme virkninger på sjelivet, enten den fins på og ved Røros, i Grópa eller under varmere himmelstrøk, i Asia eller Afrika? 31)

I en stilling for seg står selvfølgelig Kristian Magnus Kommandantvolds 2-bindts verk JOHAN FALKBERGETS BERGMANNsverden. Når omtalen av dette grunnleggende forskningsarbeidet blir så skjevt plassert i nærværende arbeid, skyldes det simpelthen

det enkle forhold at ca. halvparten av min avhandling høsten 1971 (da Kommandantvolds arbeid ble tilgjengelig) forelå i ferdigskrevet manuskript. Det lot seg jo ikke skjule at Kommandantvolds avhandling var ganske annerledes solid fundamentert og dokumentert, *samtidig* som mange av de konklusjonene han kommer til, er til dels nokså parallelle med mine egne. Både Kommandantvold og jeg ser i Falkbergets forfatterskap en spenning mellom det «romantiske» og det «realistiske». «Dybde-dimensjonen i hans diktning» ser Kommandantvold først og fremst i lys av en okkult bergmannsmetafysikk og av en kristen-mystisk tradisjon eller i lys av den syntese av disse to verdenene som han søker i verket, og som han langt på vei overbeviser oss om tilstedeværelsen av. Denne dybde-dimensjonen ordlegger jeg først og fremst som «platonisme» og stiller denne platoniske holdningen opp mot den «naturalisme» som ligger oppe i dagen i forfatter-skapet. Kommandantvold avdekker skjulte lag i Falkbergets diktning ved hjelp av både nøyaktig tekstlesning og ved faktiske data fra en imponerende mengde historisk lesning som angår bergverkstradisjonen. Samtidig overbeviser han med trekk og opplysninger som stammer fra hans personlige samvær med mennesket Johan Falkberget. Stort sett har jeg i min dokumentasjon bygd på tekstlesning. Svakheten ved min undersøkelse består helst i at jeg ikke kan frikjennes for å ha postulert en ramme (påstanden om den «platoniske» dimensjonen), og under dokumentasjonen foretar et utvalg fra teksten som passer inn i denne rammen. Likevel har jeg ved dette klart å etablere et metaspråk som gjør det mulig å snakke om Falkbergets diktning. Kommandantvold er i den grad konform med objektet for sin forskning (den verden han søker, blir jo navngitt «bergmannsverden») at han i sin språklige artikkelbruker «bergmanns»-terminologien metaforisk under analysen av «dybde-dimensjonen» i Falkbergets diktning. Derved trenger også Kommandantvolds fremstilling en tolkning. Hans språk er ikke et nøktert metaspråk — hverken noe hverdagspråk eller noe filosofisk abstrakt begrepspråk. Denne eiendommelige konformitet mellom analysespråket og språket i objektet for undersøkelsen gjør at en stundom kan ha følelsen av at det er Falkberget selv som taler gjennom Kommandantvold, — og mer kloss innpå emnet kan vel ikke en forsker nå:

Johan Falkbergets marksjeiderkart tegner realistisk og nyansert hans ytre bergmannsverden. Kartlegningen omfatter også hans underjordiske årenett av stoller og sjakter, som kjennetegner dybde-dimensjonen i hans diktning. 32)

Kommandantvold undersøker den «verden» han finner i Falkbergets diktning, jeg undersøker den «virkelighet» som oppleves i og gjennom hans diktning. Kommandantvolds Falkberget-verden begrenses av

attributtet «bergmanns-», min Falkberget-virkelighet plasseres utenfor hans diktning i et allment filosofisk rom. Praktisk er forskjellen på Kommandantvolds «verdens»-begrep og mitt «virkelighets»-begrep kanskje likevel ikke så stor. Og da «bergmannen» hos Kommandantvold (og Falkberget) som mytisk og ikke sosiologisk begrep kan tillegges så mange skjulte meninger, bidrar dette ordet til å utvide «verden», snarere enn det begrenser. Kommandantvold tar likevel sitt utgangspunkt i det lokalt bundne subjett, og derfra kan han induktivt komme fram til de skjulte verdener i Falkberget-diktningens univers. Jeg postulerer en verden som har gyldighet også for dette univers og får så å si deduktivt Falkbergetdiktningens univers ikledd denne verdens virkelighetsubstans.

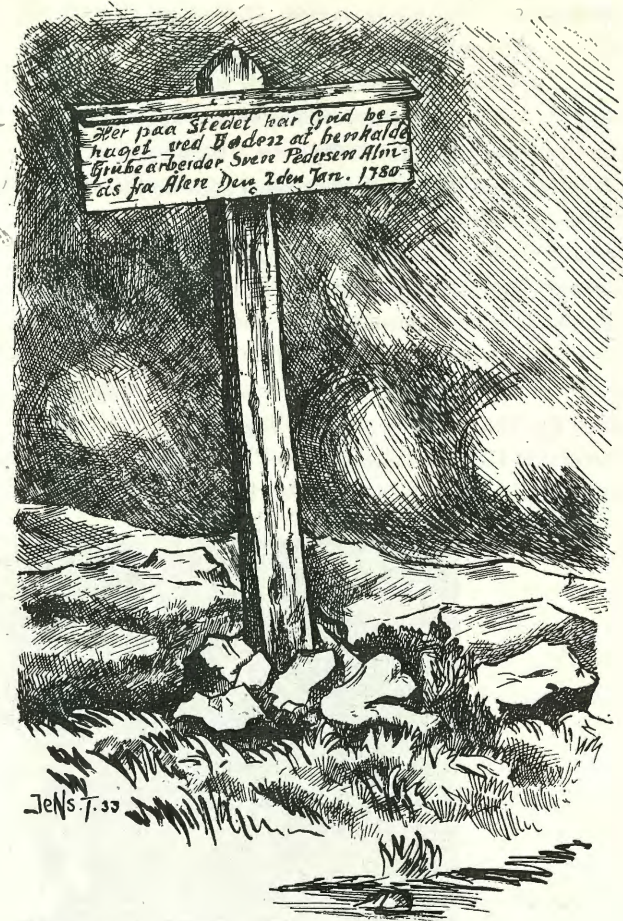
NOTER

1. 1949, s. 50-60: Med barnekjelke i korketrekkeren eller et ord i alvor til Johan Falkberget. Trykt opp igjen i Alf Larsens essaysamling I kunstens tjeneste. (1964), s. 149-166.
2. Johan Falkberget: Jeg så dem —. 1963, s. 61.
3. Rørosboka 1. b. 1942, s. 9-10.
4. Jeg så dem —, s. 17.
5. S.st.s. 18.
6. S.st.s. 28.
7. S.st.s. 67.
8. Johan Falkberget: Maxim Gorki og våre granner i øst. Friheten, 1946, nr. . 9. Jeg så dem —, s. 44.
10. S.st.s. 27.
11. S.st.s. 66.
12. S.st.s. 67.
13. S.st.s. 81.
14. Se f.eks. s.st.s. 7, 41, 42, 49.
15. S.st.s. 60.
16. S.st.s. 71.
17. S.st.s. 12.
18. S.st.s. 35.
19. S.st.s. 21.
20. S.st.s. 55.
21. S.st.s. 62.
22. S.st.s. 64.
23. S.st.s. 80.
24. S.st.s. 101.
25. Bull, Paasche, Winsnes: Norsk litteraturhistorie, 5. b., 1937, s. 561. Det følgende sitatet s. 562.
26. Nevnte verk s. 16f. og 31.
27. Rolv Thesen: Johan Falkberget og hans rike. 1959, s. 7.
28. S.st.s. 156.
29. S.st.s. 49.
30. S.st.s. 71.
31. S.st.s. 283f.
32. Kristian Magnus Kommandantvold: Johan Falkbergets bergmannsverden, 1971, 1. b., s. 91.

På Ratvollen, 1964. (Foto: Fritz Solvang)

Ved et kors på vidden

Tegning av Jens Tyvold, 1933.

I Rørosmuseets samlinger finner vi et trekors med vakker skåret innskripsjon.

Det er Johan Falkberget som har gitt denne gjenstanden som gave til museet, og han har sjøl fortalt følgende:

«Dette kors har stått oppe i Skardet mellom Muggruben og Hestdalen. Platen er skåret av stiger Johannes Ryen i Nordre Rugeldalen.»

Innskriften lyder:

«Her paa Stedet har Gud behaget ved Døden at henkalde Grubearbeider Svend Pedersen Almaas fra Aalen den 2. Januar 1780.»

Svend Pedersen Almaas omkom i et overhendig buvær 2. nyttårsdag 1780 på vei til gruben.

Tradisjonen beretter at en av verkets overordnede under en befarung i fjellet fikk se dette kors og ble så begeistret over den vakre, kunstferdige skrift, at han med en gang skaffet seg kunnskap om hvem som hadde utført den. Dette førte til at Johannes J. Ryen, som nedstammer i direkte linje fra «Rugelsjøstigerne», ble ansatt som stiger, først en kort tid ved Muggruben, senere ved Christianus Sextus.

I «Vers fra Rugelsjøen» finner vi diktet VED ET KORS PÅ VIDDEN. Johan Falkberget gir oss her sine egne tanker omkring det sølvgrå korset:

*Et værgrått kors
er alt som minner om,
at her stred du
din siste strid.*

*Det frosne løv
som tødde under dine kne,
er smuldret nu;
men din siste bønn
tok stormen med til Gud.*

*Og snart vil korset segne,
som du segnet selv —
og glemmes,
som ditt minne
nu er glemt.*

*Og fuglene, som speider
ifra det morkne brett i dag,
vil engang forgjeves lete
etter korset her —*

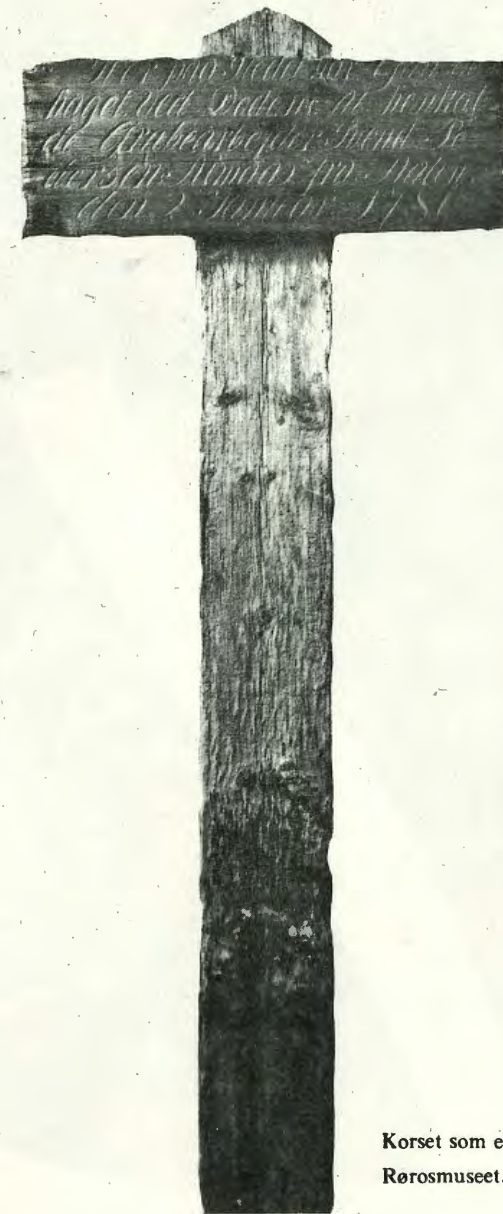
Korset på Rørosmuseet ble skåret omkr. 1880 av Johannes Ryen (1858-1891), først 100 år etter at den gamle bergmannen frøs ihjel i gruveveien. Vi vet ikke om dette var en nøyaktig kopi av et tidligere kors — men det blir sagt at Johannes Ryen fant et kors halvt nedgrodd i mosen, og at han tydet den halvt uleselige skrifta og skar et nytt med samme tekst.

I 1930-åra, på den tida korset ble innbragt til Rørosmuseet, reiste A/S Røros Kobberverk et nytt minne

over den gamle bergmannen, men nå er også dette borte.

Og endelig, som en markering av Falkberget-jubiléet, har dikterens sambygding, Rugeldalingen, tatt initiativ til på nytt å gjenreise dette underlige minnesmerket. Leif Skjølsvold har skåret en kopi av korset på Rørosmuseet, og dette vil på 100-årsdagen bli satt opp inne på fjellvidda.

S.Ø.

Korset som er oppbevart på Rørosmuseet. (Foto: A. Galåen)

Johan Falkberget som karoliner under innspilling av filmen «Eli Sjursdotter».

Arnfinn Brean:

Stilen i Johan Falkbergets tidligste diktning

Få norske forfattere har hatt en så langsom og jevn litterær utvikling som Johan Falkberget. Og enda færre har etterlatt et så omfattende materiale om denne utvikling som Falkberget har gjort. Materialet består av publiserte småstykker og dikt som av og til er skrevet om og publisert opptil flere ganger. Det siste gir særlig god mulighet for å studere utviklingen.

I følge litteraturhistorien debuterte Falkberget i 1907 med romanen «Svarte Fjelde». Det som er mindre kjent, er at Falkberget før den tid hadde fått publisert mer en femti småstykker og dikt i aviser, i tillegg til seks titler som kom ut i bokform.

Det aller meste av det Falkberget fikk offentliggjort før 1907, ble trykt i *Fjell-Ljom* på Røros. Noen få fortellinger er trykket i avisen «Daggry» på Steinkjer, og fra 1906 er det også enkelte fortellinger å finne i avisen «Nybrot» i Ålesund, der Falkberget var redaktør fra 1906 til 1907.

Falkberget hadde som kjent ved århundreskiftet ennå ikke fått særlig teoretisk skoleing. Vi vet at han på den tiden heller ikke hadde hjelp av betydning fra kritikere. Hans utvikling som forfatter var derfor det første tiår av forfatterskapet avhengig av egen «prøving og feiling». Det er enkelte av særtrekkene ved denne «prøving og feiling» som det er redegjort for nedenfor. Materialet for redegjørelsen er som nevnt hentet fra de vel femti småstykker/dikt som jeg har funnet i aviser, og seks titler i bokform, som Falkberget fikk publisert før «Svarte Fjelde» utkom i 1907.

FORTELLINGENE FRA FØR 1900

Det aller første Johan Petter Lillebakken fikk se på trykk av det han selv hadde skrevet, var fortellingen «Hytten ved Vesle-Klætten». Den sto i *Fjell-Ljom* 16. januar 1899.

Fortellingen minner mest om en dårlig skolestil der forfatteren særlig har vært opptatt av å skrive korrekt norsk og å unngå misforståelser. Fortellingen starter slik:

«Øverst oppe i en fjelddal i søndre Trondhjems amt stod for ca. 100 aar tilbake i tiden en liden ussel hytte. Hytten stod under en fjeldhammer, som kaldtes «Vesle-Klætten». Rundt omkring hytten stod birk, rogn og hæg i tette klynger. Nedenfor Vesle-Klætten og tæt ved hyttens væg randt en liden bæk, der dag og nat sladrede om til hytten hvorledes det saa ud deroppe paa fjeldhøiden, hvorfra den kom.

Ola Sivertsen hedte den mand, der eiede denne hytte. Han var eneste søn af en rig gaardmand paa vestlandet; men faderen jagede ham hjemmefra, fordi han giftede sig med en husmandsjente, som hedte Ingrid. Ola og Ingrid tog da veien østover. (— — —)

Det var ved St. Hans-tid, de kom hid, og her stod de med hver sine to hænder tomme. Ola tømrede selv op omskrevne hytte, hvori Ola og Ingrid siden i mange aar stred med sult og kulde. (— — —). Tidlig og sent drog Ola omkring i ødemarkerne og paa fjeldvidderne, og mangen vildren, ræv, fjeldrype og varg maatte føle hans rifles dødbringende indfyldelse.»

Typisk er også sitatet nedenfor, hentet fra samme fortelling:

«han tænkte netop paa at begive sig hjemover, da han blir var, at en stor, svær hanbjørn kommer grinende og glæfsende imod ham. Ola havde kun igjen et skud i sin rifle, lidt mørkt var det og forfrossen var han, saa det ikke var godt at ta sikkert sigte. Ola stod og tænkte en stund: Skyder jeg feil nu, saa er det vist ude med mig; men jeg maa forsøge, for hjemme i hytten sidder Ingrid, Einar og Tora og venter paa, at jeg skal komme hjem med mad. Han tar modig riflen ned af skulderen, undersøger fængkrudtet og sætter paa en ny knøsk, gaar derpaa bort til en birkelæg, lægger an, tar sigte og trykker av.»

Vi ser her at de mange detaljer gir inntrykk av *utstrekning* i tid. Dermed tapes ikke bare noe av spenningen, men også et inntrykk av uekthet blir skapt. Man kan nemlig vanskelig tenke seg så langsomme reaksjoner under en slik dramatisk omstendighet som denne. Det gjelder bl.a. at Ola først står og tenker «en stund», og at han dernest «gaar» (ikke springer) bort til en «birkelæg» når han blir angrepet av en stor glæfsende bjørn.

Andre særtrekk ved Falkbergets aller første små fortellinger er bl.a. utstrakt bruk av forslitte og klisjéaktige uttrykk (som tænkt saa gjort; i det vide og brede, m.fl.), og fremfor alt lite variasjon i ordbruken. Som det kan sees av sitatene, er det et stivt, litterært språk som brukes. Og når det av og til brukes dialektord, synes det mer tilfeldig enn bevisst. Denne antagelsen kan underbygges av at bare noen få dialektord er satt i anførsel, mens de fleste — sannsynligvis fordi bruken er ufrivillig — står uten slik avmerking.

Temaet i de aller første fortellingene er som regel alltid det samme, nemlig kjærligheten mellom en fattig og en rik og den konflikt det må skape. Den rike

er for øvrig mest alltid meget rik («guld og sølv formeredes i store dynger») og den fattige tilsvarende fattig («en fantunge, der ikke engang eide klær paa kroppen»). Det er folkeeventyrets «sort/hvitt-holdning» som her går igjen. Den enkelte person er enten «skurk» på alle områder, i utseende så vel som i sinne-lag, eller også bare helt. Dette preger alle detaljer i fortellingene. F.eks. er de dominerende adjektiver av typen liten/stor, ussel/god, altså kontraster, mens nyansene til disse ytterligheter mangler.

Finnes det så i de aller første fortellingene noe som peker framover i Falkbergets forfatterskap?

Ja, det gjør det. Allerede i «Hyttene ved Vesle-Klættene» møter man den typen som skulle komme til å bli omhandlet i nokså mange fortellinger og bøker framover: fattigutten med de «gode evner». Og i skildringen av denne gutten møter man de typiske trekk ved det som senere gir professor Harald Beyer grunn til å kalle Falkberget for «den eneste store helte-dyrkeren i moderne norsk litteratur». I fortellingen som kom på trykk i Fjell-Ljom tre måneder senere, «Husmands-Inga», får man det første glimt av slusken, rallarlivet og den krasse omgangstenen i dette miljøet. Det tok imidlertid flere år før Falkberget for alvor begynte å behandle dette emnet, og enda lengre tid før gruvemiljøet og gruvearbeiderne fikk plass i fortellingene.

Ill. av Terje Grøstad til «Den fjerde nattevakt».

UTVIKLINGEN FRA 1900 TIL 1907

I det første tiåret av 1900-tallet driver Falkberget en utstrakt eksperimentering med språk og stil. Det gjelder bl.a. setningsbygning, ordvalg, oppbygging av fortellingene, personskildringer, naturskildringer så vel som det mer innholdsmessige.

a) Setningsbygning

De aller første fortellingene var som nevnt preget av ønske om utvetydighet i uttrykksmåten. Som en følge av dette ble setningene lange og ofte innfløkte. I de

neste fortellingene forsterkes dette inntrykket, bl.a. med særlig stor bruk av bisetninger. Fortellingen «Heimen» (1902) har meget stor bisetningsfrekvens (40%). Denne fortellingen er trykket opp igjen i 1905. Den har nå fått en annen tittel, men er ellers lite forandret, bortsett fra bisetningsfrekvensen som er halvert. Denne utvikling mot stadig mindre bruk av bisetninger bare fortsetter de påfølgende år. Det som dermed skjer, er at sammenknytningen av setningene etter vel gjennomtenkte og logiske grunner forlates. Til gjengjeld står setninger og inntrykk friere i forhold til hverandre. «Heimen» begynner slik: «Harald Solbakken hadde arva etter far sin den vesle garden Solbakken, som laag øverst uppe i lidi paa solsida.» Tre år senere er begynnelsen slik: «Han hadde fået den lille garden efter far sin. Solbakken hed den og laa øverst oppe i lien paa solsiden.» Påvirkningen fra Bjørnson er påtrengende.

b) Ordvalg

De aller første fortellingene var preget av fantasiløshet i ordvalget, bruk av klisjeer og ufrivillig dialektbruk.

Typisk for utviklingen innenfor de fleste områder av stilen fram mot 1907 er f.eks. bruken av anføringsord, som går fra det fantasiløse («sa», «tenkte») som brukes ved så å si alle replikker i de første fortellingene via eksperimentering med bl.a. fullstendig utelatelse av anføringsord (noe som av og til forårsaker stor forvirring hos leseren) og til en mer smidig og variert bruk. («Jeg kommer netop fra posthuset, tok Per tilorde efter en stunds taushet, og så tog jeg med et brev til dere,» «Bjarne» 1903.)

Typisk for eksperimenteringen i perioden mellom de første fortellingene og «Svarte Fjelde» er også variasjonen i bruken av tempus. Sannsynligvis i forsøk på å få mer liv og spenning inn i fortellingene, foretas ofte skiftninger av tempus, av og til flere ganger i samme setning («Da Olsen blev opmerksom på Gunnar, reiser han sig og hilser paa ham, samt ønskede ham tillykke». «Mod lys og grav» 1901). Etter hvert som Falkberget får større lese- og skrivetrening, finner han nok ut at de stadig skiftningene av tempus virker mot sin hensikt, for etter hvert blir denne rariteten forlatt, og presens blir brukt kun i replikker, og av og til i frittstående naturskildringer og for å uttrykke forfatterrefleksjoner.

Klisjebruken i de første fortellingene arbeider Falkberget seg også bort fra etter hvert. I fortellingen «Røver-Erik» (1902) heter det f.eks. «finne tag over hode» og «tilfredsstillende kvantum», mens det i den samme fortellingen trykket tre år senere heter «finne ly», og «var det nok af».

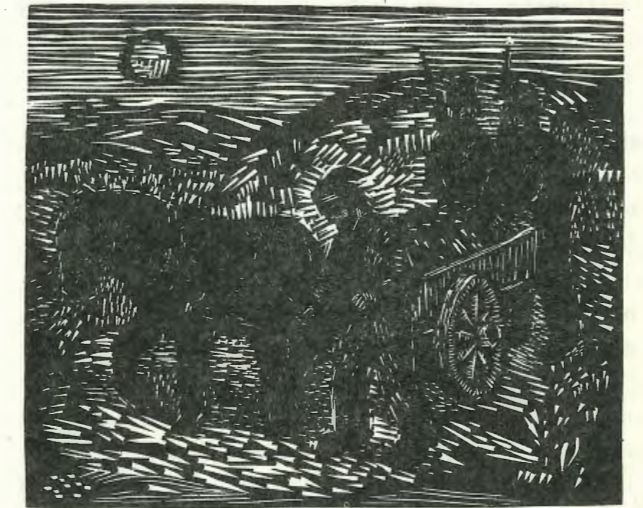
Når det gjelder bruken av dialekt, arbeidet Falkberget seg bevisst bort også fra den. I fortellingen «Gammel-Johannes» har en rekke dialektord blitt

strøket fra første utgave (1904) til andre utgave (1905). Den samme forandring til det mer konvensjonelle finner sted også i rettskrivingen. Man kan også se at Falkberget i denne perioden erstatter gode uttryksmåter med dårlige uttrykk, f.eks. blir «døren gaulet i karmen» til «det skreg stygt paa gangjernene». Den minst dialektpregede fortellingen er «Hauk Uglevatn» (1906). Nå har Falkberget for første gang befridd seg fra det som tidligere sannsynligvis for en stor del var utfrivillige dialektale innslag. Denne utviklingen har sikkert vært nødvendig for at han senere skulle kunne vende tilbake til utstrakt bruk av dialekt. For nå kommer det et brått omslag. I «Svarte Fjelde» er nemlig forholdet til dialektale ord og uttrykk helt forandret. Nå bruker flere av personene sin dialekt, helst Røros-dialekt, og svenske taler sitt språk. Ja, denne endrede holdning til dialektale ord og uttrykk kan faktisk tidfestes enda mer nøyaktig. Således synes endringen for en stor del å ha funnet sted mellom den første og den endelige utforming av innledningen til «Svarte Fjelde».

Bruken av dialekt i «Svarte Fjelde» er riktignok ikke konsekvent gjennomført, således kan samme person snakke både bokmål og dialekt, men for det meste brukes en noe modifisert Røros-dialekt. Samme dialekt blir imidlertid brukt av flere personer, og er derfor ikke individualiserende. Derimot skapes det tydelig lokalkoloritt, en koloritt som Falkberget kom til å beholde i de fleste av sine senere verker. Falkberget begynner altså i 1907 bevisst å bruke særnorske ord og ordformer hentet først og fremst fra Røros-dialekten. Disse var ukjente for samtidens skriftspråk, og bruken er da heller ikke særlig stor enda. Senere i forfatterskapet blir imidlertid disse innslag stadig hyppigere, og etter hvert, som kjent, særtrekk ved Falkbergets stil.

I de første årene av Falkbergets forfatterskap er det svært mange stiltrekk som minner om romantikkens. Særlig kan det iakttas i bruken av adjektiver. En kort periode er de mer realistiske trekk typiske, mens den impresjonistiske stil blir dominerende mot slutten av perioden, f.eks. ved adjektiv som «besynderlig», «underlig», «tænksom», o.l., sammensatte adjektiv som «løvtung», «graadfylde», o.l., originale sammenstillinger av adjektiv/substantiv som «solfyldte jubel», «hevnfylde uveir», sammensatte fargeord som «blenhvid», «vaarly», «veirgraa» o.l. Når det gjelder fargebruken for øvrig, har Falkberget allerede i «Svarte Fjelde» kommet fram til den man finner i «Christianus Sextus», nemlig bruk av farger først og fremst ved skildring av naturen, mens det er meget få fargeangivelser ved skildring av personer, klær osv. Den utvikling som i norsk skjønnlitterær prosa tok nesten et århundre (romantikk — realisme — nyromantikk og impresjonisme) har altså Falkberget på en måte gjennomlevet på åtte år. Men med «Svarte Fjelde» har

han enda ikke nådd igjen utviklingen. På en rekke områder står denne fortellingen nærmere 90-åra enn nyrealismen. Imidlertid finnes det i «Svarte Fjelde» flere trekk som peker mot de nyere tendenser som nå hadde begynt å gjøre seg gjeldende i norsk litteratur, og også trekk som peker mot Falkbergets senere forfatterskap.

Ill. av Terje Grøstad til «Den fjerde nattevakt».

c) Oppbygging

Fortellingene fra de første årene har en så enkel komposisjon som overhodet mulig (fremadskridende handling så å si uten tilbakeblikk, lite direkte tale, og bruk av brev og drømmer for å se bakover og å meddele personers innerste tanker). Fortellingene avsluttes så å si alltid dramatisk (dødsfall eller bryllup — som selvsagt er lagt til henholdsvis høst og vår!) I «Når livskvelden kjem» (1902) skjer en endring i dette, bl.a. ved at den tidligere krystallklare handlingsgang, hvor forfatteren straks skal meddele alt som skjer, er delvis borte til fordel for en skildring der leseren også selv må være med å resonere. Men først i «Hauk Uglevatn» (1906) skjer det avgjørende brudd med den tidligere rettlinjede oppbygging. I denne fortellingene det mange små skisser og stemningsbilder — ofte unødvendige for selve hendelsesforløpet — som danner brudd i den fortløpende handling. Dermed har Falkberget allerede nå nådd fram til et prinsipp i komposisjonen som han senere for en stor del kom til å følge.

d) Personene

I nesten hele perioden fram mot 1907 blir så å si alle opplysninger om en persons karakter meddelt av forfatteren samtidig med at personen introduseres. Med noen få unntak skjer det heller ingen særlig utvikling hos personene. De gis oftest allerede ved introduksjonen en karakter som skal vare livet ut. Dermed er heller intet overlatt til leseren. Så å si i hele perioden er det typer, av og til fullstendig karikert («en bylaps — en ormstikken skabning. Det var en

vemmelig fyr, en kjødløs, behudet benrangel»), og ikke levende individer som blir presentert. Først helt mot slutten av perioden kan man finne karakteriseringer som er så megetsigende at de peker framover i forfatterskapet: («Nede i dalen var det for trangt for gubben. Hans skuldre skurret mod dalsiderne.» Svarte Fjelde.)

Mangelen på individualitet kan iakttas også i kjærlighetsskildringene. De er i hele perioden høy-stemte og svulstige.

e) Naturskildringene

Mens disse i de første fortellingene er meget små og korte uten egentlig tilknytning til selve fortellingen, går Falkberget etter hvert over til å bruke naturskildringer som kulisser for handlingen, ofte slik at stemningen i naturskildringene innevarsler det som skal skje i fortellingen (første gang i «Heimen», 1902). Deretter får naturskildringene større egenverdi og blir også lengere («Bjarne», 1903), mens de mot slutten av perioden blir kortere igjen og mer innflettet i selve handlingen, dog uten å angi hva den kommende handling vil bringe av godt eller ondt. Også her er eksperimenteringen tydelig.

f) Innhold

Det er vanskelig å finne at det ligger noe program, noen idé eller livsoppfatning bak den første fortellingen Falkberget skrev. For så vidt kan man kanskje si at Falkberget begynte sin skjønnlitterære produksjon uten egentlig tanke på hvorfor han skrev. Det fremgår i hvertfall ikke av fortellingen at han er besjelet av noen idé eller noe håp om å vekke noen, enn si å frelse verden. Hans drivkraft var kanskje bare lysten til å skrive, og i så fall begynte han kanskje på samme måte som svært mange forfattere har gjort.

I fortellingene fra 1901 er det først og fremst motsetningene mellom fattig og rik som står i brennpunktet, og etter hvert også avvikerens rett til å utfolde sine særinteresser og særegenskaper. I «Bjarne» er det kunstneren i kamp mot bygdefolk og konvensjoner:

«Bjarne Strand var en sjelden begavet gutt; men da han ikke var riktig som de andre i sin opptreden, blev han snart skolens åp.»

Bjarnes far: «Nei før vilde jeg se ham (sønnen) løbe som fant,» enn at han skulle bli dikter.

Opprøret mot konvensjonene er for øvrig noe som kommer til å gå igjen også senere i forfatterskapet. (Ref. bl.a. An-Magritts bruk av taumer på kjøraksen, hennes bruk av vindusglass i huset, hennes rengjøring av huset osv.) (I de tidligere fortellinger var forresten hovedpersonen bare *interessert* i «aviser og bøger», uten selv å skrive noe særlig. I «Bjarne» har han imidlertid avansert til skribent med «tøtpakked bokhylle», og i den neste større fortellingen, «Vaarsus»

(1905) gir han også ut sin første bok!) I «Vaarsus» har det ellers kommet til et sosialt aspekt. Fremdeles hevdes retten til å være annerledes, men nå er det ikke bare *retten* som betones. Nå er *enerens plikt* like viktig, plikten til å hjelpe samfunnets stebarn enten disse er sigøynere, tattere, foreldreløse barn eller andre fattigfolk. Det har altså foregått en utvidelse av temaet, fra den mer snevre kravmentalitet og *til* oppfatningen om plikt til å hjelpe medmennesker i nød. Men det siste har enda ikke vunnet overtaket. Falkberget synes å pendle mellom på den ene side kravet om revolusjon (vel å merke avvikerens og ikke massens revolusjon) og på den andre side bibelens ord om å elske sin fiende.

Nytt i «Vaarsus» er også angrepene på massen, folket i bygda:

«Deres tanker dreide sig (— — —) hovedsagelig om maden og næstens gale handlinger; de var smaa og ensartede som halmstubber, der har gaaet gjennom hakkelsesmaskinen.» (s. 75)

«De kavede og strev om hverandre og med hverandre — for måden — og for at stride.» (s. 15)

Noen klassekamp preker Falkberget altså ikke. Det er aldri den store massen, almuen som forsvares i noen av hans fortellinger fra før 1907. Denne blir tvert om angrepet. Det lengste han driver det til i klassekampen, er i noen grad å tale gruvearbeidernes sak. Men også det kommer i bakgrunnen for *angrepene* han har på disse.

I «Hauk Uglevatn» søkes dypere i kampen mot uopplysthet og fattigdom. Nå er det *roten* til det onde som framheves og skal motarbeides, mens både retten til å være annerledes og plikten til å hjelpe de som er i nød, er mindre framtrøende enn før. Det er altså ondet selv (sult, arbeidsløshet, dårlige arbeidsforhold osv.), og ikke bare resultatet av dette, som tas opp. Og det gjøres bl.a. ved i mye større grad enn tidligere å skildre arbeidsforholdene ved gruvene. I «Hauk Uglevatn» er det dessuten første gang man føres inn i gruvene, og det er første gang at skildringen av forholdene ved gruvene utgjør en vesentlig del av fortellingen. Men det er skildringer fra flere miljø i «Hauk Uglevatn» enn det ved gruvene. Bøndernes og samenes levesett berøres, og det er også et lengre kapittel om «Marked paa Staen». Dermed har folks bakgrunn og levesett fått mye større plass enn i tidligere fortellinger. Og det er også lagt større vekt på å skildre f.eks. slitet i gruvene, enn på å angripe en «himmelskrigende, uretfærdig og gjennomraa, raadden samfundsortden» (uten å fortelle hva denne går ut på), slik som i «Vaarsus». I «Hauk Uglevatn» er det dessuten meget få av de mange krasse uttrykk som var å finne tidligere. De sterke (og i virkning ofte komiske) angrepene på embetsmennene er også borte. I «Hauk Uglevatn» mener jeg også å se de første spirer til en pasifistisk holdning.

Når det gjelder utviklingen i forholdet til kristendommen og bibelens ord, kan den iaktas i avslutningene i de to utgaver av fortellingen «Heimen». Den første slutter med at man finner Reidar «i helfrossen med henderne krampefast samenegeta over bogen og fela» («Heimen», januar 1902), mens den siste versjonen avsluttes slik: «Han laa død og stivfrossen med hænderne *foldede over brystet*. Men *hans øine syntes i de sidste øieblikke, livet havde været tilstede i dem, at være rettet mod himlen.*» («Moseflyer», s. 30).

I motsetning til i 1902 finnes det altså i 1905 et visst håp, og denne troen på at man bak alle vansker kan skimte et lys, er typisk for Falkberget. Den første versjonen av «Heimen» må være den eneste fortellingen hvor det motsatte er tilfelle. F.eks. skinner håpet igjennom også i de ellers så dypt pessimistiske fortellingene «En slave» (1904) og «Brændoffer» (1918).

Stedet som handlingen er lagt til i Falkbergets tidligste fortellinger, er fra første stund Røros-traktene. Det *miljø* som handlingen foregår i, er imidlertid lenge småbrukerens (ikke gruvearbeiderens). Rett nok får man det første glimt av rallarlivet allerede i «Husmands-Inga» (1899), men gruvearbeideren introduseres ikke før i «En slave» (1904), og miljøet ved gruvene ikke før i «Vaarsus» (1905). En noenlunde realistisk skildring av gruvemiljøet får man imidlertid som nevnt ikke før i «Hauk Uglevatn» (1906), og det er først i «Svarte Fjelde» at gruvearbeiderens liv og virke får noe av hovedinteressen.

KONKLUSJON

På nær sagt, alle områder av det stilistiske har Falkberget vist en meget stor utvikling fra «Hyttene ved Vesle-Klætt» til «Svarte Fjelde». Denne utvikling kan imidlertid ikke karakteriseres som en jevn *forbedring* fra den ene fortellingen til den andre. Derimot kan man se at Falkberget til stadighet har eksperimentert, slik at ett stilmiddel har vært benyttet i særlig stor grad i én fortelling, og så blitt mer avdempet igjen i den neste, der til gjengjeld et annet stiltrekk har dominert. På den måten har Falkberget

prøvd seg fram med ulike virkemidler, og så etterhvert forkastet det han har funnet minst formålstjenlig.

Hvor langt er så Falkberget kommet i utviklingen av sin stil i 1907? På det spørsmålet er det vanskelig å gi et eksakt svar, bl.a. fordi det nesten ikke finnes stilundersøkelser av Falkbergets senere produksjon. Jeg kan derfor bare antyde svaret. Det som særmerker stilen i «Svarte Fjelde», er kanskje først og fremst de impresjonistiske trekk, bl.a. i setningsbygning, ordvalg og ordformer. Disse trekk er imidlertid ikke så påfallende og ytterliggående som i enkelte tidligere fortellinger. I stedet er det flere trekk ved stilen som peker ut over impresjonismen og mot nyere tendenser. Ellers er lyriske toner framtrøende bl.a. i naturskildringene, og det er delvis krass realisme i bl.a. skildringene fra livet ved gruvene. Men hele tiden er det en noe stiv, litterær stil i «Svarte Fjelde». Riktignok finnes en beskjeden, men meget bevisst bruk av dialekt og dialektale uttrykksmåter, men helhetsinntrykket er allikevel ikke-muntlig.

Falkbergets stil i «Svarte Fjelde» avviker dermed en god del fra den stil han bruker i sine hovedverk, «Christianus Sextus» og «Nattens brød», der det til tross for de mange litterære uttrykksmåter er et muntlig preg med til dels mange dialektale innslag også utenom replikkene.

På mange områder har Falkberget innen utgangen av 1907 allikevel funnet fram til den form og de uttrykksmåter som han senere stort sett bruker. Det kan sees bl.a. i bruken av farger, i personskildringene, i navnebruken, i teknikken med å legge stor vekt på enkeltepisoder og små stemningsbilder som står helt eller delvis uavhengig av handlingsgang, i naturskildringene, som i «Svarte Fjelde» synes å ha fått det omfang og det forhold til resten av fortellingen som man stort sett finner også i den senere del av forfatterskapet, og endelig i miljø og delvis også i tema, det vil si den idé, hovedtanke, livsoppfatning, som er lagt inn i verket.

(Artikkelen er en sterk forenkling av en hovedoppgave fra 1968 i nordisk litteratur ved Universitetet i Oslo.)

Ill. av Terje Grøstad til «Den fjerde nattevakt».

Johan Falkberget og Røros Kobberverk

Av bergingeniør Karl Ingvaldsen

Ved feiringen av 100-årsjubileet for Johan Falkbergets fødsel har redaksjonen bedt Karl Ingvaldsen å skrive om Falkbergets relasjoner til Kobberverket. Falkberget hadde gjennom de fleste av sine leveår mer og mindre kontakt med Verket, et forhold som også hadde sin utvikling. Ingvaldsen kom som ung ingeniør til Røros Kobberverk våren 1939, mens Johan Falkberget satt i styret for bedriften. Han opplevde Falkberget fra en særskilt vinkel, noe som kan være med å belyse bildet av Bergstadens dikter.

Johan Falkberget hentet en stor del av materialet for sine berømte dikterverk fra Røros Kobberverk og virksomheten rundt dette. Falkbergets forhold til Verket, i den tid han levde, er også et kapittel som kan ha sin interesse ved dette jubileum. Man kan undres over, og på mange måter er det rent utrolig hvordan han har skildret miljøet ved bergverket i hundreårene

Fra Kongens gruve, ca. 1960. (Foto: Forbregd)

Johan Falkberget som cicerone ved Christianus Sextus da professor Niels Bohr var Kobberverkets gjest 1953.

som er gått. En del av svaret er utvilsomt at Johan Falkberget var en egenartet person med en meget spesiell begavelse.

Den unge Johan begynte som vaskarryss ved gruve. Dette var den gang en meget vanlig start i arbeidslivet på Røros. Det kan neppe være tvil om at hans arbeid ved Verket så langt tilbake måtte gi ham mange impulser og inntrykk. Med årene er det blitt vanskeligere å fornemme de fremgangsmåter de eldste benyttet seg av i arbeidet. Elektrisk kraft ble tatt i bruk ved Kobberverket i 1896. De håndteringsmåter som hadde vært vanlige og stort sett brukt siden gruvedriften ble tatt opp, måtte da vike. Den raske tekniske utviklingen som satte inn gjorde de gamle metoder avlegs, og disse er blitt stadig mer fjerne begreper. Falkberget traff under sitt arbeid ved gruve en rekke gamle bergarbeidere som hadde mangt å berette fra tidligere tider.

Med datidens — i våre øyne primitive — folkeskole er det ufattelig hvordan han har trengt inn i sitt materiale og hva han har skapt. Uttrykk i fagspråket som man finner igjen i bøkene — ofte avledet av tysk — har sikkert krevd omfattende og omhyggelige studier. Det han har etterlatt seg om bergverksdriften på kobber i eldre tid er intet mindre enn imponerende. Han ble da også kreert til doctor honoris causa ved Stockholms Høgskola, senere kalt Universitetet i Stockholm.

Sommeren 1952 ble Falkbergets 50-årsjubileum som forfatter feiret med en tilstelning i Storbrakka ved Kongens gruve. Brakkerommet var nyskurt og staset opp med bris, og det ble servert rømme, spekemat, lefser og kaffe. Formannskapsmedlemmenes koner var servitriser og ordførerfruen hadde bakt det gamle

nestbrø'et for anledningen. Werna og Einar Gerhardsen som da var gjester på Ratvolden, fikk også oppleve denne minnerike dagen sammen med Anna og Johan Falkberget.

Men det var ikke bare i det skriftlige han ble en stor ordkunstner. Han holdt mange taler, og etter frigjøringen i 1945 talte Falkberget den 17. mai i Røros kirke. Det ble en preken og et mesterverk i sitt slag.

Hans framferd til daglig var det, vil jeg si, nesten noe vemodig over. Han kunne smile, men jeg har aldri hørt ham bryte ut i latter. Falkberget hadde en meget fin og elegant humor, og hans øyne understreket ofte i høy grad hva han mente. Hans hjerte var stort, og han var en ivrig forsvarer for de svakest stilte i samfunnet. Det kom til synne mens arbeidsløsheten var stor.

Johan Falkberget hadde naturlig nok i sine unge år en radikal innstilling og var vel som de fleste i opposisjon til Kobberverket. Da han reiste fra Verket, dro han til Ålesund som redaktør for avisen Nybrot. Før krigen var han på Stortinget en periode. Falkberget ble også medlem av Røroskommisjonen som myndighetene i 1934 satte ned for å bedømme problemene rundt Kobberverket. Han var ikke redd for å si fra, og i protest gikk han ut av kommisjonen.

Det var etterhånden mange som gjorde krav på Johan Falkberget, og jeg vil nesten si han ble misbrukt. En ting å forundres over var at han alltid hadde så god tid, ikke minst når han var på Bergstaden. Han hadde også en omfattende korrespondanse ved siden av sin diktergjerning, men så kunne han ikke sove bort så mange timer av døgnet. Pipe og tobakk var hans meget trofaste følgesvenner og et enormt forbruk av fyrstikker til nesten ingen nytte når han tenksomt resonnererte i en mindre krets. Han

var lite interessert i mat, og mange strålende måltider gjorde han seg ikke stor nytte av. Kaffe og brødkive med sirup likte han godt, og en skulle tro at kaffe og tobakk var hans vitaminkilder.

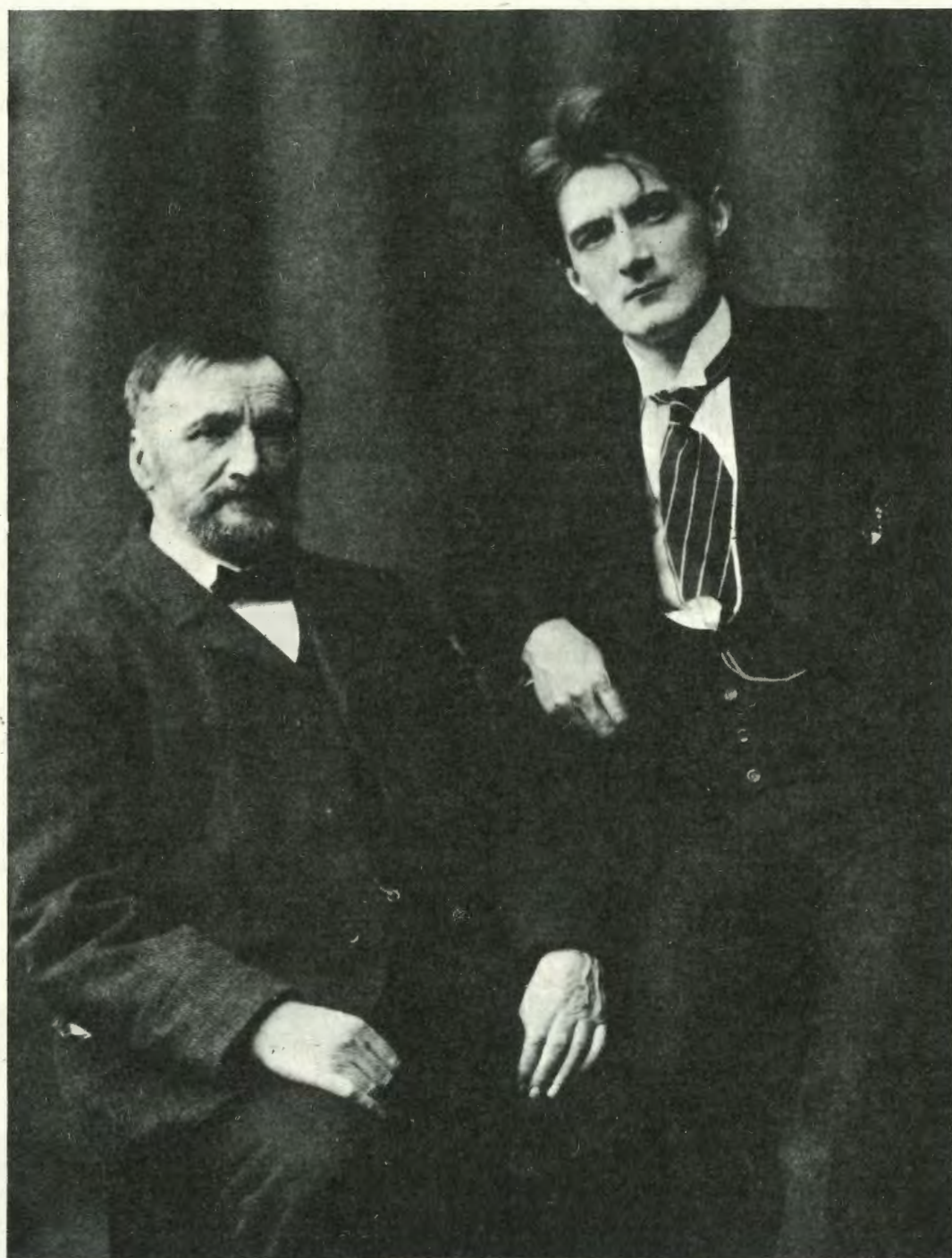
Johan Falkberget var meget oppmerksom på de kulturelle fremskritt som fulgte våre gamle bergverk. Blant biproduktene på Bergstaden ble det meget tidlig skole og realskole. Kongsberg og Røros var i sin tid meget markerte punkter på Norges kartet, og den dag i dag kan en lett begripe hvorfor. Falkberget var levende interessert i utviklingen ved Røros Kobberverk. Han uttalte mer enn en gang at man måtte ta godt vare på Verket. I sine senere år besøkte han gjerne Kobberverkets kontor for å høre nytt i forbindelse med verksdriften. Hadde Johan Falkberget vært våpenfør høsten 1977, ville han sikkert latt høre fra seg og på en måte som ikke kunne misforståes.

Et anslag over alle de som har arbeidet ved og i tilknytning til Røros Kobberverk er 100.000. Mange som lever i dag har forfedre og slekt som har hatt med Kobberverket å gjøre. Johan Falkbergets diktning er et mektig bidrag til vår bergverkshistorie, og mange utenom selve fagkretsen er ham stor takk skyldig. Ved Røros Kobberverks 300 års jubileum, hvor han var en av de sentrale personer, ble han tildelt Kobberverkets nål, kobberets tegn i gull.

Falkberget følte seg sterkt knyttet til bergverks-etaten. Han var invitert medlem i Bergstuderendes forening, hvor han optrådte flere ganger, og han ble ridder i dette laug, Lapis Nidarosiensis. Det var da også medlemmer av denne linjeforening ved Høgskolens bergavdeling som bar ham til hans siste hvilested på Øvre kirkegård.

Minnesmerke over de gamle bergmenn på Øvre kirkegård. Avduket under Røros Kobberverks 300-års jubileum i 1946, 2 år forsinket på grunn av krigen. Her holdt Falkberget hovedtalen. (Fot: Snorre Tønseth)

Johan Falkberget sammen med faren, ertzscheideren Mikkel Andreas Pedersen Lillebakken.

Haakon Odd Christiansen:

Johan Falkberget på Stortinget

Johan Falkbergets første forsøk som skribent var noveller og dikt i Fjell-Ljom. I 1899 optrådte han for første gang under fullt navn, med fortellingen «Hytten under Vesle-Klætten». Han hadde også noen mer reportasjepregede innlegg. En tid drømte han om å nå så langt at han kunne bli redaktør i Fjell-Ljom.

Etter hvert kom det også innlegg om *politiske* emner, forteller Einar Døhl: «I mange inserater i lokalbladet hadde han gjort seg til talsmann for mange av de kravene som det nye sosialdemokratiske programmet formet.»

Omkring 1905 var han medarbeider i det sosialdemokratiske månedsbladet «Daggry» som kom ut på Steinkjer. I vel ett år (1906-07) redigerte han den nystartede avisa «Nybrot» i Ålesund, og i 1908 var han en tid redaktør i «Smaalenes Socialdemokrat» i Fredrikstad. I den tiden da han bodde i Oslo, var han medarbeider i Sosial-Demokraten, også etter at den skiftet navn og ble til Arbeiderbladet.

Da Falkberget i 1922 flyttet tilbake til Rugldalen, varte det ikke lenge før han ble trukket inn i politisk virksomhet. I 1926 ble han valgt inn i herredsstyret i Glåmos. Der satt han i flere perioder, og var en stund varaordfører.

Han var derfor slett ikke fremmed for politisk arbeid da Arbeiderpartiet i Sør-Trøndelag i 1930 nominerte ham som sin andre-kandidat på stortingsvalg-lista.

Om resultatet forteller offentlige dokumenter at partiet fikk valgt to representanter: lagerarbeider Johan Nygaardsvold, — og gårdbruker og forfatter Johan Falkberget. I tillegg fikk Venstre to og Bondepartiet en representant fra Sør-Trøndelag.

STORTINGSARBEID I EN VANSKELIG TID

Det var i en problemfylt tid Falkberget kom inn på Stortinget. Den langvarige økonomiske krisen hadde skapt en håpløs situasjon for mange kommuner. Og krisen var ikke minst følbar i Stortingets arbeid.

Arbeidsløshet og arbeidskonflikter ble vanskeligere å hanske med fra år til år. Edvard Bull konstaterer i den nye Norgeshistorien at arbeidsløsheten var størst i 1933, med 100.000 arbeidsledige. Regjeringen sendte ut et direktiv om at kommunene ikke måtte bruke for mye til forsorg og nødsarbeid. «Verst var det — rimelig nok — i de hardeste kriseårene 1932-33.»

Den alvorligste episoden i forbindelse med en arbeidskonflikt inntraff alt i mai 1931 — den som vi kjenner under betegnelsen Menstadslaget.

Alt dette skapte også politisk uro. I den perioden da Falkberget satt på Stortinget, var det regjeringsskifte to ganger. Mowinckels 2. regjering falt på «Lilleborgkonsesjonen» 7. mai 1931. Bondepartiet dannet ny regjering under ledelse av Peder Kolstad. Da han døde 5. august 1932, overtok Jens Hundseid som ny statsminister. Bondeparti-regjeringen ble felt på et mistillitsforslag 25. februar, og ble avløst av Mowinckels 3. ministerium.

Men tilbake til 1931, da det nye Stortinget begynte sitt arbeid. Johan Falkberget ble valgt inn i Universitets- og fagskolekomiteén. Formann der var hans partifelle gullsmed Magnus Nilssen fra Oslo. Blant medlemmene var marinekaptein Olav Bergersen fra Trondheim, og presten Jon Mannsåker fra Voss.

Falkberget var ikke blant dem som stadig gikk igjen i debattene. Men han kunne engasjere seg sterkt når noen av hans hjertesaker stod på dagsordenen. Han sloss for å få Røros Kobberværk på fote, og for å skape arbeidsmuligheter i de kriseramte fjellbygdene. Han var en dyktig talsmann for Rørosbanen, han engasjerte seg til fordel for bureisere og småbrukere, og han var med i debatten om forsvaret.

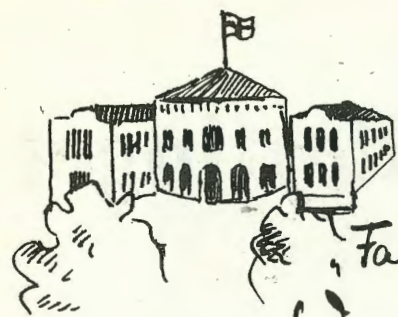
Ikke minst var han aktiv når kulturspørsmål skulle drøftes.

KULTURDEBATTANTEN

Første gang Falkberget tok ordet, var i en slik sammenheng. Under ordsiftet om kulturbudsjettet i 1931 talte han varmt for at Andes Hovden og Herman Wildenvey skulle få dikterlønn. Det ble også vedtatt av Stortinget.

Det var dikteren og ikke politikeren som hadde ordet den gangen (25. mars 1931). Han begynte med å sitere Bjørnson, fortsatte med Hamsun, og var en snartur innom «våre gamle kvad». Falkberget betonte at de skapende og utøvende kunstnere må få noenlunde levelige kår. Han minte om at Stortinget ikke hadde gitt Kielland dikterlønn: det er en skamplott som er vond å vaske av. I sin konklusjon ga Falkberget spesielt en fin karakteristikk av Wildenvey, som «en fornyer, et oppkomme i vår lyrikk».

Til slutt beklaget han at komiteén ikke hadde

Det hendes store ting

'Falken' skal også på Norges store ting

Vi ser ham her med

mappe sin
Svart vander han i
Koridor

«Rugeldølen» var en handskrevet avis for Nordre Rugldalen Arbeiderungdomslag. Den utkom med første nummer i 1927. Redaktørvirket gikk på omgang, og Falkberget var selv redaktør to-tre ganger. Her blir Falkbergets entre på Stortinget kommentert. Fra «Rugeldølen» 4. årg. nr. 10 (1930). Tegning m. kommentar av Jens Tyvold.

kunnet enes om dikterlønn også til Arnulf Øverland og Sven Moren, som begge var foreslått av de litterære instanser. Fem av komiteens medlemmer hadde pekt på at de burde komme i betraktning året etter. Når en tenker på den strid spørsmålet om dikterlønn til Øverland vakte, er det verd å merke seg at presten Mannsåker var en av de fem.

I 1932 kom saken opp igjen. Øverland var foreslått av det litterære råd, og Moren av Norsk Bokmannslag. Departementet hadde «av finansielle grunner» ikke tatt med noen diktergasje i budsjettforslaget. Komiteflertallet foreslo dikterlønn til Moren. I debatten gikk Falkberget inn for at begge skulle tas med. Når det gjaldt Øverland, håpet han at representantene ville ta standpunkt ut fra kriteriet: «holder Øverland kunstnerisk mål?» Håpet ble ikke oppfylt. Det ble avslag for begges vedkommende, og det tok tid før de fikk sin dikterlønn: Sven Moren i 1936 og Øverland i 1938.

Under debatten om kulturbudsjettet i 1933 minte Falkberget om 100 års-jubileet for Jonas Lie, som burde feires på en verdig måte. Statsråd Liestøl lovte å se på saken med velvilje.

En enkelt gang tok Falkberget ordet i en skoledebatt. Det var da det i 1932 kom forslag om forandringer i landsskoleloven. Endringene ville bl.a. føre til at statens tilskudd til lærerlønn og til innkvartering ville bli redusert, og det ville bli bevilget mindre til fylkesskolekassene.

Fra Høyre-hold ble det framholdt «at skoleutgiftene er skruet op til en fantastisk høide». Johan Falkberget slo hardt ned på et slikt resonnement: «Vi er altså kommet dit i konservativt mørke at det rettes et angrep mot folkeskolen, med andre ord mot folkeopplysningen». Han konkluderte med «en appell til alt som heter demokrati i tingsalen: Slå tilbake dette angrep på folkeskolen.»

Arbeiderpartiet ble stort sett stående alene om dette standpunktet.

KOBBERVERKET OG RØROSANEN

I april 1931 kom det en innstilling fra den forsterkede finans- og tollkomité om statsgaranti for et lån på kr 550.000,- til A/S Røros Kobberverk.

Falkberget var naturligvis godt orientert om stillingen ved Verket. I 1926 var aksjekapitalen blitt nedskrevet. Verket hadde da gått med underskudd i flere år. For å spare penger ble det foretatt en drastisk rasjonalisering i toppsjiktet: begge direktørene ble sagt opp, og det ble i stedet ansatt en driftssjef.

Ledelsen anså likevel ikke situasjonen som håpløs. Det nye flotasjonsverket som var anlagt på Storwartz, reduserte produksjonsprisen fra 1250 til 760 kr pr. tonn koppermalm. Det ble også bevilget penger til elektrisk malmleiding.

For at arbeidet skulle kunne holdes oppe, ble det for vinteren 1927-28 for første gang gitt statsstøtte til Kobberverket: 2 kroners dagverksbidrag begrenset til kr 50.000,-. Slikt bidrag ble gitt også de følgende år.

På slutten av 1920-tallet var det ingen drift ved Nordgruvene. Men det var planer om et flotasjonsverk også ved Kongens gruve, og det ble søkt om garanti for et lån bl.a. til dette formålet.

Det var spørsmålet om en slik garanti som kom opp i Stortinget i 1931, den 25. april. Johan Falkberget åpnet debatten med en grundig vurdering av situasjonen. Det var vel nokså rimelig at innlegget begynte med et raskt historisk tilbakeblikk. Han må jo på denne tiden ha arbeidet med å få ferdig 2. bind av «Christianus Sextus»!

Men så gikk han over til en drøfting av Kobberverkets muligheter ut fra geografiske og geologiske forhold. Han hevdet at ledelsen hadde vært for passiv, især i perioden 1916-20, da kopperprisene var gode. Han minte om de håpløse økonomiske forhold i Røros-kommunene: det hastet med å få satt i gang drift ved Nordgruvene.

I den siste delen av innlegget refererte han en utredning som han hadde fått en bergingeniør til å utarbeide. Konklusjonen var: modernisering av Kobberverket snarest råd er. Det vil bli hilst med glede i fjellbygdene — og det vil styrke «evnen og viljen til å greie seg selv».

Johan Falkberget kom til å bli sterkt engasjert i Kobberverkets saker også etter at stortingsperioden var slutt. Han ble valgt inn i den annen Røros-kommisjon 16.2. 1934. Den fikk som hovedoppgave å sanere Verkets gjeld. To år etter ble han valgt som medlem av Verkets styre, der for første gang et flertall av medlemmene var fra Røros.

Enda en gang i 1931 fikk Falkberget høve til å tale fjellbygdene sak, i forbindelse med en henstilling fra Ålen herredsstyre om en bevilgning «til avhjelp av arbeidsledigheten i herredet».

I juli 1932 drøftet Stortinget muligheten av å få i gang drift ved Kjøli gruver. Falkberget gikk sterkt inn for det: «Det er absolutt en livsbetingelse for folk i Ålen!»

I mai 1932 var det en stor debatt om Statsbanenes

drift. I to innlegg pekte Falkberget på en rekke uheldige forhold ved Rørosbanen. Han hadde inntrykk av at den var blitt «satt på kåret» da Dovrebanen var fullført. Rute-ordningen hadde vært dårlig i mange år. Materiellet var lite tilfredsstillende. En av de nye motorvognene var blitt døpt «Ryst meg hjem», fortalte han. Videre var det mangelfull service på stasjonene.

Et hovedkrav var naturlig nok å få bredt spor også på Rørosbanen. Falkberget kom tilbake til den siden av saken i debatten om Statsbanenes drift året etter. Da la han hovedvekten på et krav om hel omlegging av banen. Tiden burde være inne for det, sa han — ikke minst av hensyn til arbeidsløsheten.

Falkbergets — og distriktets — ønske ble oppfylt. I 1934 vedtok Stortinget at Rørosbanen skulle bygges om til bredt spor.

TILTAK MOT ARBEIDSLØSHETEN

Trontaledebatten i april 1932 kom mye til å dreie seg om de problemene som arbeidsløsheten skapte. Johan Falkberget pekte i sitt innlegg på at omkring halvparten av de arbeidsledige var mellom 14 og 30 år: «Største delen av disse unge mennesker kjenner ikke lenger til arbeidets velsignelse og glede, de vet bare om arbeidsløshetens forbannelse.» Arbeiderpartiet hadde i sitt kriseprogram foreslått 2 mill. kr til tiltak for arbeidsløs ungdom. Falkberget ville finansiere slike tiltak ved å ta pengene fra militærbudsjettet.

Den arbeidsløse ungdommens situasjon er en hovedsak også i hans innlegg i ordskiftet omkring regjeringen Mowinckels tiltredelseserklæring i mai 1933. Enda sterkere hevder han sitt syn i en debatt en måned seinere. Han peker der på at «arbeidsløsheten og botemidlene mot den» har vært gjennomgangstemaet i hele vårsesjonen, uten at stortingsflertallet har funnet fram til tiltak som monnet: «Hvordan vil den arbeidsløse ungdom i kveld motta budskapet om at den fortsatt skal prisgis lediggang, at den fortsatt skal ete nådens brød hos fattige foreldre eller på fattigkassen?» Det ligger en anklage i spørsmålet, og det vitner sterkt om Falkbergets engasjement i samfunnsdebatten.

NÆRKAMP FOR BRØD OG FRIDOM

Formuleringen er hentet fra «Nattens brød». Men den kan godt stå som en fellesnevner for Falkbergets innlegg om krisetidens jordbruksproblemer. Tvangsauksjonene var en trusel både mot brødet og friheten for dem som satt på små bruk i fjellbygdene.

En av de første debatter han engasjerte seg i, knyttet seg til Bondeparti-regjeringens erklæring i 1931. Han finner det helt absurd at sparekniven blir brukt på felter der nettopp denne regjeringen burde være varsom: «— noe av det mest fabelaktige i denne sparepolitikk er at jordbruks- og nydyrkingsbidragene skal nedskjæres. Man fristes til å spørre: Er Norge

oppdyrket nok nå? Det minner meg om en mann i Sør-Trøndelag som ikke torde fortsette å pløye mer på sin innmark for ikke å ødelegge skinnslåtten sin.»

I en debatt i 1933 pekte Falkberget på at nydyrkingsbidragene var en vesentlig årsak til at bureisere og småbrukere kunne klare seg gjennom krisen. Han ba om at bidragene i fjellbygdene måtte bli økt, og føyde til: «Hadde ingen nydyrkingsbidrag eksistert, ville iallfall flere fjellgårder i Sør-Trøndelag vært lagt øde.»

I tråd med dette resonnementet er det når han slåss for lettelse til låntakerne i Småbruk- og boligbanken.

ET VIDT INTERESSEFELT

Det har vært sagt at Johan Falkberget i sin stortingsmannstid bare var opptatt av Kobberværkets og Røros-distriktets problemer. Hans innlegg i kulturdebatten skulle gjøre det klart at interessefeltet var videre. Innleggene om arbeidsledighet og jordbruksproblemer kan nok ta utgangspunkt i lokale forhold, men resonnementet har gjerne prinsipiell karakter. Og framfor alt må vi huske at han hadde ordet i mange slags saker.

Flere ganger var Falkberget med i militærdebatten. Han hevdet et pasifistisk syn, særlig sterkt i den tiden da Bondepartiet hadde regjeringen. Bl.a. foreslo han i 1932 å sløyfe våpenøvelsene. Samme år gikk han inn for å forby de frivillige forsvarsorganisasjonene. Innlegget hans ga uttrykk for hard kritikk mot Quisling, som da var forsvarsminister.

I et ordsifte om forandringer i fengselsloven gikk Falkberget inn for mer humane straffemetoder.

En enkelt gang var han med i edruelighetsdebatten, og gikk sterkt imot oppspriting av norsk vin.

Ved siden av innleggene av mer prinsipiell art i kulturdebatten uttalte han seg om en rekke enkelt-saker: bidrag til norsk filmproduksjon, støtte til teatrene, til «bergmuseet» på Røros osv. Han hadde også ordet i en debatt om Domkirkens restaurering, og sa anerkjennende ord om arkitekt Thiis' planer.

MER FORTROLIG MED TALERSTOLEN

Johan Falkberget møtte alltid godt forberedt til stortingsmøtene. En merker ofte at han har arbeidet grundig med sakene. Det kan ha til følge at enkelte innlegg blir i lengste laget, ikke minst når det er tale om Røros Kobberværks framtid.

Det er også tydelig at han arbeider med *formen*, og at han etter hvert blir mer fortrolig med talerstolen. Einar Døhl har pekt på dette, og mener at arbeidet på Stortinget «gjorde ham til en særpreget og høyt skattet folketaler».

Selv om et innlegg er sterkt følelsesladet, er det behersket i tonen. Johan Falkberget utvikler sin evne til poengtert formulering, og kan innlede en tale slik at folk må lytte.

Kanskje en slik «åpning» kan være et brukbart eksempel på Falkbergets talekunst i Stortinget. Det er hentet fra hans innlegg i trontaledebatten i 1932:

«Når dette ordsifte som heter trontaledebatten er over, og når de herrer Hambro og Mowinckel har trukket krok tvers over regjeringsbenken om hvem av dem eventuelt skal danne neste regjering, så snart fredningstiden for ministeriet Hundseid løper ut — ja, da er muligens tiden inne til å ta fatt på en mer praktisk politikk igjen.»

Ill. av Terje Grøstad til «Den fjerde nattevakt».

Sven Nyhus:

Om fjellets felespillere i Johan Falkbergets diktning

Johan Falkberget uttalte flere ganger at han regnet seg selv som umusikalsk, hva han måtte legge i det. Men han lyttet tydeligvis med glede til musikk, iallfall slik jeg kunne bedømme det. I særlig grad var det fjellets felespillere og deres musikk som opptok ham. Noen ganger nevnte han at det aldri hadde vært mulig å kjenne polsene fra hverandre, men det behøver i seg selv ikke ha noe med et menneskes musikalitet å gjøre.

Om musikken ikke bør regnes blant de kunstarter som sto dikteren nærmest, er det interessant å se hvor ofte han kom inn på folkemusikken. Flere av de eldre flespillerne ble omtalt og skildret, karakteristiske slåttenavn ble nærmere utdypet, og vi finner blant annet en interessant skildring av bergmannsmusikken sett i relasjon til folkemusikk andre steder i landet. Sitatet er hentet fra boken «I forbifarten»:

«Den kunstart som i fylde, i rigidom, i evne kan maale sig med det muntlige ord, er felespillet. Det er blitt sagt at det sitter en felespiller i andenhver berghammer oppaa Kjølén — som det i gamle dager sat en spillemand ved andethvert kvernhus i Telemarken og paa Vestlandet, der nøkken holdt til huse og var selve stormesteren, satyren i deres kunst — Paa Kjølén, det kornløse land, er det smaa om kvernhus, og kvernhus med nøkk findes ikke, Fjeldets tonekunstnere søkte andet sindbillede for sitt spil, især de aller eldste, som krævet den sjælelige indstilling personificert. Her var det skogsnerten som gav tonen, nøkkens nære slegtning, den syndefulde og sanselige kvinde, skjønn som en drøm, halvt menneske og halvt djævel. Hun kom i snølesningen tilsyne inde ved de store, graa myrer og i de lyse, løvrige lier, altid i nærheten av en sildrebæk eller kaldvasskjølle, syngende enstonig og klagende, som fjeldloen. Den felestræng, som greide aa fange sangen hendes ind, vandt prisen.

I andre egne av landet har like op til vorre dager romantiske og overnaturlige hændelser spilt en stor rolle i folkemusikken. Jættemøer, som blaaste paa lur, og troldepak som manet i sten ved hjelp av kirkeklokker og nedgangsskoleprester, var et uopslitelig motiv. Kjølens tonekunstnere aatte ikke fuldt saa store episke anlæg for trolldverdenen. Til gjengjæld fik det daglige og slitsomme liv gjerne et ord med i laget: smedens slæggeslag paa ambolten, ljaeens friske moresang i græsset, kløvhestens hovtramp paa svaberg og i

Ill. av Terje Grøstad til «Den fjerde nattevakt».

grubestollen er gaat som poesi ind i fantasien. Og saa naturens eget orgel: nordvesten, smedkalden, søndenvinden, vaarbekken, snødrevet! Den streng lar ingen norsk tonedikter ligge urørt, selv størrelser som Ole Bull og Edvard Grieg strøk den med stor virtuositet — for ikke aa tale om Møllargutten, den mest lydherre av alle. Hans røst var naturens.»

Kapitlet «Heggeligubbens siste polsdans» fra «Runer på fjellveggen» er kanskje bedre kjent. Her tegner Johan Falkberget et bilde fra eldre tid da «lek» og «oppsuttu» — og aller mest «gjestbau» varte opptil flere døgn. Han skriver at det var «Jutulpolen» som ble danset, men jeg vet han selv sa en gang at det var polsen «Storhurven» han hadde hatt i tankene. Dette fordi navnet «Storhurven» sa noe om det villeste når det gjaldt polsdanser.

«Der brast en felestræng. Og Heggeligubben våknet. Bør Åsbale sto der fremdeles med hendene i bukselommene. — Je dormet tel, sa Heggeligubben. Da så Åsbalen på ham. — No skal du danse Jutulpolen! sa han og tørket seg over håret med undertrøiermet. Heggeligubben humret. — Je e' fill for gammal no. — Du vet, når en e' over de ottia, så. — Put sjit! Jutulpolen, spellmann! ropte Bør Åsbale og snudde seg fra varmen. — No skal Heggeligubben danse, førkjål!

Det gikk en godslig fnisen over kvinnfolkene langs veggene. Sannelig skulle de like å danse med ham. Sprekere polsdanser hadde det visst aldri vært der i dalen. — Je e' for gammal, du Bør! Heggeligubben så godslig opp. — Jamen greie du det, gubbe! Bør tok ham i akselen og ville ha ham opp fra hoggestabben. — Je e' for gammal, du!

Han strittet imot. Men Bør Åsbale ville ikke gi seg. Og da de gamle plsdansen hogg i, dro Heggeligubben topphuven nedover hodet, tok tobakksbussen ut og la den i vestlommen. Sto litt... Ruslet så støl i lendene bort til Valborg Borren. Hun var søsterdatter til kjerringen hans. — Vi fe prøve vi da, Valborg! sa han. Du skulle no værå tå det slaget je e' best vant med. Valborg Borren tok ham leende i hånden, så blyg ned og trippet lett etter over golvet, som han kutet avsted. Han slengte henne rundt og hauket så det fór ut gjennom veggene, slo armene om henne og svingte rundt. Knivsliren dinglet over buksebaken. — Du greie det enda du, gubbe! ropte Åsbalen. Henning humret høgt. Faderul-

lan... — hei... Han gjorde et rundkast for å ta takslindene. Men orket det ikke. Svingte seg igjen rundt og slo seg under støvlesålene... Tjo-o... Han trampet vilt og sterkt så det ga seg i golvet. Det var som et uvær før, elv fossen og det suste i bjørkeskog rundt omkring ham. Nå syntes han at snødrev brøt spekt fjellris i mørk høstnatt. — Å hei! Dirrl-amti dodli mó! Dirrl-amti dodli mó...

Og han var selv galen gutt som sprang i ulendet med blodig knivstål i handen. Å hei... Gud tilgi ham alt han hadde danset og syndet i sin tid! Snart danser gamle Henning Heggelien aldri mer... Det tok ham med vemod. Leken sang ut i en dirrende tone over kvinten. Og Heggeliggubben sjanglet ør bort på hoggestabben att.»

En rekke av fjellets felespillere ble av Johan Falkberget skildret i fine ordelag, både i bøker og avisartikler.

Felespilleren Anders Haugen fra Ålen var en av dikterens nære venner. Han var født i 1852, og således betydelig eldre enn Falkberget. Både han og faren, Anders Reitan, finnes flere steder omtalt. Der i familien var musikktradisjonen særlig sterk, for Anders Reitans far var også regnet som en betydelig felespiller. Hans navn var Jørgen P. Reitan, opprinnelig fra Rugelsjøen, og han levde mellom 1784 og 1863.

Fra «Der stenene taler» kan vi blant annet lese om Anders Haugen og den sterke beundring han nærer for Ole Henriksen Sulhus, mest kjent som Sulus-Ola (1811—1897):

«Far til Anders Haugen, Anders Reitan, traadte sine barne-sko i disse malmhaller og graabergsvelter; fotefårene efter ham Kunde gutten bokstavelig talt se. Fjeldbækken ved søndre Stigerhage, bækken med sølv og sol paa sine strenger, den faren i opveksten stod og lyttet il i solnedgangen efter endt schickt, og stemte felen sin efter, aatte en manende og eggende røst. Og de ældres fortællinger om slægter før dem, om bergkorpset, om folkeførereren Spell-Ola, om herskabelige overstigere og rektører tilhest, om ordhage knekter, om navnspurte spillemænd, som hadde gaat med fakkel og tjære lampe i grubegangene, det gav lyst paa livet. Hver dag saa han Sulus-Ola, aursundspillemanden og grovsmeden med det sterke ansigt og drømmende øine, gaa krokot i knæ under fangskindet, altid i samme fotefår stien mellom bergstuen og smien. Anders Haugen nævnte ham som en stor mester. Han mente at ingen felespiller i fjeldet hadde vært hans overmand. Og flere av Sulus-Olas uforlignelige leker har Haugen tat med i sine «100 norske polsdanser». — — «Haugen var et av de mest kundskapsstørste mennesker, som har levet i fjeldet. — E bli itno anna enn discipel i nærste klassen — pleiet han aa si. — E ha netop begyndt aa staaavaal» Hans evne og interesse for musik, som hittil nærmest hadde lekt bare som en vak drøm, som et solgyldent eventyr i tanken, helt fra han stod mellom gammelsnøfonnene sør ved Stigershagen og lyttet til sildrebækkens manende og kaldende stemme, vaaknet med ett til fuld klarhet: han vilde bli spillemænd, som Sulus-Ola — gjerne grovsmed, og hvad som helst ved siden av, bare han en gang kunde naa frem til aa faa ridderlag i tonekunstens forjættede rike.»

Kombinasjonen smed og felespiller kjenner vi særlig igjen fra Sulus-Ola og Jens Smed på Røros (1804—1888), og deres navn dukker flere ganger opp i

Johan Falkbergets diktning. Han fortalte ellers at han mintes Sulus-Ola fordi han hadde sin «bers-vei» over Rugelsjøen på vei til Mugg-gruva. Sme-Jens er det vel ikke trolig han hadde noen minner om. Han snakket ofte om disse to, og mente at begge måtte ha vært utpregede personligheter og representanter for bergmanns-samfunnet. Under våre samtaler husker jeg han nevnte særlig Sme-Jens som forbilde for Ol-Kanelesa i «Den fjerde nattevakt». I hvor stor grad dette stemmer, skal jeg ikke ha uttalt meg nærmere om. Jeg har iallfall lyst til å gjengi et sitat til slutt fra denne romanen. Det er hentet fra kapitlet «Gunhild Bonde», og her sitter Ol-Kanelesa ute i smia, der han både tenker og drømmer. Hendelsen skal vel være lagt til omkring året 1807. Som en kuriositet kan nevnes at Sme-Jens den gangen må ha vært omlag 3 år gammel:

Den store ferd i Bergstadens gater var stilnet — — — det var bare en og annen lasskjører, forsinket i førefallet, som svingte ved Rau-veten med sitt magre øk. Smeltehytten med sine blåbelegger stønnet dobbelt tungt i den stille, lyse natt. Og skorstenene veltet og veltet sin mørke, tykke trekørk utover hustakene. Naften var kald. Vasspytter i gater og gårdsrum frøs over — — — de lukket seg som trette, forgråtte øine. Og plasshagene stakk sine gamle, forfrošne ansikter op av snefonnene. I Ol-Kanelesas smie var det også stille. Smiedøren stod halvt åpen, men der inne ved avlen og ambolten var det mørkt. Varmen var gått ut. Og det var kaldt der óg, koldere enn ute, for det trakk ned gjennom den sotete ljoren.

På ambolten satt Ol-Kanelesa barhodet og i røde undertrøiermer. Det blankslitte sleggskafte var reist op mot hans ene kne. Fangskinnet med de mange brenthøl i hadde han hengt fra sig på skruestikken. Drikkøsen lå på gulvet. Efter endt dagverk hadde Ol-Kanelesa måttet ta sig en hvil før han gikk opp i Elisabetstuggu. Dagen hadde vært både seig og slitsom. Det var som det krydde halte gamper op av selve jorden i dag. Han hadde aldri sett så meget mager og stygg gamp som nu i vår. Og folket? En kunde snart se benraden gjennom klærne på annenhver førselsbonde. «Vintran! Vintran!» mumlet han. «Vintran bi før lang nol» Hans lange hår flakset i gjennomtrekken fra ljoren. «Er her hungersnød?» hadde presten spurt. «Å, takk! Vi hell-på svælti-ihæll!» Ol-Kanelesa knep munnen ihop. Hadde noen hørt på verre uvettig spørsmål? Han drakk av øsen og slengte den fra sig; satte så hånden under kinnet og lukket øinene. «Go-nat præst! Go-nat hele væla!» Han dormet. Var det ikke Sme-Jens som stod her ved ambolten og spilte? Ol-Kanelesa prøvde å rette sig op. Drømte han? Nei. Her stod Sme-Jens, han så ham da. Han hørte tydelig felen. Sme-Jens var jo død. Nei. Jo. Jens strøk fint. Ja, han kunde håndtere felen; å, for spillemann. Ellen! Var Ellen her også? Visst var det Ellen! Brurkransen hadde hun på sig — — — men hun var også død. Ellen død? Langtifra! Nu stod hun her, midt imellom ham og Sme-Jens. «At jeg ska få træff att dig, Ellen!» Han prøvde å ta efter henne, men hun gled unna. Hun blev borte. Nu blev Sme-Jens også borte.

Per Amdam:

Studenten Johan Falkberget

Det fortelles om en av våre store professorer fra forrige århundre at han alltid skrev seg «stud. philol.» i rubrikken for «yrke» på de fjellstuer der han vanket. Slik markerte han den ekte vitenskapelige holdning som gir en følelsen av å være studiosus perpetuus. Johan Falkberget fikk aldri anledning til å gå den brede akademiske vei, likevel ble han, med rette æresdoktor. Hovedsaken var at han alltid var den sanne student, alltid undrende, urolig søkende, tålmodig samlende og granskende. *Johan Falkberget som student* åpner vide perspektiver inn i hans liv og hans diktning.

Den skolegangen han fikk, var skrøpelig nok, men desto mer lærte han i en god og hard livets skole. Hjemmet var fattig på materielle verdier, lite å se til, men den åndelige arven Falkberget mottok der, var det pure gull, redelighets og sannhets ånd, arbeidslyst, innføring i en rik bøkernes verden av europeiske og nasjonale klassikere, alt omrammet av rotfestet, realistisk kristen tro. Som bergmann fra sitt åttende år fikk Falkberget fungere som «skriver» for analfabeter i brakka og som lærer for medkonfirmanter. Arbeidsskole! I denne urbegavelsen lå forsker- og skrivetrangen så inkorporert i personligheten at han skrev sine første dikt med spiker på vegg! Avisartiklene og de første fortellingene kom før han kunne skrive norsk, så han selv. Og ennå etter at han var kommet til Kristiania med 10 kroner i lomma, var han norskelev hos den store stilisten Trygve Andersen. Falkberget gjorde seg aldri for stor til å lære eller til å gi sine lærere den ære som tilkom dem, helst langt mer. Studentredelighet!

Tegning av Jens Tyvold, 1949.

Det stoff som var hans, svunne tider og mennesker der oppe på Rørosvidda, krevde ikke bare kunstnerbegavelsens intuisjon og personlige erfaringer fra gruvelivet, men også arbeid og granskning. De gamle gruver, hus, arbeidsredskaper, stier, gulnede dokumenter fikk døren til å springe opp for hans dikterfantasi, og visjonene steg fram med hallusinatorisk tydelighet. Men historisk måtte kildene høres, så han, *korrekt* skulle tidsbildet være, *ekte* måtte tonen, språket og menneskenes livsfølelse oppleves og skildres. Derfor skydde han ingen anstrengelse for å skaffe fram alt det materiale som trengtes. Han lærte seg å tyde gotisk skrift, tysk, latin. Denne forskervilje og samvittighetsfullhet bevarte han til det siste. Han brukte 20 år på «Nattens brød», 80 år var han da siste bindet kom — etter syv års slit under trusselen om ikke å få føre det fram til slutten. Men aldri gikk han på akkord med sin forskernøyaktighet.

I dikterverkene hans støter vi ofte på de ekte studenter. Av bergmennene var ingen mer vitenskapsmenn enn konstmestrene som skulle konstruere de store vannhjul, gruvenes bankende hjerter. Falkberget var selv en konstmester. Han lærte seg alle bergmannens kunster, så han kunne ha lagt fram et av sine store romanverk som en avhandling for doktorgrad. Det omfattende øvrige forfatterskapet inneholder glimrende studier i norsk rikshistorie og lokalhistorie, ikke minst det siste. Falkberget bevarte alltid forståelsen for de små studenter som slet i det stille og i avkrokene. Portrettene av disse og de utallige oppmuntringene — muntlig og gjennom brev — som han

har gitt små, ukjente granskere, forteller om levende erindring av egne erfaringer, en utrettelig student-solidaritet og troskap mot det vitenskapelige etiske ideal. Johan Falkberget har utvilsomt vært den største brevsriveren i vårt land i dette århundre og gjennom det utført en konsulentvirksomhet av uoverskuelig verdi. Dens styrke lå først og fremst i den hjertets varme og den oppriktige tro som gjennomstrømmet rådene og oppmuntringene. Han visste av egen erfaring hva det betydde, og hvor langt en mann med egen og andres tro på sin oppgave kunne nå.

En forklaring til Johan Falkbergets aldri hvilende undring og søken var at han fikk være autodidakten, hemmeligheten ved hans vitenskapelige etikk at han bevarte sitt menneske og sin sjel, som skrevet står. Derfor fikk heller ikke hoymotet grep på ham. En mer

ydmuk mann med reelle grunner for å gjøre seg stor, møtte man ikke. Derfor går den dypeste inspirasjon fra studenten Johan Falkberget ut fra selve kjernen og ånden i hans personlighet, som var forankret i tro på evige ånders verdier, på respekt for mennesket. «Kjærlighets veier» var tittelen på siste bind av «Nattens brød», hans dikteriske epilog. Det var de veier Johan Falkberget selv vandret. Derfor mistet han aldri evnen til identifikasjon med alt menneskelig og med naturen, «den første kjærlighet» som den sanne student aldri kan miste uten å tape seg selv.

Studenter bar Johan Falkbergets bære til det siste hvilested. Det var en sann og dypt symbolsk handling. Måtte hans navn og hans verk alltid bæres videre av norske studenter i hans ånd.

Johan Falkbergets Bergstadskart

Av Kristen Aspaas

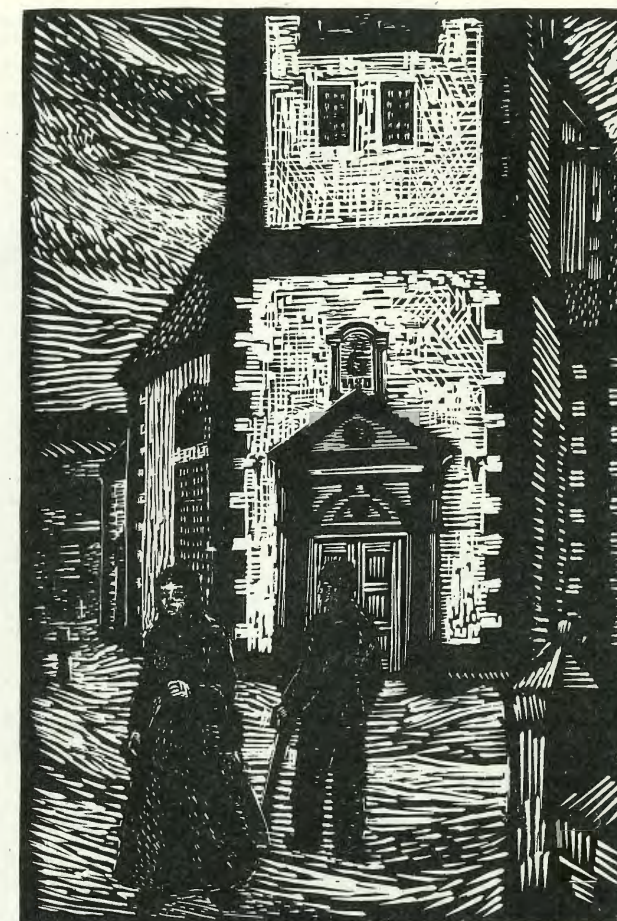
Konservator Sverre Marstrand og Johan Falkberget i ivrig diskusjon om en gjenstand de har kommet over i en bergvelte. Ca. 1950.

Johan Falkberget hører til våre fremste og fineste landskapsskildrere. Hans område er særlig fjellet, liksom Duuns er havet og øygarden. Begge dikteres prosa er isprengt skjønn naturlyrikk, skriver Rolv Thesen.

Falkbergets fiktive, topografiske kart over de sørtrønderske traktene, som ligger innenfor Kobberverkets cirkumferens, er realistisk risset. Kartbildet bygger på iakttagelse og fortrolighet med landskapet. Falkberget rekonstruerer 1600- og 1700-talls kartet, tegner inn ofte virkelige navn, men blir aldri slave under de geografiske fakta. Derfor kan han med dikterisk frihet plassere fiktive gårder, kølmiler, bo- og malmplasser slik hans fantasi har fablet dem fram under ferder i landskapet, på sitt kart.

Falkbergets marksjeiderkart er preget av den tyske, bergverksorienterte navneskikken. Gruve- og hyttdriften endret landskapet ikke bare rent fysisk, men preget også den differensierte navneskikken. Falkbergets dikterkart viser en rekke slike fremmede gruve- og hytte- og bergstadsnavn, som det eldste skjerpet «Freyes Glück» og hovedgruva *Storwartz*.

De eldgamle navnetradisjonene fra de tyske gruvestrøk strekker seg gjennom Bergstadens gater og veter. Særlig bøkene «Den fjerde nattevakt» (1923) og trilogien «Christianus Sextus» (1927-1935) skildrer den nordlige bergstad. *Kirken*, «Bergstadens Ziir,» ruver

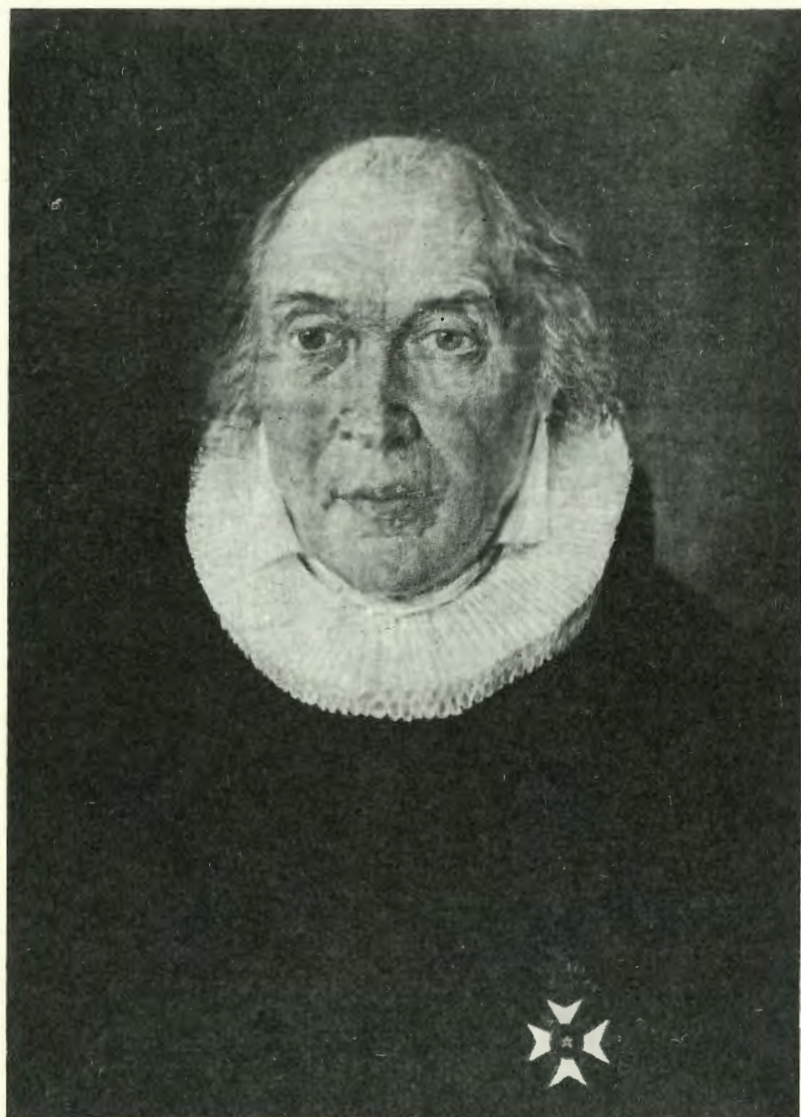

Ill. av Terje Grøstad til «Den fjerde nattevakt».

over den lave trehusbebyggelsen. Nær kirken, ovenfor *Malmplassen*, som også blir kalt «Hyttplassen» eller «Røstplassen», står «Hyttklokka», som ringer for arbeidssjukt eller kvile. Forbi Smeltehytta rinner «Hyttelva», som kommer fra driftsbassenget i «Hyttedammen». Fra kirken og smeltehytta strekker Bergstadens to hovedgater seg, der gruvesamfunnets administrative, bergrettslige og sosiale institusjoner har gitt bebyggelsen navn.

Direktørens bolig eller «Rektørgården», «Proviantsgården» der både bergløytnant Dopp og sokneprest Sigismund assisterte proviantskriveren. Bergskriverkontor og amtstue for bergretten ligger i «Bergskrivergården», Kobberverkets administrasjonsbygning. På østsiden av Hyttelva ligger bydelen *Flanderborg* med sin «Tyskgate» i skyggen av «nazvelten» eller slagghaugene. I Bergstadens utkanter ferdes vi både langs «Bergjelene» og på Bergkorpsets øvingsplass på *Stormoen*, eller vi slår inn på årenettet av bergmannsveier og malmveier. Yrkeslivets pulsårer var Østerdalsveiene over Sjøfram og Sundet, og Postveien til Trondheim over Haugan, der også Svenskveien kom inn til Bergstaden.

Røros er en bergstad etter saksisk modell. De teknisk kyndige bergmenn skapte en fast byplan med to parallelle hovedgater, Kjerkgata og Hyttegata, i dag

Svend Aschenberg, forblide for Benjamin Sigismund i «Den fjerde nattevakt». Foto av Stoltenbergs maleri i Røros kirke.

Bergmannsgata. Det er i denne brede, barokke hovedgata at Falkberget lar oss møte gruvesamfunnets toppsjikt.

Hus nr. 1 het i gammel tid «Directeurs Huus» og Mølmannsgården, og den store bygningen bærer den dag i dag preg av gammel velstand og god trearkitektur. Familien Møllmann hadde store eiendommer ved Røros og i Gauldalen, og de drev også som pengeutlånere. Etter Johan Møllmann den yngres død kjøpte direktør Erich Otto Knoph *hus nr. 1*, og han bodde her til han ble bergmester nordenfjells i 1813. Direktørens store høstgilde i «Den fjerde nattevakt» foregår i dette representative huset med de store rom i første etasje.

I *hus nr. 30* bodde prost Svend Aschenberg. Dette høye, tre-etasjes huset virker litt fremmed, og det er oppført i 1780-årene av oberst Michael Wide. Fru Anne Margrethe Wide, f. Finne fra *hus nr. 13*, solgte *nr. 30* i 1806 til den nye sognepresten. Vi møter bergskriver Finne i «Christianus Sextus», de bodde i *nr. 13* i hundre år. Aschenberg er en av de betydeligste

prester Røros har hatt, og minnet om gammelprosten lever ennå blant folk. Han var opplysningsmann og rasjonalist, en virkelysten herre med et praktisk grep på tingene. Hele bergsamfunnet var hans virkefelt, og hans embetstid var de dramatiske årene under Napoleonskrigene og etterkrigstiden etter 1814. Lokal- og litteraturhistorikere mener å kjenne igjen den fargerike prostens liv som presten Benjamin Sigismund i «Den fjerde nattevakt», men det er ingen strengt biografisk skildring. Falkberget selv sa at romanfiguren bare hadde lånt trekk fra prostens liv, men *hus nr. 30* blir den dag i dag betraktet som prestegården i den gamle Storgata, der Ol-Kanelesa hadde sin gang, når klokkeren skulle på prestekontoret.

Kjøpmann Morten Leigh møter vi i «Den fjerde nattevakt». Han bodde i *hus nr. 16*, som hadde vært prestebolig i årene 1728-1806. Fra den tid står ennå sogneprest Peter Abildgaards slektsvåpen på frontveggen, tre røde epler. Hjelmtegnet er en hjort med pil i brystet, det er våpenmerket til prestefruen, Anna

Sophie Hersleb. Leigh-gården har fra 1820 vært domisil for handelshuset Engzelius.

Røros Kobberverks administrasjon var samlet i hovedgaten, *hus nr. 15*, Bergskrivergården, inneholdt kontor og amtstue. Den nåværende bygningen ble reist i 1790-årene, og representerer noe av det beste i Rørosarkitekturen. Den første verkslederen som bodde i gården, var direktør Peder Hiort. Kontorene var i første etasje, og bolig og amtstue i annen. Kobberverkets emblemer pryder det rektangulære overstykket til hoveddøren, omgitt av kranser og blomstergrener. *Hus nr. 17* er den gamle Direktørgården, et ruvende trepale oppført i 1790-årene av jumfru Catharina Borchgrevink, og kjøpt av partisipantene i 1813. Direktør Joachim Fr. Daldorph bodde her 1813-1827, og han møter vi i «Den fjerde nattevakt». *Nr. 17* er i dag Røros Rådhus. I *nr. 37* bodde overstiger Søren Ibsen i «Christianus Sextus», et typisk bergstadhus med uthusrekke. *Nr. 18* er Proviantskrivergården og her har Verkets magasin ligget fra den eldste tid. Proviantsgården er beskrevet i «Christianus Sextus», det var her den degraderte bergløytnant Adam Salomon Dopp henslepte sine dødsens kjedelige kontordager.

Denne romanskikkelsen skal være overstiger og organist Mathias Volqvartz Brun, han bodde i *hus nr. 102 og 103* i Kjerkgata, Volqvartzgården. Den ligger nedenfor kirken på hjørnet av gata og Åsveta. Den store eiendommen hadde en port til gata der veta til Tavlen stikker inn. Gården har navn etter den første organisten på Røros, Volqvartz Jøns, men den mest kjente eieren er nok Mathias Volqvartz Brun, musiker og overstiger, ved Verket. Falkberget har tegnet et nyansert bilde av denne bergoffiseren, mineralog, metallurg, drømmer og fantast, en merkelig blanding av bedriftsleder og kunstner.

Kirken og kristendommen spiller en sentral rolle i

Falkbergets forfatterskap, og Røros kirke, «Bergstadens Ziir», er et ruvende monument over kunnskaper og ferdigheter i 1700-årenes gruvesamfunn. Kirkens byggherre i årene 1780-84 var direktør Peder Hiort, og han knyttet til seg den tekniske sakkunnskap Verket rådde over. Det reiste en åttekantkirke murt i naturstein, og barokkformene gir inntrykk av kraft og styrke. Den stramme og høyreiste kirken har en karakteristisk plass i bybildet, den står som en kontrast til de lave trehusene, og gir 1700-tallets byplan en fast og harmonisk linje. Falkberget gir i «Den fjerde nattevakt» en vakker skildring av den nye sogneprests første møte med «Bergstadens Ziir». Kirkens prakt slo Sigismund med forbauselse, han hadde knapt sett dens make. Her var Guds hus og Himmelens porter!

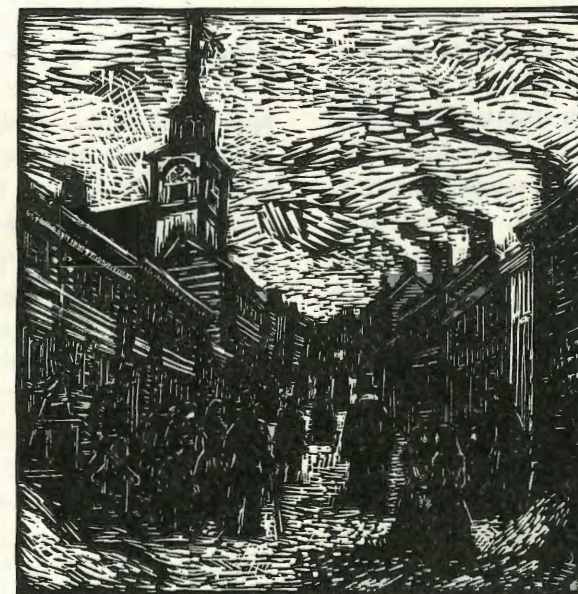
Johan Falkberget kom til å inkarnere en fruktbar personalunion mellom historieforsker og fabulerende dikter. Han begynte som lokalhistoriker, og hans store serieromaner «Christianus Sextus» og «Nattens brød» er egentlig slektsromaner, skriver Kristian Magnus Kommandantvold. Sextusverket handler om hans ætt fra Jämtland, Nattens brød om hans fjerne aner fra de tyske gruvestrøkene. Det er hans store bragd i nordisk diktning at han i omfattende verker har søkt å bevare og formidle til framtidige slekter en særpreget bergmannskultur, som ellers ville være truet av glemsel.

Litteratur:

Olav Kvikne, Bergstaden (1942). Den gamle bergstad (1960).

Einar Døhl, Johan Falkberget. Bergstadens dikter (1963).

Rolv Thesen, Johan Falkberget og hans rike (1959). Kristian Magnus Kommandantvold, Johan Falkbergets bergmannsverden 1-2 (1971).

III. av Terje Grøstad til «Den fjerde nattevakt».

Den fjerde nattevakt

Denne analysen er skrevet av en deltaker i Klaus Langens seminar over Falkberget-romaner på Norges lærerhøgskole for ti år siden. Arbeidet ble levert inn uten navn, og det har ikke lyktes å finne fram til den som skrev det.

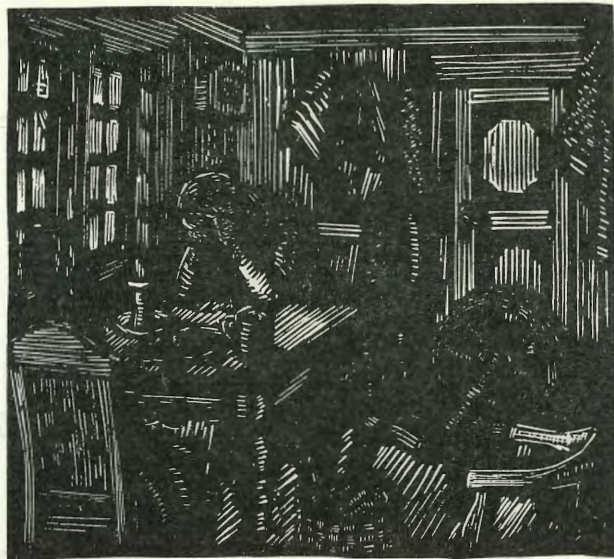
I. SUJETTET

Handlingen i «Den fjerde nattevakt» er satt inn i en historisk sammenheng med tilknytning til reelle lokal- og allmennhistoriske hendinger. Handlingen foregår i et realistisk-naturalistisk miljø, Bergstaden, som forfatteren har skapt med grunnlag i det faktiske Røros.

Bortsett fra korte erindringsglimt hos personene, har romanen sammenheng i tid og rom. Handlingene foregår hele tiden i og omkring Bergstaden, og tidsfølgen er kronologisk, selv om forfatteren lar visse tidsrom få større bredde og også hopper over år. Årstidene og årstidenes virkning på naturen får stor plass. Inndeling etter kirkeåret forekommer også ofte. Denne ytre ramme gir en enhetlig struktur og en fast komposisjon, men danner først og fremst bakgrunn for menneskeskildringen. Det er om mennesker verket handler, om Sigismund og Gunhild, Ol-Kanelesa, Kathrine og David, men også om Tøllef, Nils i Bu og folket i Bergstaden.

A. Tid og rom, årstider og natur, miljø og samfunnstilstand kaster lys over menneskeskildringen

At Falkberget begynner fortellingen i nødsåret 1807/08, går lett over de gode år 1809/12 og setter inn igjen i nødsåret, kan som før er påvist, ha betydning for menneskeskildringen: Mennesket i strid med indre og ytre krefter settes inn i en større sammenheng.

Ill. av Terje Grøstad til «Den fjerde nattevakt».

Tidsspranget 1808/12 kan også ha en annen funksjon, i det det tjener som en modningstid for personene. 1808 er milepelen, fra da av synes ingen vei å føre tilbake.

Fire år senere ser Gunhild og Sigismund at det bærer galt av sted, og at deres kjærlighetslykke synes å føre til sorg og død. Det kommer et nytt sprang på to år. Da møter vi den ulykkelige David Finne. Tiden har virket også på ham, og han volder sin egen død. To år deretter — i 1816 — dør Kathrine etter å ha fått mannens bekjennelse, og Sigismund utbryter: «Bjerger, skjul meg, fall over meg. — Og så — så kom stillheten.» Neste gang leseren møter Benjamin Sigismund, er langfredag morgen år 1825. Sigismunds Getsamene har altså vart i ni år.

Innenfor dette tidsspennet 1807-1825 utvikler handlingen seg i bølgegang som ofte følger naturens rytme og årstidene. Prestefolket kommer til Bergstaden om våren: Det er kaldt og «helt ufarlig var det ikke å ferdes etter vassdraget nå», men sol og snøløsningsvind gir mot. Etter sommeren kommer «Den første vinternatt»: «Nordvinden var det som kom, nordvinden og det åtte måneder lange vinter.» Presten er i sognebud hos Kletta, og han innser at han er i ferd med å svikte både som menneske og prest. Kapitlets innledning går utenfor selve fiksjonen, men kaster lys over menneskets skjebne: Årsrytmen og menneskelivet danner tydelige paralleller, «kulden den en kunne mynte tynne toskillinger av kvikksølv i, den var selve dødens åndedrett». Menneskenes avhengighet av naturen skaper skjebnefellesskap. Menneskene i Bergstaden lever i en gold og øde natur. Det skaper et felles utgangspunkt, på samme måte som gruvene danner en felles bakgrunn for tilværelsen.

Glimtvis trer miljøet og menneskene fram, men oftest i vekselvirkning med de mennesker handlingen dreier seg om. Tøllefs handlinger, drømmer og tanker

stiller hovedpersonen i relieff. «Visste presten hva det ville si å ligge ute på veien med en mager gampekrok år ut og år inn i all slags vær og føre? Nei, takk sann. Han visste nok ikke det».

Presten: «Hører du denne forunderlige klokkeklang i luften?» «Hyttklokka,» sa Tøllef. «Dom ring ut nattskiftet oppi smelthytta.» Han river presten ut av den religiøse visjon han har hatt. Presten tvinges inn på det trivielle plan. Symbolsk kan replikken bli noe mer; Et varsel om menneskenes nattevakter.

B. Karakterskildring

Etter som handlingen utvikler seg, skiller David Finne og Kathrine seg ut som bifigurer. De blir hovedpersonenes øfre og deres skyldsbyrde. Kathrine karakteriseres som et gjennomfrosset menneske: «Var et stakkars menneske først gjennomfrosset, nyttet det visst ikke å bli ordentlig varm igjen.» Og Benjamin Sigismund har ingen varme tilovers for henne: «Hun tok så på å fundere over at hans varme legeme ikke kunne varme hennes.»

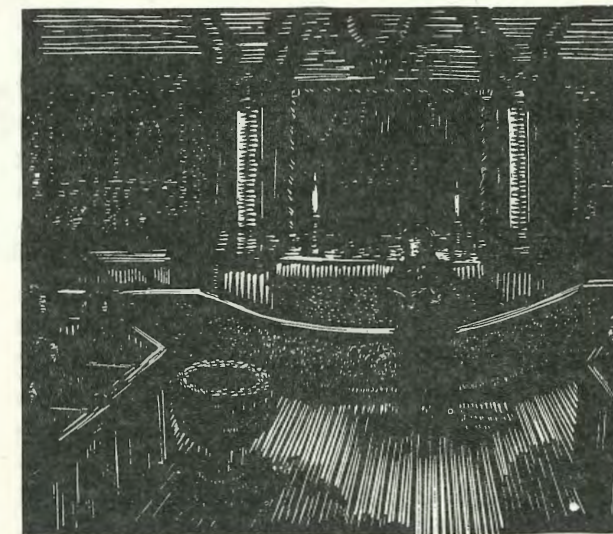
De fleste av Kathrines tanker dreier seg om Benjamin og karakteriserer ham bedre enn henne.

David Finne «va en ørkenrøver som gikk rundt alle oasa han såg, men han gikk aller inn i non. Han hørte palman susa og vassåran sildra», men han nådde aldri det forjettede land: Gunhild overvinner aldri sin avsky for ham.

Klarere karakteristikk gir forfatteren Gunhild Bonde. Hun eier noe av sagakvinnens stolthet og trossighet, og det gjør henne til et ensomt menneske. Alt hun eier av følelser synes å gjelde Sigismund. Hun holder nok av farbroren og hun synes nok synd i David, men synes aldri å nå utenfor sin egen trange sirkel av selvmedlidenhet, skyldfølelse og bitterhet. Hun er en «som ser en fiende ti kvart eneste ansikt». Det foregår nok en indre utvikling også i henne, men den fullstendige avklaring synes hun ikke å nå: «Nå var det ikke lenger snø som falt, men ild ———». Sluttordene tyder på at Gunhild ikke er igjennom sitt inferno ennå.

Sterk indre utvikling skjer det heller ikke med Ol-Kanelesa. Han har et bestemt syn på menneskelivet, Gud og seg selv allerede når leseren møter han første gang, og dette synet målbærer han gjennom hele romanen. I teaterforestillinger har det hendt at han har fremtrådt som den *egentlige hovedpersonen*: Hos ham møtes fortid og nåtid, han hører til i romanens natur og miljø, og han er *bindeleddet* mellom de sosiale grupper. Ol-Kanelesa forstår den fattiges nød og den lastefulles brist. Liksom Gunhild og Sigismund kjenner han den veldige kraft Eros eier, men framfor alt forstår han *menneskets ufullkommenhet i forhold til Gud*. Det er i denne enkle, smålatne mannen den patetiske og hovmodige prest gang på gang møter sin overmann. Ol-Kanelesas personlighet stiller prestens

sjelelige utvikling i relieff, og han blir verkets viktigste symbolbærer. Men fra et psykologisk synspunkt er det Benjamin Sigismund som interesserer mest. Det er i hans sinn det skjer *forandring*. Verkets tema må derfor være å finne i prestens sjelelige utvikling.

Ill. av Terje Grøstad til «Den fjerde nattevakt».

II. BENJAMIN SIGISMUNDS SJELELIGE UTVIKLING

Om teknikken i skildringen har Jørgen Bukdahl sagt: «Det er ikke saadan, at han forklarer den ved skarpe psykologiske Blink, men lidt efter lidt vikler Skikkelsen sig ud af Beskrivelsens Omstændelighed (...), tilsidst staar den klart, uden at man just kan pege paa den Replik eller Situation, hvori den psykologiske Hemmelighed laa skjult (...)»

En må medgi at nøkkelen til Benjamin Sigismunds personlighet ikke ligger i noen bestemt situasjon, men avdekkes gradvis gjennom verkets komposisjon, f.eks. kapitlenes overskrifter, gjennom stilmidlene f.eks. de bibelske allusjoner og gjennom verkets subjett som danner bakgrunnen for den utvikling som foregår i prestens sinn.

Jeg skal prøve å vise til noen få situasjoner som, (oppfattet som deler av helheten), kan bidra til å avsløre skikkelsen. I første kapittel minnes Kathrine hva Benjamin sa ved forrige tiltredelsestale: «Tiltredelsesprediken er fanen.» Hans vimpel ville sees som et rødt tegn over de store snøvidder. Og: «I dette høye spiret så Benjamin Sigismund den fanestang han skulle stride under. Han kjørte nå gjennom porten inn i et nytt land.» Vi får her vite at Sigismund setter seg høye mål: Han er en som skal stride for Kristi rike, for det nye Jerusalem. Men det finnes skygger: Vidde er hvit og øde, og den forunderlige klokkeklang viser seg å være hytteklokkas realistiske budskap. Hans «inngang til Guds hus og Himlens port» neste morgen forstyrres av to ting: Møtet med den «forkrøplede» representant for «det halvhedenske folkeferd», og møtet med Gunhild. Allerede i møtet med Tøllef har

presten avslørt hovmodighet i forhold til andre sosiale grupper. Overfor finnen føler han avsky. Og møtet med Gunhild kobles til en tidligere spådom. Av dette kan to ting slutes: Presten føler seg hevet over de fleste andre mennesker, han er en som er utvalgt, men han føler også menneskelige svakheter som fører han til «de botferdige og nådesøkendes benk» — alteret. Senere finner vi Sigismund igjen på en annen benk — i tårnluggen. Benken hørde ikke i kirken p.g.a. et merkelig innskåret motiv: Noen reinsdyr, en hund og en fjellfinn på ski. For presten synes finnen å bli et symbol på det «forkrøplede», «halvhedenske» menneske som går etter sine instinkter, men etter hvert blir finnen en refleks av ham selv. Benken i tårnluggen blir syndens og fornedrelsens symbol. Sett i relasjon til kapitlet «Hvorledes kan en blind lede en blind» blir dette et ledemotiv som viser hvordan presten gradvis innser sin egen utilstrekkelighet overfor Gud og mennesker.

Sigismunds hovmod og egoisme trer først og fremst fram gjennom situasjoner og når synsvinkelen er hos andre. Kathrine: «Hun syntes at han stengte så for lyset — for solen. Nei, hun syntes ikke det heller. Hun syntes bare at Benjamin Sigismund var så bred og vinduet så smalt.» Ol-Kanelesa: «Je trur han e tå dem som it vil hjelpe non anna enn seg sjøl, den her presten.»

Referater av prestens tanker gir sjelden dette inntrykket. Hans tanker beveger seg ofte på det *patetiske plan*. Det gir en komisk bivirkning og avslører nok en del av hans selvopptatthet, men særlig i romanens første del finnes det mange tankesprang som først og fremst gir mistanke om mangel på sjelelig balanse. «— men det var på såre føtter en måtte gå mot Kanaan.» — «Ridderne med gylne sporer, de som kjørte i triumfvogner, kunne ikke komme dit inn —» «Nå var han ridderen med de gylne sporer» — «Han brakte henne den første hjort» — «Vig, o vig I onde tanker.» Denne spaltning i hans sinn ser Kathrine: «Bratt solskinn. Bratt skygge. Hans gang, den foregikk på tvende stier, den ene fot satte han på den trange sti, den andre på den brede.» «men en gang ble nok også Benjamin nødt til å velge».

Kontrasten mellom solskinn og skygger betegner Sigismunds sjelelige utvikling. *Det blir en kamp der de to elementer Eros/Lidelse stadig veksler.* Gunhild og Sigismund: «— å nå var ild løs i luften, det var stjerner i brann». Så kommer Kathrines latter, kjerubens luende sverd.

Etter «Den første vinternatt» kommer kjærlighetens vinter: «Hans hjerte blusset ikke opp som en flamme i brystet —» Tilbake er angeren, skyldfølelsen og lidelsen: «Ikke en gang Peter, disippelen med det nidkjære sinn, Peter med sverdet i hånden, var i stand til å våke med i den fjerde nattevakt.» Da er ringen sluttet: Liksom den stridsglade Peter, er fanebæreren

Benjamin Sigismund via fornedrelse og synd atter kommet til de «botferdiges benk». Gradvis kommer erkjennelsen: «Han var kommet inn på feiltrinnenes vei, Peters vei.» Men herfra førte «en liten sti over mot *Getsemane*». «Herfra til *Paradiset* var avstanden liten.»

Slik kommer da Benjamin Sigismund til frelse i «den ellefte time», gjennom feiltrinn, fornedrelse, lidelse, anger og nåde, og nå først er han blitt fjellfolkets prest.

III. av Terje Grøstad til «Den fjerde nattevakt».

III. TEMAET — DET KRISTNE BUDSKAP OG DET ALLMENGYLDIGE

Det har vært sagt at fra et kristent livssyn er løsningen på Peer Gynts frelsesproblem lite tilfredsstillende. Denne innvendig synes å være lite relevant. Dramaet «Peer Gynt» har ikke et spesifikt kristent budskap. Ved å la symbolet på det etiske mennesket, Solveig, frelse det sviktende mennesket, Peer, har Ibsen gitt en poetisk tilfredsstillende løsning på dramaet.

En slik løsning ville være utenkelig på Benjamin Sigismunds frelsesproblem. Også her blir det symbolbæreren, Ol-Kanelesa, som kommer med de forløsende ord. Men begge er dypt forankret i den evangelisk-lutherske tro, og bare på dens premisser kan Sigismund frelses. Romanen får da også en klar kristen appell om selvransakelse og ydmykhet i forhold til Gud og mennesker.

Men romanen synes også å romme et *allmenngyldig budskap* uavhengig av tid og sted og av en bestemt trosform. Det er en roman om selverkjennesle og ansvar, om menneskets valgmuligheter og om konsekvensene av de valg en foretar. Svik går nok ut over de sviktede, men først og fremst blir det et problem for svikeren.

Arne R. Dahl:

Bergmann og «de elendiges advokat»

Samtale med mennesker som møtte Johan Falkberget

Det gikk som en rød tråd gjennom alt det Johan Falkberget foretok seg i det politiske liv at han ville hjelpe de dårligst stilte i samfunnet. Han talte deres sak og tok av «egen lomme» dersom det offentlige ikke kunne tre støttende til. Falkberget var en uhyre hensynsfull mann. Han var ikke den som tok ordet så ofte i herredstyret, men når han hadde innlegg var det vel gjennomtenkt det han sa. Falkberget var redd for å støte noen, og han veide derfor sine ord på gullvekt og opptrådte gjerne med manuskript.

Det er en av de som i mange år satt sammen med

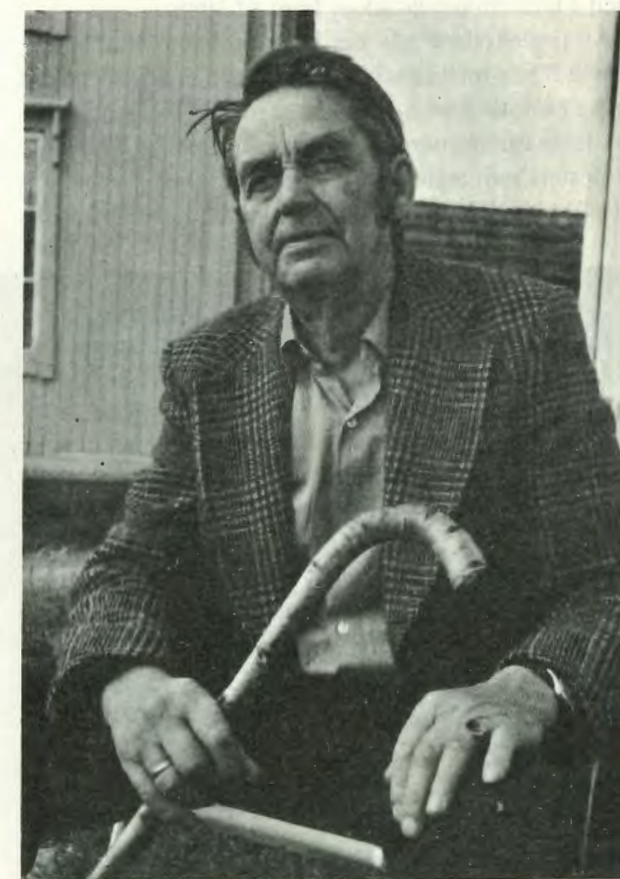
Johan Falkberget i herredsstyret i Glåmos, Johannes Nyhus, som sier dette.

Rugldalingen var en respektert mann og man lyttet når Falkberget hadde ordet. Han ble innvalgt i herredsstyret på Arbeidernes og smaabrukernes liste i 1925. I fireårsperioden ble han også med i formannskapet. De øvrige tre i formannskapet kom fra Fellelisten og det var Tørres Ormhaug, Ole A. Ryen og Anders A. Sandnes.

Falkberget satt som folkevalgt fra 1932-34 og da

Johannes Nyhus

Jens Tyvold

Fra Rafvollen.

som varaordfører. Ordfører var Karl Erlie og det ble også avgitt stemmer på Falkberget som ordfører og det samme for perioden 1935-37. Da det nye kommunestyret skulle konstitueres i 1937 frasa han seg gjenvalg i formannskapet. Etter krigen kom han igjen med blant de folkevalgte og igjen som varaordfører og var med i kommunepolitikken frem til 1948.

Av protokollene går det frem at Johan Falkberget var en flittig forslagsstiller i formannskapet. Fra hans første periode kan vi nevne at et forslag om å henstille til felleskommunen, Røros, om uten opphold å protestere mot regjeringens uhørte fremgangsmåte ved å trekke sin givne bevilgning på 74.000 kr til Bergan—

Aursundveien tilbake til fordel for en annen kommune. Falkberget var også fremtidsrettet og tenkte på ressursene. Det viser bl.a. et forslag om å innføre begrensning av luksusbilkjøring for å spare veiene. Som en kuriositet kan nevnes at han i 1927 gikk inn for å forandre herredsnavnet fra Glåmos til Rugldalen, men fikk ikke tilslutning til dette.

Av andre forslag har vi notert oss at han foreslo å stille en motordressin til disposisjon for doktor og jordmor utenom togtidene. Han gikk også inn for at det skulle ytes reisebidrag til arbeidere som reiste på veiarbeid. Forslaget gikk ut på et kommunalt tilskudd på 20-25 kr. Formannskapet ville ikke strekke seg så

Lovise og Olav Skjølvold.

langt som tilskudd men vedtok å yte et lån av samme størrelsesorden.

I 1928 gjorde Falkberget seg til talsmann for å sende arbeidsløse til Svalbard.

Johannes Nyhus forteller at det var vanskelige år i mellomkrigstiden. Folk levde fra hånd til munn, og søknadene til fattigstyret om bidrag var mange. Man forsøkte å etterkomme de fleste, men det var ikke så lett når man hadde så beskjedne offentlige midler å rutte med. Herredets budsjett var så trangt som vel mulig. Nyhus husker at det en gang var spørsmål om å sende en representant til et møte i Trondheim, men herredskassen var bunnskrappt. Da tok Johan Falkberget opp 15 kroner fra seddelboken og forærte kommunen for at man kunne sende en mann. Og han sa: «Det er fælt å være så fattig!»

Det skulle være vel kjent at Falkberget var historisk interessert, og dette gjenspeiler seg også i noen av de forslagene han kom med i herredsstyret. Han gikk bl.a. inn for navneforandringer i distriktet på bakgrunn av historiske og filologiske vurderinger. Det ble vedtatt å søke Handelsdepartementet om forandring av stedsnavnene Tyvoll, Jensvoll og Nyplass til Rugeldalen, Glåmos og Aarvos. Forslaget ble vedtatt med syv mot fem stemmer.

Johan Falkberget var aldri noen politiker. Det sa han forøvrig også selv. Han var først og fremst dikter. Men han var en kjent mann som nød stor tillit.

Sverre Skjølvold

Fra Falkberget eller Trondalen.

Falkberget drev heller ikke noen hard valgkamp for å komme inn i landets øverste forsamling.

Det er Jens Tyvold på Rugldalen som sier dette. Han var privatsjåfør for Falkberget på de turene han gjorde i forbindelse med valgkampen. Tyvolds far hadde gått til innkjøp av en T-Ford og drev drosjetrafikk. Det var en søster av Jens Tyvold som begynte med denne kjøringen, men han tok over da han ble gammel nok.

Det var ellers mye kjøring til Falkberget og Ratvolden. Mye folk kom på besøk. Falkberget hadde en stor bekjentskapskrets etter oppholdet i Oslo.

Jens Tyvold husker tilbake på turene med dikteren med glede. Falkberget var en svært omgjengelig mann og han hadde mye å fortelle. Det manglet ikke på historier og den humoristiske sansen manglet såmenn ikke.

Selv om han på mange måter var en stillfarende mann, var han sterk når det var saker han brente for. Ikke minst bevaringen av Røros Kobberverk kjempet han for. Han foretok en rekke visitter i regjeringen der han talte gruvedriftens sak. Dette var også noe han kjente godt gjennom sin tid som gruvearbeider. Han begynte som kjent som vaskarryss da han var syv år, og han kjente fra egen erfaring hvilket slit dette var og hva denne næringen betydde for Røros. Han forble i hele sitt liv bergmann. Statsminister Johan Nygårdsvoll uttalte at Falkberget var den verste mannen han fikk på besøk, fordi han ikke ga seg før han hadde fått viljen sin.

Røros har uten tvil mye å takke Johan Falkberget for, ikke bare når det gjelder diktningen han har gitt oss, sier Jens Tyvold.

Også mange rørosinger og andre kan takke Johan Falkberget for at de fikk seg en utdanning. Ikke så rent få fikk økonomisk hjelp av «Falken» til å komme på skoler. Ellers hjalp han stadig mennesker som var i nød. Mange reddet gård og grunn takket være Falkberget. Han var så uten tvil en velgjører for hele distriktet. Naturlig nok stod Rugldalen hans hjerte spesielt nær, og han deltok i alt som hadde med denne grenda å gjøre. Tyvold husker bl.a. at han var med og fikk lagt elektrisk kraft til Rugldalen.

Falkberget likte å ha mye folk rundt seg. Det var alltid en fem-seks tjenestefolk på Falkberget og Ratvolden. Når det var så mange på det vesle bruket skyldes det at det var tungvint å drive og at det var så mange gjester på Falkberget bestandig.

I flere år hadde man fjøset på Falkberget og våningshuset på Ratvolden, slik at man måtte reise imellom. Det ble sagt i spøkefull tone at ingen andre i distriktet hadde så dyr melk som Falkberget.

Det er tre av de som var i tjeneste hos Johan Falkberget og hans familie, Lovise, Olav og Sverre Skjølsvold på Rugldalen som minnes dette.

Alle er skjønt enige om at det var godt å arbeide der og de tenker tilbake på disse årene med glede. Lovise tjente hos Falkbergets mor i noen år, mens Olav og Sverre var drenger hos Falkberget.

Det første kommunestyret på Glåmos. 1. rekke fra venstre: Tørrer Ormhaug, O. A. Ryen og Anders A. Sandnes. 2. rekke: Tron Flaten, Henrik Mølmann, Bersvend Sakrisvold, Jon Viken og Lars L. Dahlen. 3. rekke: Kristen Harborg, Johan Falkberget, Johan Skølberg og Kristoffer Bendixvold.

Han likte å kalle seg bonde, forteller Sverre Skjølsvold. Falkberget var også mye med i gårdsarbeidet. Han benyttet enhver anledning til å ta et tak. Når han tok inn så mange tjenestefolk var det ikke bare fordi han trengte det, men fordi han gjerne ville hjelpe folk til en ekstra inntekt i vanskelige tider.

Hesten var det dyret Falkberget likte best. Han skodde ofte selv hesten og skyset gjester til og fra. Falkberget var dessuten en utmerket smed og laget mange fine smijernsting.

Jeg husker spesielt hans humør, sier Olav Skjølsvold. I slett lune var han aldri, og han var usedvanlig flink til å fortelle historier. Selv om han fortalte de samme historiene flere ganger, var de alltid som «nye».

Lovise minnes dikteren som et enestående menneske, full av godhet overfor alle. Det var utrolig mange som fikk økonomisk hjelp av han. Til stadighet

var det folk som kom innom for å be om noen skillinger eller som skrev tiggerbrev. De aller fleste fikk hjelp. Det var også de som utnyttet den gavmildheten han var så kjent for.

Olav Skjølsvold forteller at Johan Falkberget ofte skrev om natten. Han røkte hele tiden pipe så røyken stod som en damp omkring ham. — Jeg klarer hjernen med røyken, brukte han å si når folk spurte hvorfor han alltid måtte ha pipa i munnen når han diktet.

Falkberget hadde en sterk forankring i hjemstavnen. Når han var utenom bygda hadde han en konstant dragnig mot Bergstaden og Rugldalen. Og rørosingene var stolte av sin dikter. Han kastet glans over Røros ikke bare som dikter, men også som pressemann og gjennom sitt politiske arbeid, sier Olav Skjølsvold.

Ill. av Terje Grøstad til «Den fjerde nattevakt».

Vaskeri-mannskap ved Christianus Sextus: Johan Falkberget som nr. 4 i bakerste rekke fra venstre, og nr. 7 er Mikkel Andersen Lillebakken, Falkbergets far.

Rørosbokkomiteen i 1930-åra: Sittende fra venstre: Olav Guldal, Anders Kvikne, Oliver Moen og Johan Falkberget. Stående: Jon Indseth og Lars Aas.

PÅ Ratvollen 1949. (Foto: Helga Fosse)

*foto
Helga Fosse
Bergen.*

Karikaturer av Johan Falkberget

(1-2) Tegningene er henta fra første årgangen av *For bygd og by* (1912), som Kristofer Uppdal og Oskal Braaten redigerte. Falkberget hadde et par småstykker i denne årgangen. Tegningene er laga av tegneren Jens R. Nilssen.

På begge tegningene kan vi tydelig kjenne igjen Falkbergets ansiktsdrag.

I herreselskapet ser vi forfatteren Jens Trøan (1883-1911) til venstre. I bakgrunnen ser vi tegneren, og lengst framme Hans Østerholt, redaktør av *Hvepsen*.

(3) Denne karikaturen sto i *Hvepsen* nr. 1/1908. I neste nummer av bladet kan vi lese en kommentar til tegninga:

Da han (Johan Falkberget) fikk se den glimrende karrikatur, som kunstmaleren Otto Hjorth hadde

tegnet til hans ære, blev han lynglimtende sint og fór i haarreisende raseri avsted for at knuse den stakkels maler. Denne sat fordypet i sin lænestol og sine kvindestudier, da døren reves op og et hode viste sig, et hode, der gjorde blodet i hans aarer farveløst og iskoldt. Haaret flagret, øinene gnistret, næsen dirret, ørene flakset som vinger, tænderne gnisset som fil paa sagblad. — Et øieblikk, og synet var forsvundet. —

Maleren sat tilbake i dødsangst. Men forfatteren gikk tvekroket av latter nedover trappen.

Han gikk like til stadens hofbarber og klippet sitt haar. Saa gikk han hjem, tændte to cigarer og skrev en ny bok.

(Tegninger og kommentarer gjengitt i nytrykk av *Naar livskvelden kjem*, med etterord av Ove Bakken, A/S Nidaros og Trøndelag, Juli 1971.)

②

①

③

Falkbergets arbeidsbord
på Ratvollen.

Fra Ratvollen.
Noen av Falkbergets diplomer og utmerkelse.

RETTELSER: Side 30: 2. spalte 3. linje nedenfra skal stå brisk i stedet for bris.

Side 48: 1. spalte 7. linje skal stå 1946 i stedet for 1948.

Side 50 i billedteksten, siste linje skal stå Johan Skjølberg i stedet for Sckølberg.

RØROSMUSEET
RØROS MUSEUMS OG HISTORIELAG